

edisserit Damascenus. Quo vero auctore synopsis illa prodierit, prorsus obscurum est. Græculis dudum in more fuit ejusmodi compendia texere, non sine gravi Ecclesiæ et rei litterariæ dispendio. Orationis tertiæ nonnulla folia reperi in Colbertino codice n. 1539, optimæ notæ, et qui septingentorum annorum ætatem præfert; atque ad illum orationem eandem recensui. Cæterum tres illi tractatus in editione Romana satis accurati sunt, paucisque mendis laborant.

Latinam translationem primum adornavit Godefridus Tilmannus, Carthusiæ Parisiensis monachus, ac Parisiis edidit in-4, anno 1555, quæ rursum Antuerpiæ prodiit anno 1556, in-16. Versionem aliam paulo post elaboravit Petrus Franciscus Zinus, Veronensis canonicus. Ac prior quidem prolixitate, imo et assumptis additionibusque redundat: posterior multis in locis brevitate deficit. A nova tamen cudenda supersedendum sibi duxit Jacobus Billius, ac Zini interpretationem præ alia præbavit; paucis duntaxat exceptis, quæ in annotationibus suis emendavit. At quandoquidem, ut alibi monuit Combefisius, dum Billius minora castigaret, graviora prætermisit, ex utraque translatione novam tertiam concinnare operæ pretium duxi: non posthabitis tamen doctissimi viri emendationibus.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

ORATIO APOLOGETICA PRIOR

ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.

1. Nos quidem decebat, indignitatis propriæ conscios, æternum tacere, Deoque potius peccata nostra confiteri: verum, quandoquidem omnia quæ opportuno tempore geruntur, laudabilia sunt; Ecclesiam autem, quam super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Filio suo¹, Deus ædificavit, tanquam in maris procella, fluctibus aliis super alios assurgentibus intumescente, ab irruente improborum spirituum impetu valido misceri jactarique videam; contextam desuper Christi tunicam dividi, quam per summam audaciam scindere conati sunt impii; ipsius demum corpus, quod sermo Dei est, et antiquitus suscepta firmataque traditio, in varias distrahi sectiones; tacendum non censui, nec linguam silentii vinculo coercendam, illam nimirum Dei sententiam veritus, ita comminantis: « Si te subtraxeris, non **308** placebit animæ meæ². » Et: « Si videris gladium venientem, nec fratri tuo denuntiaveris, sanguinem ejus de manu tua requiram³. » Hoc igitur gravi percussus metu, ad dicendum appuli, nec veritati majestatem imperatoris anteposui. Ait quippe Dei parens David: « Loquebar de testimoniis tuis in con-

A α'. Ἐχρῆν μὲν ἡμᾶς ἀεὶ τῆς ἑαυτῶν συναισθανομένους ἀναξιότητος, σιγὴν ἀγειν, καὶ Θεῷ τὴν τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν προσάγειν ἐξομολόγησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν, ὄρω δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ὁ Θεὸς ὑποδόμησεν ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, βαλλομένην ὡσπερ θαλαττῆ κλύδωνι, κύμασιν ἀλλεπαλλήλοισι κορυφουμένη, ἐξ ἐπαχθεστάτης φορᾶς τῶν πονηρῶν πνευμάτων κυκωμένην τε καὶ ταραττομένην, καὶ τὸν χιτῶνα Χριστοῦ τὸν ἄνωθεν ὑφαντὸν, διαιρούμενον, ὃν ἀσεβῶν διελεῖν ἠθέλησαντο παῖδες, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς διαφόρους κατατομὰς τεμνόμενον, ὃ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἄνωθεν κεκρατηχυῖα παράδοσις, οὐκ εὐλογον ἠγησάμην σιγᾶν, καὶ δεσμὸν ἐπιθεῖναι τῇ γλώσσῃ, τὴν ἠπειλημένην ἀπόφασιν ὑφορώμενος, τὴν φάσκουσιν· « Ἐὰν ὑποστείλῃ, οὐκ εὐδοκεῖ ἐν σοὶ ἡ ψυχὴ μου. » Καί· « Ἐὰν ἴδῃς τὴν ῥομφαίαν ἐρχομένην, καὶ μὴ ἀναγγείλῃς τῷ ἀδελφῷ σου, ἐκ σοῦ ἐκζητήσω τὸ αἷμα αὐτοῦ. » Φόβῳ τοίνυν ἀφορήτῳ βαλλόμενος, ἐπὶ τὸ λέγειν ἐλήλυθα, οὐ βασιλέων ὕψος πρὸ τῆς ἀληθείας τιθεῖς· « Ἐλάλουν γάρ, » ἤκουσα τοῦ θεοπάτορος λέγοντος Δαβὶδ, « ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσχυνόμην· » ἀλλὰ

¹ Ephes. ii, 19. ² Hebr. x, 38. ³ Ezech. xxxiii, 8.

μᾶλλον τούτῳ πρὸς τὸ λέγειν νυττόμενος. Δεινὸν γὰρ βασιλέως λόγος πρὸς ὑπαγωγὴν τῶν ὑπηκόων· ὄλιγοι γὰρ ὅσοι τῶν ἀνέκαθεν, βασιλικῶν κατωλιγώρησαν θεσπισμάτων, ὅσοι τὸν ἐπὶ γῆς βασιλέα, βασιλευόμενον ἀδασιν ἀνωθεν, καὶ ὡς κρατοῦσιν οἱ νόμοι τῶν βασιλέων.

β'. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπάντων, οἷόν τινα τρόπιν, ἢ θεμέλιον τῷ λογισμῷ καταπήξας, τὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεσμοθεσίας συντήρησιν, δι' ἧς σωτηρία προσγίνεσθαι πέφυκε, τοῦ λόγου τὴν βαλβίδα ἠνέψα, καὶ τοῦτον, ὡσπερ ἵππον εὐχάλινον, τῆς ἀφετηρίας παρῶρμησα. Δεινὸν γὰρ ὄντως ᾤθηται, καὶ πέρα δεινῶν, τοσοῦτοις τὴν Ἐκκλησίαν ἀμαρύσσουσαν προτερήμασι, καὶ ταῖς τῶν εὐσεβεστάτων ἀνδρῶν ἀνωθεν παραδόσεσιν ὠραϊσθεῖσαν, παλινοστεῖν ἐπὶ τὰ πτωχὰ στοιχεῖα, φοβουμένην φόβον, οὗ οὐκ ἔστι φόβος· καὶ ὡσπερ οὐκ ἐγνωκυῖαν τὸν ὄντως Θεόν, ὑφορᾶσθαι τὸν εἰς εἰδωλολατρείαν ὄλισθον, καὶ κἄν γοῦν ἐν σμικροτάτῳ τῆς τελειότητος λείπεσθαι, ὡσπερ τινὰ στιγμὴν ἐπίμονον^α ἐν μέσῳ προσώπου λίαν ὠραϊσμένου φέρουσαν, τῷ ἀπόσῳ τοῦ παραγράμματος, τοῦ κάλλους τὸ πᾶν λυμαινομένην. Οὐ γὰρ μικρὸν τὸ μικρὸν, ὅταν εἰς μέγα ἐκφέρῃ, ὅπου γε οὐδὲ σμικρὸν τὸ παρεγχάραγμα, ἀνω κεκρατηκυῖαν Ἐκκλησίας ἀνατραπῆναι παράδοσιν, οἷα κατεγνωσμένων τῶν πρόκαθηγησαμένων ἡμᾶς, ὧν ἐγρῆν ἀναθεωροῦντας τὴν ἀναστροφὴν, μιμῆσθαι τὴν πίστιν.

γ'. Ἐκλιπαρῶ τοίνυν, πρῶτον μὲν τὸν παντοκράτορα Κύριον, ᾧ γυμνά πάντα καὶ τετραχηλισμένα· πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος· εἰδὸτα τῆς ταπεινῆς μου γνώμης ἐν τούτῳ τὸ ἀκραιφνές, καὶ τοῦ σκοποῦ τὸ εἰλικρινές, δοῦναί μοι λόγον ἐν ἀνοίξει στόματός μου, καὶ τοῦ νοῦ τὰς ἡνίας οικείαις χερσὶν ἀναδέξασθαι, καὶ τοῦτον πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι, πρὸς ἐνώπιόν τε καὶ εὐθείαν τρίβον τὴν ρύμην ποιούμενον, μὴ ἐγκλίνοντα πρὸς τὰ δοκοῦντα δεξιᾶ, ἢ ἀριστερᾶ γνωρίζόμενα· μεθ' ὧν ἅπαντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα, σὺν τῷ καλῷ ποιμένι τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποιμνης, τῷ τὴν Χριστοῦ ἱεραρχίαν ἐν ἑαυτῷ ὑπογράφοντι, δέξασθαι μου τὸν λόγον, μετ' εὐμενείας· μὴ τῷ ἐλαχίστῳ τῆς ἀξίας προσέχοντας, ἢ λόγων ἐπιζητοῦντας στροφάς· ἐπεὶ τούτων οὐ παντελῶς ἴδρις ὁ πένης ἐγώ· ἀλλὰ τῆς τῶν νοημάτων φροντίσαι δυνάμει. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἢ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἐν δυνάμει. Οὐ γὰρ νικῆσαι σκοπός, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ πολεμουμένη χεῖρα ὀρέξαι, τῆς προαιρέσεως ὀρεγούσης χεῖρα δυνάμει. Ἄρω γὼν τοίνυν τὴν ἀνυπόστατον ἐπικεκλημένον ἀληθειαν, ἐντεῦθεν τοῦ λόγου τὰς ἀρχὰς ποιήσομαι.

δ'. Οἶδα τὸν ἀψευδῶς εἰπόντα· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι. » Καὶ· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καὶ·

^α Psal. cxviii, 46. ^β Galat. iv, 9. ^γ Psal. lxx, 6. ^δ Hebr. xiii, 7. ^ε I Cor. ii, 5. ^ς Deut. vi, 4.

VARIÆ LECTIONES.

^α Billius legendum ἐπίμωμον putat : et paulo post emendat ἀτόπω, pro ἀπόσῳ, nec istic male.

A spectu regum, et non confundebar^β. » Quin etiam ob id vehementius sum iniquatus. Enimvero ad subditos pelliciendos multum valet regis auctoritas : quippe cum pauci hactenus fuerint illi, qui cum reges terræ regis cœlestis imperio subesse, regesque legibus obnoxios esse noverint, iniqua ipsorum jussa contempserunt.

2. Hoc itaque ceu principio quodam, sive fundamento, menti proposito, ut nimirum ecclesiastica, per quam salus paritur, institutio tenenda sit, orationi campum aperui, quo veluti equus recte frenis obtemperans, e carceribus dimissus excurreret. Vere enim, ac ultra quam dici possit, grave calamitosumque existimavi, Ecclesiam tot fulgentem prærogativis, et sanctissimorum hominum, majorum nostrorum sanctionibus ornatam, ad egena elementa converti^γ, illicque trepidare timore, ubi non est timor^δ; si tanquam Dei veri nescia, prolapsionem ad idolorum cultum subveccatur, sicque vel minimum a perfectione desciscat, ac quasi nævum quemdam durabilem, qui inconcinnitate sua venustatem omnem maculet, in formosissimi oris medio gestet. Neque vero erroris parva nota est, veterem Ecclesiæ disciplinam, consuetudine roboratam, convellere, majoresque nostros quocumque modo damnare; quorum conversationem intuentes, imitari fidem oportebat^ε.

3. Primum igitur, ad vos verba facturus, omnipotentem Dominum efflagito, cui nuda aperta-que sunt omnia; cui purum ac sincerum hac in parte humilis sensus mei propositum patet, ut mihi det sermonem in apertione oris, et mentis meæ habenas propriis manibus tenendo, eam ad seipsum trahat; quo in conspectu ipsius recto tramite pergat, nec ad ea declinet, quæ sibi in speciem vera videntur, aut esse sinistra noverit. Dehinc precor universam Dei plebem, gentem sanctam, regale sacerdotium, una cum bono rationalis gregis Christi pastore, qui summum in semetipso Christi sacerdotium exprimit, ut libellum huncce meum benevolo excipiant animo : ne vel dignitatem quæ in me perexigua est, respiciant, vel verborum artem, qua egenus ego laud satis polleo, sed sententiarum potius vim attendant. Non enim in sermone, sed in virtute consistit regnum cœlorum^ζ. Non vincere, sed impugnatæ veritati opem ferre propositum mihi est, virtutis manum subministrante bona voluntate. Quamobrem substantis veritatis implorata ope, hinc orationis principium ducam.

4. Illum novi qui citra mendacium dixit : 309 « Dominus Deus tuus, Dominus unus est^η. » Et : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli ser-

vies' 9. » Item : « Non facies tibi sculptile, omnem A similitudinem eorum quæ in cælo sunt sursum, et quæ in terra deorsum 10. » Et : « Confundantur omnes qui adorant sculptilia 11. » Necnon : « Pereant dii, qui non fecerunt cælum et terram 12; » aliaque illorum similia, quæ cum olim locutus esset Deus patribus in prophetis, novissimis diebus istis locutus est nobis in unigenito Filio suo, per quem fecit et sæcula 13. Illum novi, qui ait : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum 14. » Credo in unum Deum, unum rerum omnium principium, initio et principio carentem, increatum, interitus nescium et immortalem, æternum et perpetuum, incomprehensum, invisibilem, incircumscriptionem, figuræ expertem : substantiam unam supra substantiæ rationem, Deitatem supra quam divinam, in tribus personis, Patre et Filio et Spiritu sancto : ipsi soli servio, ipsi soli latriæ cultum adhibeo. Deum unum adoro, Deitatem unam, sed et Trinitati servio personarum, nempe Deo Patri, et Deo Filio incarnato, et Deo Spiritui sancto ; uni tamen Deo. Creaturæ non servio potius quam Creatori ; verum ipsi Creatori, qui instar mei creatus factus est, atque citra sui depressionem ac dejectionem ad creaturam descendit, ut naturam meam coonestaret, divinæque naturæ me consortem faceret. Simul cum rege ac Deo, corporis, ut ita loquar, purpuram adoro ; non tamen quatenus indumentum, neque ut quartam personam, sed ut quæ pariter existat Deus, idemque absque immutatione facta fuerit cum eo, quod eam inunxit. Non enim natura carnis in Deitatem evasit ; sed quemadmodum Verbum manens id quod erat, sine conversione caro factum est ; sic quoque caro Verbum facta est, non amittens id quod est ; quin potius idem cum Verbo secundum hypostasim effecta. Quamobrem invisibilis Dei imaginem efformare non dubito, non qua invisibilis est, sed qua propter nos carni et sanguini participando 15, factus est visibilis. Imagine non Deitatem, sed conspiciam carnem exprimo. Nam si simulacrum animæ effingi non potest, quanto minus Dei ipsius, qui animæ, ut materiæ expers esset, impertivit !

5. At, inquit, Deus per Moysem legislatorem ait : « Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies. Itemque : « Non facies omnem similitudinem quorumcunque eorum, quæ in cælo, et quæ in terra sunt. »

Errant illi profecto, fratres, qui nescientes Scripturas, litteram quoque occidere, Spiritum vivificare non norunt 16. Quos sic ego jure possim affari : Ipse qui vos id docuit, illud etiam quod sequitur edoceat. Disce quoniam sensu id legislator interpretatur, in hunc fere modum in Deutero-

« Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι. » Καί· « Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω. » Καί· « Αἰσχυνθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνῶντες τοῖς γλυπτοῖς. » Καί· « Θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν· » καὶ ὅσα τοιοῦτοτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Οἶδα τὸν εἰπόντα· « Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. » Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, μίαν τῶν πάντων ἀρχὴν, ἀναρχον, ἀκτιστον, ἀνώλεθρον καὶ ἀθάνατον, αἰώνιον καὶ αἰδίον, ἀκατάληπτον, ἀσώματον, ἀόρατον, ἀπερίγραφτον, ἀσχημάτιστον· μίαν ὑπερούσιον οὐσίαν, ὑπέρθενον θεότητα, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ τούτῳ μόνῳ λατρεύω, καὶ τούτῳ μόνῳ προσάγω τὴν τῆς λατρείας προσκύνησιν. Ἐνὶ Θεῷ προσκυνῶ, μιᾷ θεότητι· ἀλλὰ καὶ Τριάδι λατρεύω ὑποστάσεων, Θεῷ Πατρὶ, καὶ Θεῷ Υἱῷ σσαρκωμένῳ, καὶ Θεῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐνὶ Θεῷ. Οὐ προσκυνῶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ἀλλὰ προσκυνῶ τὸν κτίστην, κτισθέντα τὸ κατ' ἐμὲ, καὶ εἰς κτίσιν ἀταπεινώτως καὶ ἀκαθαίρετως κατεληλυθότα, ἵνα τὴν ἐμὴν δοξάσῃ φύσιν, καὶ θείας κοινωνῶν ἀπεργάσῃται φύσεως. Συμπροσκυνῶ τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ, τὴν ἀλουργίδα τοῦ σώματος, οὐχ ὡς ἱμάτιον, οὐδὲ ὡς τέταρτον πρόσωπον· ἀπαγε· ἀλλ' ὡς ὁμόθεον χρηματίσασαν, καὶ γενομένην ὅπερ τὸ χρίσαν ἀμεταβλήτως. Οὐ γὰρ θεότης ἡ φύσις γέγονε τῆς σαρκός, ἀλλ' ὡςπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἀτρέπτως γέγονε, μέινας ὅπερ ἦν, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ Λόγος γέγονεν, οὐκ ἀπολέσασα τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, ταυτιζομένη δὲ μᾶλλον πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν. Διὸ θαρρῶν, εἰκονίζω Θεὸν τὸν ἀόρατον, οὐχ ὡς ἀόρατον, ἀλλ' ὡς ὁρατὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον, μεθέξει σαρκός τε καὶ αἵματος. Οὐ τὴν ἀόρατον εἰκονίζω θεότητα, ἀλλ' εἰκονίζω Θεοῦ τὴν ὁραθεῖσαν σάρκα. Εἰ γὰρ ψυχὴν εἰκονίσει ἀμήχανον, πόσῳ μᾶλλον Θεὸν, τὸν καὶ τῇ ψυχῇ δόντα τὸ αἶλλον;

ε'. Ἀλλὰ, φησὶν, εἶπεν ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως τοῦ νομοθέτου· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καί· « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ. »

Ἄδελφοί, ὅντως πλανῶνται οἱ μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, ὡς τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· οἱ μὴ ἐρευνῶντες τὸ ὑπὸ τῷ γράμματι κρυμμένον πνεῦμα. Πρὸς οὓς ἂν ἀξίως εἴποιμι· ὁ τοῦτο διδάξας ὑμᾶς, διδαξάτω καὶ τὸ ἐπόμενον. Μάθε ὅπως ἐρμηνεύει ὁ νομοθέτης ὧδέ πως ἐν τῷ Δευτε-

9 Deut. vi, 13. 10 Exod. xx, 3. 11 Psal. xcvi, 7. 12 Jerem. x, 17. 13 Hebr. i, 1. 14 Joan. xvii, 2. 15 Hebr. ii, 14. 16 II Cor. iii, 6.

NOTE.

(*) Interpres, omisit : Et : « Non habebis deos alienos. » (Exod. xx, 3.)

ρονομίῳ λέγων· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ^b ἐκ μέσου τοῦ πυρός· φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἠκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε, ἀλλ' ἢ φωνήν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ φυλάξασθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρῆβ ἐν τῷ ὄρει, ἐκ μέσου τοῦ πυρός, μήποτε ἀνομήσητε καὶ ποιήσητε ὑμῖν ἑαυτοῖς γλυπτὸν ὁμοίωμα, πᾶσαν εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνου τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ὀρνέου πτερωτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ βραχέα· « Καὶ μήποτε ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς, προσκυνήσης αὐτοῖς, καὶ λατρεύσης αὐτοῖς. »

ς'. Ὁρᾶς, ὡς εἰς ἐστὶν ὁ σκοπὸς, ὥστε μὴ λατρεύσαι τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, μηδὲ προσ-
αγαγεῖν τὴν τῆς λατρείας προσκύνησιν, ἀλλ' ἢ μόνῃ τῷ δημιουργῷ; Διὸ πανταχῇ συνάπτει τῇ προσκυνή-
σει τὴν λατρείαν. Πάλιν γάρ φησιν· « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι, πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις ἑαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, οὐδὲ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύσης αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. » Καὶ πάλιν· « Τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελεῖτε, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ ἄλση αὐτῶν ἐκκόψετε, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε πυρὶ. Οὐ γὰρ μὴ προσκυνήσητε Θεῷ ἑτέρῳ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ θεοὺς χωνευτοὺς οὐ ποιήσεις σεαυτῷ. »

ζ'. Ὁρᾶς, ὡς τῆς εἰδωλολατρίας ἕνεκα, ἀπαγο-
ρεῦει τὴν εἰκονογραφίαν, καὶ ὅτι ἀδύνατον εἰκονίζε-
σθαι Θεόν, τὸν ἀποσον, καὶ ἀπερίγραφτον, καὶ ἀόρα-
τον; « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » καθὰ καὶ Παῦλος ἐστὼς ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, φησὶ· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὑφειλομεν νομίζειν, χρυσίῳ, ἢ ἀργυρίῳ, ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὁμοιον. »

η'. Ἰουδαίοις μὲν, διὰ τὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν εὐ-
δυσίαν ταῦτα νενομοθέτητο· ἡμεῖς δὲ, θεολογικῶς εἰπεῖν, οἷς ἐδόθη φυγοῦσι τὴν δεισιδαίμονα πλάνην μετὰ τοῦ Θεοῦ γενέσθαι, ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ Θεῷ μόνῳ λατρεύειν, καὶ τῆς θεογνωσίας κατα-
πλουτῆσαι τὴν τελειότητα, καὶ εἰς ἄνδρα καταντῆσαι ^D τέλειον, παρελθοῦσι τὴν νηπιότητα, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδ-
αγωγῶν ἐσμὲν, λαβόντες τὴν διακριτικὴν ἐξὶν παρὰ Θεοῦ, καὶ εἰδότες τί τὸ εἰκονιζόμενον, καὶ τί τὸ εἰ-
κόνη μὴ περιγραφόμενον. « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φη-
σὶν, ἐωράκατε. » Βαβαὶ τῆς σοφίας τοῦ νομοθέτου! Πῶς εἰκονισθήσεται τὸ ἀόρατον; Πῶς εἰκασθήσεται τὸ ἀνεῖχαστον; Πῶς γραφήσεται τὸ ἀποσον, καὶ ἀμέ-
γεθες, καὶ ἀόριστον; Πῶς ποιωθήσεται τὸ ἀνεῖδρον; Πῶς χρωματουρηθήσεται τὸ ἀσώματον; Τί οὖν τὸ

nomio loquens : « Et locutus est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum vos audistis et similitudinem non vidistis, sed vocem tantum ¹⁷. » Ac paulo post : « Et servate valde animas vestras, quia similitudinem non vidistis, in die **310** qua locutus est Dominus ad vos in Horeb, in monte de medio ignis : nequando contra legem agatis, faciatisque vobis sculptile simulacrum, omnem imaginem, similitudinem masculi et feminae, similitudinem omnis jumenti, quod est super terram, similitudinem omnis volueris pennatae ¹⁸, » etc. Et paucis interjectis : « Et ne forte elevatis oculis ad caelum, et solem et lunam intuitus, et astra, omnemque caeli ornatum, errore deceptus, adores ea, et servias ipsis ¹⁹. »

^B 6. Cernis hoc unum consilium esse, ne scilicet creaturae potius, quam Creatori serviamus, neve praeter ipsum cuiquam servilem cultum offeramus? Ideirco enim ubique adorationi latriam jungit. Rursum quippe ait : « Non erunt tibi dii aliqui praeter me. Non facies tibi sculptile, neque ullam similitudinem : non adorabis ea, neque servies ipsis ; quoniam ego Dominus Deus vester ²⁰. » Et iterum : « Aras, inquit, eorum subvertetis, et statuas eorum confringetis, et lucos eorum succidetis, et sculptilia deorum ipsorum igne comburentis. Deum enim alterum non adorabitis. ²¹ » Et post pauca : « Et deos, inquit, conflatiles non facies tibi ²². »

^C 7. Annon vides quod idololatriae fugiendae gratia imagines efformari prohibeat ; quippe cum in primis fieri non possit, ut effigies Dei exprimatur, qui nec quantitatem habet, nec circumscribi, nec perspicui potest? « Neque enim formam, inquit, ipsius perspexistis ²³. » Quemadmodum etiam Paulus in medio stans Arcopagi, ait : « Genus ergo eum simus Dei, non debemus aestimare auro et argento, aut lapidi sculpturae artis, et cogitationis hominis divinum esse simile ²⁴. »

^D 8. Judaeis quidem, quoniam ad idola colenda propensiores erant, haec injuncta fuerunt. Nos autem, quibus, ut cum Theologo loquar ²⁵, datum est, ut, evitato superstitionis errore, et agnita veritate, cum Deo pure versemur, eique soli servientes, perfectas divinae scientiae divitias assequamur, ac infantiae aetate transacta in virum perfectum occurramus ²⁶, non sumus amplius sub paedagogo ²⁷, quippe qui discernendi facultatem et habitum consecuti, illud sciamus quid imagine exprimi possit, quidve delineare non liceat. Ait enim : « Nec formam ipsius vidistis. » Proli sapientiam legislatoris ! quod visibile non est, quam effingatur imagine? Quinam ejus efformetur effigies, quod nec conjectari possit? Qua ratione

¹⁷ Deut. iv, 12. ¹⁸ ibid. 15-17. ¹⁹ ibid. 19. ²⁰ Deut. v, 8. ²¹ Deut. xii, 3. ²² Exod. xxxiv, 17. ²³ Deut. iv, 12. ²⁴ Act. xvii, 29. ²⁵ Greg. Naz. orat. 59. ²⁶ Ephes. iv, 13. ²⁷ Galat. iii, 25.

VARIAE LECTIONES.

^b Mss. Κύριος πρὸς ἡμᾶς. Sic Zinus Dominus ad nos. At in Deuteronomio legitur ad vos, πρὸς ὑμᾶς.

delineetur, quod quantitate, mole, et termino caret? Quomodo illius, quod formæ est express, forma adumbrabitur? Quibusnam tandem, qui corporeus non est, coloribus describetur? Quid igitur mysterii his in locis indicatur? Istud dubio procul, ut, cum eum qui incorporeus est, propter te hominem factum conspexeris, tum humanæ illius formæ similitudinem exprimas: cum is qui cerni non potest, carne conspicuum se præbuerit, tum imaginem ipsius facias: cum ille qui in forma Dei existens ²⁸, propter naturæ suæ excellentiam, et corpore, et figura, et quantitate, et qualitate, et magnitudine vacat, forma servi suscepta, ad quantitatem qualitatemque sese contraxerit, ac corporis figuram induerit ²⁹, tunc eum **311** in tabellis exprime, et conspiciendum præbe, qui conspici voluit. Inexplicabilem ipsius demissionem ex ara, ortum ex Virgine, baptismum in Jordane, transfigurationem in monte Thabor; cruciatus et mortem, quæ immortalitatem nobis conciliarunt; res admirandas, carnis ministerio, sed divina virtute patratas, quæ divinam ipsius naturam promebant; crucem illam salutarem, sepulturam, resurrectionem, in caelos ascensum; hæc omnia tum verbis, tum coloribus describe. Nihil prorsus vereare, nihil metuas, adorationum novi discrimina. Adoravit Abraham filios Em-mor ³⁰, homines impios, et ignorationis Dei morbo laborantes, cum in sepulcri possessionem speluncam duplicem emit. Adoravit Jacob fratrem suum Esau, et Pharaonem virum Ægyptium: quin etiam fastigium virgæ adoravit quidem, nec tamen latriæ cultum eidem exhibuit. Adoraverunt Jesus Nave filius, et Daniel angelum Dei: at latriæ cultum nequiquam illi impenderunt. Alia quippe adoratio est, qua latriæ servilisque cultus exhibetur, et alia, qua honoris gratia homines in dignitate quadam constitutos veneramus.

9. Cæterum quando de imagine ac de adoratione institutus est sermo, agendum, quidnam utraque sit diligentius expendamus. Imago itaque est similitudo exemplar ita exprimens, ut aliqua tamen ratione ab eo differat. Neque enim imago exemplari in omnibus similis est. Viva igitur, naturalis, ac nulla re dissimilis imago Dei invisibilis est ipse Filius ³¹, qui in seipso Patrem gerit, ac per omnia idem cum illo est, præter id unum, quod ab illo tanquam sua causa sit. Naturalis enim causa Pater est: ex causa vero proficiscitur Filius. Nam ex Filio Pater non est, sed Filius ex Patre. Ex ipso siquidem (tametsi posterior illo non sit) habet ut sit id quod est Pater qui ipsum genuit.

10. Sunt item in Deo imagines et exempla rerum ab ipso producendarum, nempe consilium ipsius æternum, quod eodem semper sese habet modo. Immutabilis siquidem omnino Deus est, in quo nulla est transmutatio, aut vicissitudinis obumbratio ³². Has porro imagines, et hæc exempla, præfinitiones appellat sanctus Dionysius ³³,

Α μυστικῶς μηνυόμενον; Δῆλον ὡς, ὅταν ἴδῃς διὰ σὲ γενόμενον ἄνθρωπον τὸν ἀσώματον, τότε δράσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα· ὅταν ὁρατὸς σαρκὶ ὁ ἀόρατος γένηται, τότε εἰκονίσεις τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα· ὅτε ὁ ἀσώματος καὶ ἀσχημάτιστος, ἀποσός τε καὶ ἀπήλικος, καὶ ἀμεγέθης τῆ ὑπεροχῆ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, μορφὴν δούλου λαβὼν ταύτῃ συσταλῆ πρὸς ποσότητά τε καὶ πηλικότητα, καὶ χαρακτῆρα περιθῆται σώματος, τότε ἐν πίναξί χάραττε, καὶ ἀνατίθει πρὸς θεωρίαν τὸν ὁραθῆναι καταδεξάμενον. Χάραττε τούτου τὴν ἀφατον συγκατάβασιν, τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν, τὴν ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισιν, τὴν ἐν Θαβὼρ μεταμόρφωσιν, τὰ πάθη τὰ τῆς ἀπαθείας πρόξενα, τὸν θάνατον, τὰ θαύματα, τὰ τῆς θείας αὐτοῦ σύμβολα φύσεως, δι' ἐνεργείας σαρκὸς ἐνεργεία θεία πραττόμενα, τὸν σταυρὸν τὸν σωτήριον, τὴν ταφήν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν· πάντα γράφε, καὶ λόγῳ, καὶ χρώμασι. Μὴ φοβοῦ, μὴ δέδιθι· οἶδα διαφορὰν προσκυνήσεως. Προσεκύνησε ποτὲ Ἀβραὰμ τοῖς υἱοῖς Ἐμμὼρ, ὅτε τὸ σπήλαιον τὸ διπλοῦν εἰς τάφου κληρὸν ὠνήσατο, ἀνδράσιν ἀσεβέσι, καὶ ἀγνωσίαν νοσοῦσι Θεοῦ· προσεκύνησεν Ἰακώβ Ἡσαῦ τῷ ἀδελφῷ, καὶ Φαραὼ ἀνδρὶ Αἰγυπτίῳ, ἀλλὰ μὴν καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάρβδου· προσεκύνησε μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐλάτρευσε· προσεκύνησαν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Δανιὴλ ἀγγέλῳ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐλάτρευσαν. Ἐτερον γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς λατρείας προσκύνησις, καὶ ἕτερον ἡ ἐκ τιμῆς προσαγομένη τοῖς κατὰ τι ἀξίωμα ὑπερέχουσιν.

Β

Γ θ'. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ εἰκόνοσ ὁ λόγος, καὶ προσκυνήσεως, φέρε τὸν περὶ τούτων λόγον διευκρινήσωμεν. Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶν ὁμοίωμα χαρακτηρίζον τὸ πρωτότυπον, μετὰ τοῦ καὶ τινὰ διαφορὰν ἔχειν πρὸς αὐτό. Οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἡ εἰκὼν ὁμοιοῦται πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Εἰκὼν τοίνυν ζῶσα, φυσικὴ καὶ ἀπαράλλακτος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Υἱὸς, ὅλον ἐν ἑαυτῷ φέρων τὸν Πατέρα, κατὰ πάντα ἔχων τὴν πρὸς αὐτὸν ταυτότητα, μόνῳ δὲ διαφέρων τῷ αἰτιατῷ. Αἰτιὸν μὲν γὰρ φυσικὸν, ὁ Πατὴρ· αἰτιατὸν δὲ, ὁ Υἱὸς. Οὐ γὰρ Πατὴρ ἐξ Υἱοῦ, ἀλλὰ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν ἔχει τὸ εἶναι ὅπερ ἐστὶν ὁ γεννήσας Πατὴρ.

Δ ι'. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἰκόνες καὶ παραδείγματα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένων, τουτέστιν, ἡ βουλὴ αὐτοῦ ἡ προαιώνιος, καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχουσα. Ἀτρεπτὸν γὰρ τὸ θεῖον κατὰ πάντα, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῷ μεταβολή, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Ταύτας τὰς εἰκόνας καὶ τὰ παραδείγματα, προσρισμοὺς φησὶν ὁ ἅγιος Διονύσιος, ὁ πολὺς τὰ θεῖα, καὶ μετὰ Θεοῦ τὰ

²⁸ Philipp. ii, 6. ²⁹ ibid. ³⁰ Imo filios Heth. Gen. xxiii, 7. Vid. Act. vii, 16 ³¹ Coloss. i, 2. ³² Jac. i, 17. ³³ Cap. 5 De div. nom. Dam. lib. i De fide orth. cap. 10.

περὶ Θεοῦ διασκεψάμενος. Ἐν γὰρ τῇ βουλῇ αὐτοῦ ἔχαρακτηρίζετο πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ προωρισμένα, καὶ ἀπαραβάτως ἐσόμενα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· ὡς περ εἰ τις βούλοιο οἰκοδομῆσαι οἶκον, ἀνατυποῖ καὶ εἰκονίζει πρῶτον τὸ σχῆμα κατὰ διάνοιαν.

ια'. Εἶτα πάλιν εἰκόνες εἰσὶ τὰ ὄρατὰ τῶν ἀοράτων, καὶ ἀτυπώτων, σωματικῶς τυπουμένων πρὸς ἀμυδρὰν κατανόησιν. Καὶ γὰρ ἡ θεία Γραφή, τύπους Θεῶ καὶ ἀγγέλοις περιτίθει, καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει ὁ αὐτὸς θεὸς ἀνὴρ. Ὅτι μὲν γὰρ εἰκότως προδέβληνται τῶν ἀτυπώτων οἱ τύποι, καὶ τὰ σχήματα τῶν ἀσχηματίστων, οὐ μόνον αἰτίαν φαίη τις εἶναι τὴν καθ' ἡμᾶς ἀναλογίαν, ἀδυνατοῦσαν ἀμέσως ἐπὶ τὰς νοητὰς ἀνατείνεσθαι θεωρίας, καὶ δεομένην οἰκείων καὶ συμφυῶν ἀναγωγῶν. Εἰ τοίνυν τῆς ἡμῶν προνοῶν ἀναλογίας ὁ θεὸς λόγος, πάντοθεν τὸ ἀνατατικὸν ἡμῖν ποριζόμενος, καὶ τοῖς ἀπλοῖς καὶ ἀτυπώτοις τύποις τινὰς περιτίθει, πῶς μὴ εἰκονίζει τὰ μεμορφωμένα κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, καὶ ποθοῦμενα μὲν, διὰ δὲ τὸ μὴ παρεῖναι, ὄρασθαι μὴ δυνάμενα; Διὰ γὰρ τῆς αἰσθήσεως φαντασία τις συνίσταται ἐν τῇ ἔμπροσθεν κοιλίᾳ τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ οὕτω τῷ κριτικῷ παραπέμπεται, καὶ τῇ μνήμῃ ἐνθησαυρίζεται. Φησὶ γοῦν καὶ ὁ θεορρήμων Γρηγόριος, ὅτι πολλὰ κάμνων ὁ νοῦς ἐκβῆναι τὰ σωματικά, πάντῃ ἀδυνατεῖ· ἀλλὰ καὶ τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται. Ὅρωμεν γὰρ εἰκόνας ἐν τοῖς κτίσμασι μνηνούσας ἡμῖν ἀμυδρῶς τὰς θείας ἐμφάσεις· ὡς ὅτε λέγομεν τὴν ἁγίαν Τριάδα, τὴν ὑπεράρχιον, εἰκονίζεσθαι δι' ἡλίου, καὶ φωτὸς, καὶ ἀκτίνος· ἢ πηγῆς ἀναβλυζούσης, καὶ πηγαζομένου νάματος, καὶ προχοῆς· ἢ νοῦ, καὶ λόγου, καὶ πνεύματος τοῦ καθ' ἡμᾶς· ἢ ῥόδου φυτοῦ, καὶ ἀνθους, καὶ εὐωδίας.

nes, quæ subobscurè nobis revelationes divinas indicant, ut cum dicimus Trinitatem supremam, per solem, lucem et radium; aut per mentem, verbum et spiritum, quæ in nobis sunt; aut per rosæ plantam, florem et odorem significari.

ιβ'. Πάλιν, εἰκὼν λέγεται ἡ τῶν ἐσομένων αἰνιγματικῶς σκιαγραφοῦσα τὰ μέλλοντα, ὡς ἡ κιβωτὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον^ε, καὶ ἡ ῥάβδος, καὶ ἡ στάμνος· καὶ ὡς ὁ ὄφις, τὸν τὸ δῆγμα διὰ σταυροῦ καταργήσαντα τοῦ ἀρχεκάκου ὄφeos· ἢ τε θάλασσα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἡ νεφέλη, τὸ τοῦ βαπτίσματος πνεῦμα.

ιγ'. Πάλιν, εἰκὼν λέγεται τῶν γεγονότων, ἢ κατὰ τινος θαύματος μνήμην, ἢ τιμῆς, ἢ αἰσχύνης, ἢ ἀρετῆς, ἢ κακίας, πρὸς τὴν ὕστερον τῶν θεωμένων ὠφέλειαν, ὡς ἂν τὰ μὲν κακὰ φεύγωμεν, τὰς δὲ ἀρετὰς ζηλώσωμεν. Διπλῆ δὲ αὕτη, διὰ τε λόγου ταῖς βίβλοις ἐγγραφομένου, ὡς ὁ Θεὸς τὸν νόμον ταῖς πλαξίν ἐνεκόλαψε, καὶ τοὺς τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν βίους ἀναγράφτους γενέσθαι προσέταξε, καὶ διὰ θεωρίας

rerum divinarum peritissimus, quique ea quæ Dei sunt, afflante juvanteque Deo, contemplatus est. Enimvero in Dei consilio omnia ab ipso præsnita, atque indeficienter futura, priusquam fierent, haud aliter expressa erant, ac si quis domum ædificare cupiens, mente prius imaginem figuramve ejus effingat.

11. Rursum imagines sunt visibilia illa, quæ res invisibiles atque expertes figuræ corporeis formis exprimunt, quo subobscurè saltem percipiuntur. Nam divina Scriptura Deum et angelos circumvestit figuris; hujusque rei causam docet divinus ille vir²⁴. Enimvero quod merito attributæ sunt figuræ illis quæ figura carent, quodque assignatæ formæ iis quæ nullam formam admittunt, non modo hanc quispiam attulerit causam, quod ille sese nobis accommodaverit, qui sine medio quodam ad rerum intellectualium considerationem pervenire non valemus, indigemusque, ut per ea quæ nobis familiaria cognataque sunt, sursum attollamur. Si igitur capacitatis nostræ **312** habita ratione, divinus sermo id omne confert nobis quo altius subvehamur, ac rebus simplicissimis et forma carentibus formas quasdam attribuit; cur eorum, quæ suapte natura formis prædita sunt, quorumque tenemur desiderio, verum quia præsentia non sunt, ea videre non possumus, non effingantur imagines? Per sensum enim species quædam in anteriori cerebri ventriculo formatur, atque ad judicandi facultatem transmissa, in memoriæ tandem thesauro reconditur. Ait quippe Gregorius Theologus²⁵, quod mens, tametsi multum laboret ut res corporeas transiliat, id tamen assequi non valet: quin invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur²⁶. Videmus siquidem in creatis rebus imagi-

nes, quæ subobscurè nobis revelationes divinas indicant, ut cum dicimus Trinitatem supremam, per solem, lucem et radium; aut per mentem, verbum et spiritum, quæ in nobis sunt; aut per rosæ plantam, florem et odorem significari.

12. Ad hæc, imago dicitur futurorum, quæ ænigmatice ea quæ futura sunt, adumbrat; ut arca, virga et urna, beatam Virginem ac Deiparam; ut serpens (æneus), eum qui serpentis malorum omnium auctoris morsum in cruce sanavit; ut denique mare, aqua et nubes baptismi spiritum designabant²⁷.

13. Præterea, rerum gestarum imago dicitur illud quod vel in rei alicujus stupendæ, vel in honoris, aut ignominia, aut virtutis recordationem constituitur, ad posterorum, qui id conspexerint, utilitatem; quo nempe tum mala fugiamus, tum virtutes æmulemur et prosequamur. Atque ejusmodi imago duplex est; tum quæ per sermonem in libris exaratur; quemadmodum Deus legem tabu-

²⁴ Dion. *De cœl. hier.* cap. 1. ²⁵ orat. 2 *De theologia.* ²⁶ Rom. i, 20. ²⁷ I Cor. x, 1, 2.

VARIAE LECTIONES.

^ε Mss. ἡ βάρτες τῆς παρθένου καὶ θεοτόκου.

lis insculpsit³⁸, ac virorum, quos charos habuit, vitam litteris mandari præcepit; tum quæ per sensibilem considerationem præterita revocat: ut cum in perenne monumentum urnam, virgamque in arca reponi jussit. Sic nunc etiam illorum qui ante exstiterunt, tum imagines, tum virtutes describimus. Aut igitur omne genus imaginum tolle, atque adversus eum, qui illas fieri præcepit, leges statue, aut singulas juxta rationem ac modum unicuique convenientem suscipe. Cum itaque imaginum varia exposuerimus genera, reliquum est ut

14. Adoratio est obsequii ac reverentiæ signum: atque hujus varios modos novimus. Prior ea est, quam per latrariam Deo soli suapte natura adorando exhibemus. Hanc sequitur altera, quam propter ipsummet Deum qui natura solus adorandus est, amicis ipsius ac famulis præstamus; ut cum Jesus Nave filius, et Daniel angelum adoraverunt: vel locis Dei præsentia sacris; sicuti David ait: « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus³⁹; » vel rebus ipsi consecratis; ut omnis Israel tabernaculo procidebat, ac in circuitu Hierosolymitani templi stantes, vultibusque ad ipsum versis ad hunc usque diem adorant: vel principibus ab ipso creatis; ut Jacob, tum Esau fratrem suum⁴⁰, Deo ita volente, primogenitum, tum Pharaonem constitutam a Deo principem adoravit; itemque **313** Josephum ipsiusmet fratres. Novi quoque honoris mutui gratia adorationem adhiberi⁴¹, qualem Abraham filiis Emmor exhibuit⁴². Aut ergo omnem aufer adorationem, aut omnem admittit cum debita tamen ratione ac modo.

15. At vero mihi dicas velim: nonne Deus unus Deus est? Deus equidem, inquires, ut reor, unus est qui legem sanxit. Quid? Contraria sanxit? Nam extra creatarum rerum numerum non sunt Cherubim⁴³. Eccur ergo hominum manu fabricatis Cherubim obumbrari propitiatorium jubet? Annon quia Dei, utpote qui nullatenus circumscribi nec representari potest, imago ulla fieri nequit, nec cujuscumque quasi Deus sit, ne latrariæ cultus tanquam Deo creaturæ attribuat. Idcirco Cherubim, quia circumscripta sunt, divinoque solio ministrorum more assistunt, imagines confici mandat, quæ famulorum gerentes habitum propitiatorium obumbrant. Quid arcam, quid urnam, quidve propitiatorium fuisse ais? Annon hominum manibus fabricata⁴⁴? Nunquid non opera manuum hominum? Nonne ex vili, ut ipse loqui amas, materia constructa sunt? Quid vero totum tabernaculum? nonne imago? nonne umbra atque exemplum erat? Quocirca divinus Apostolus ait de legis antiquæ sacerdotibus edisserens: « Qui exemplari et umbræ deserviunt coelestium; sicut responsum est Moysi, dum consummaturus erat tabernaculum: Vide enim, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte⁴⁵. » Quanquam ne lex qui-

αίσθητης, ὡς τὴν στάμνον καὶ τὴν ῥάβδον ἐν τῇ κιβωτῷ τεθῆναι προσέταξεν εἰς μνημόσυνον. Οὕτω καὶ νῦν τὰς εἰκόνας τῶν γεγονότων, καὶ τὰς ἀρετὰς διαγράφομεν. Ἡ τοίνυν πᾶσαν εἰκόνα ἀνελε, καὶ ἀντινομοθέτει τῷ ταύτας προστάξαντι γενέσθαι. Ἡ ἐκάστην δέχου, κατὰ τὸν ἐκάστη πρέποντα λόγον καὶ τρόπον. Εἰπόντες τοίνυν τοὺς τῆς εἰκόνας τρόπους, εἰπωμεν καὶ περὶ προσκυνήσεως.

unicuique convenientem suscipe. Cum itaque imagede adoratione verba faciamus.

ιδ'. Ἡ προσκύνησις ὑποπτώσεως καὶ τιμῆς ἐστὶ σύμβολον· καὶ ταύτης διαφόρους ἐγνωμεν τρόπους· πρώτην, τὴν κατὰ λατρείαν, ἣν προσάγομεν μόνῳ τῷ φύσει προσκυνητῷ Θεῷ. Ἐπειτα, τὴν διὰ τὸν φύσει προσκυνητὸν Θεὸν προσαγομένην τοῖς αὐτοῦ φίλοις καὶ θεράπουσιν, ὡς τῷ ἀγγέλῳ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Δανιὴλ προσεκύνησαν· ἢ τοῖς Θεοῦ τόποις, ὡς φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἕστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ· καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀναθήμασιν, ὡς ἅπας ὁ Ἰσραὴλ τῇ σκηνῇ προσεκύνει, καὶ τῷ ἐν Ἱερουσαλήμ ναῷ κύκλῳ ἕστῶτες, καὶ πρὸς αὐτὸ ἀπανταχόθεν ὀρῶντες καὶ προσκυνοῦντες εἰσέτι καὶ νῦν ἢ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθεῖσιν ἀρχουσιν, ὡς Ἰακώβ τῷ τε Ἠσαῦ, ὡς προγεγενησὶν ἀδελφῶν ὑπὸ Θεοῦ γενομένων, καὶ Φαραὼ ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντι ἀρχοντι· καὶ τῷ Ἰωσήφ, οἱ αὐτοῦ ἀδελφοί. Οἶδα καὶ κατὰ τιμὴν τὴν πρὸς ἀλλήλους προσκύνησιν, ὡς Ἀβραὰμ τοῖς υἱοῖς Ἐμμώρ. Ἡ τοίνυν πᾶσαν προσκύνησιν ἀνελε, ἢ πάσας δέχου, μετὰ ταῦ ὀφειλοντος λόγου καὶ τρόπου.

ιε'. Λέγε μοι ἐρωτῶντι· εἰς Θεὸς ὁ Θεός; Ναί, φήσεις, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, εἰς νομοθέτης. Τί οὖν νομοθετεῖ τὰ ἐναντία; Οὐ γὰρ ἔξω τῆς κτίσεως τὰ Χερουβίμ. Τί οὖν προστάττει Χερουβίμ γλυπτὰ ἀνθρώπων χερσὶ τεκταινόμενα, σκιάζειν τὸ ἱλαστήριον; Ἡ δὴλον, ὡς Θεοῦ μὲν, ὡς ἀπεριγράπτου καὶ ἀνεϊκάστου ποιεῖν εἰκόνα ἀμήχανον, ἢ τινος ὡς Θεοῦ, ἵνα μὴ ὡς Θεὸς λατρευομένη προσκυνῆται ἡ κτίσις. Τῶν δὲ Χερουβίμ, ὡς περιγραπτῶν, καὶ τῷ Θεῷ θρόνῳ δουλοπρεπῶς παρεστώτων, τὴν εἰκόνα προστάττει ποιεῖν, δουλοπρεπῶς σκιάζουσαν τὸ ἱλαστήριον. Ἐπρεπε γὰρ τῇ εἰκόνι τῶν οὐρανίων λειτουργῶν, τὴν εἰκόνα τῶν θείων μυστηρίων σκιάζεσθαι. Τί δὲ φῆς τὴν κιβωτὸν, τὴν στάμνον, τὸ ἱλαστήριον, οὐ χειρότεκτα; οὐκ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων; οὐκ ἔξ ἀτίμου, ὡς σὺ φῆς, ὑλῆς κατεσκευασμένα; Τί δὲ ἡ σκηνὴ ἅπασα; οὐκ εἰκὼν ἦν; Οὐ σκιά καὶ ὑπόδειγμα; Φησὶ τοιγαροῦν ὁ θεῖος Ἀπόστολος περὶ τῶν κατὰ τὸν νόμον ἱερέων διεξιῶν· « Οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιά λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων· καθὼς κεχηρημάτισται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. Ὅρα γὰρ, φησὶ, ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. » Ἄλλ' οὐδὲ εἰκὼν ἦν ὁ νόμος, ἀλλ' εἰκόνας προσκίασμα· φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος· « Σκιά γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν με-

³⁸ Exod. xxxiv, 28.; Hebr. ix, 4. ³⁹ Psal. cxxxv, 7. ⁴⁰ Gen. xxxiii, 5. ⁴¹ Gen. xlvii, 7. ⁴² Gen. xxiii, 7. ⁴³ Exod. xxv, 18. ⁴⁴ Psal. cxiii, 4; Hebr. ix, 11. ⁴⁵ Hebr. viii, 5.

λόγων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. » Εἰ οὖν ὁ νόμος εἰκόνας ἀπαγορεύει, αὐτὸς δὲ εἰκόνας ἐστὶ προχάραγμα, τί φήσομεν; Εἰ ἡ σκηνὴ σκιά, καὶ τύπου τύπος, πῶς μὴ εἰκονογραφεῖν ὁ νόμος διακελεύεται; Ἄλλ' οὐκ ἐστὶν οὕτω ταῦτα, οὐκ ἐστὶ· καιρὸς δὲ μᾶλλον τῷ παντὶ πράγματι.

15'. Πάλαι μὲν ὁ Θεὸς, ὁ ἀσώματος τε καὶ ἀσχημάτιστος, οὐδαμῶς εἰκονίζετο. Νῦν δὲ σαρκὶ ὀφθέντος Θεοῦ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος, εἰκονίζω Θεοῦ τὸ ὁρώμενον. Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης δημιουργόν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γενόμενον, καὶ ἐν ὕλῃ κατοικῆσαι καταδεξάμενον, καὶ δι' ὕλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον, καὶ σέβων οὐ παύσομαι τὴν ὕλην, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου εἰργασται· σέβω δὲ οὐχ ὡς Θεόν· ἀπαγε· πῶς γὰρ τὸ ἐξ οὐκ ὄντων τὴν γένεσιν ἐσχηκός, Θεός; Εἰ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα Θεός, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν γεγονὸς ἀμεταβλήτως ὅπερ τὸ χρίσαν, καὶ μείναν ὅπερ ἦν τῇ φύσει, σὰρξ ἐψυχωμένη ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἡργμένη, οὐκ ἄκτιστος. Τὴν δὲ γε λοιπὴν ὕλην σέβω, καὶ δι' αἰδοῦς ἄγω, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου γέγονεν, ὡς θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος ἔμπλεων. Ἡ οὐχ ὕλη τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον, τὸ τρισόλθιον καὶ τρισμακάριστον; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ ὄρος τὸ σεπτὸν καὶ ἅγιον; Ὁ τοῦ Κρανίου τόπος; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ φερέσβιος πέτρα καὶ ζωηφόρος, ὁ τάφος ὁ ἁγιος, ἡ πηγὴ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ μέλαν, καὶ ἡ τῶν Εὐαγγελίων παναγία βίβλος; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ ζωηφόρος τράπεζα, ἡ τὸν ἄρτον ἡμῶν τῆς ζωῆς χορηγοῦσα; Ἡ οὐχ ὕλη, ὁ χρυσός τε καὶ ὁ ἄργυρος, ἐξ ὧν σταυροὶ καὶ πίνακες κατασκευάζονται, καὶ ποτήρια; Ἡ οὐχ ὕλη πρὸς τούτων ἀπάντων τὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν σῶμα καὶ αἷμα; Ἡ πάντων τούτων ἀνελε τὸ σέβας καὶ τὴν προσκύνησιν, ἣ παραχώρει τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, Θεοῦ καὶ φίλων Θεοῦ ὀνόματι ἁγιαζομένων, καὶ διὰ τοῦτο θείου Πνεύματος ἐπισκιαζομένων χάριτι. Μὴ κάκιζε τὴν ὕλην· οὐ γὰρ ἄτιμος. Οὐδὲν γὰρ ἄτιμον, ὃ παρὰ Θεοῦ γεγένηται. Τῶν Μανιχαίων τοῦτο τὸ φρόνημα· μόνον δὲ ἄτιμον, ὃ μὴ τὴν αἰτίαν ἔσχεν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμέτερόν ἐστιν εὖρεμα, τῇ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν αὐτεξουσίῳ ἐκκλίσει ἢ καὶ ῥοπῇ τοῦ θελήματος, τουτέστιν ἡ ἀμαρτία. Εἰ διὰ τὸν νόμον τὰς εἰκόνας ἀτιμάζεις, καὶ ἀπαγορεύεις, ὡς ἐξ ὕλης κατασκευασμένας, ὄρα τί φησιν ἡ Γραφή· Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Ἴδου ἀνακέκληκα ἐξ ὀνόματος Βεσελεὴλ τὸν τοῦ Ὄρ, ἐκ φυλῆς Ἰούδα. Καὶ Ἐπέπλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῖον, σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ ἐπιστήμης ἐν παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι, καὶ ἀρχιτεκτονεῖν, καὶ ἐργάζεσθαι τὸ χρυσίον, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν χαλκόν, καὶ τὴν ὑάκινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον τὸ νηστὸν, καὶ τὴν βύσσον τὴν κεκλωσμένην, καὶ τὰ λιθουργικὰ εἰς τὰ ἔργα, καὶ τὰ τεκτονικὰ εἰς τὰ ξύλα, ἐργάζεσθαι κατὰ

A dem imago erat, sed imaginis potius adumbratio, ut idem ait Apostolus: « Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum ⁴⁶. » Quare si lex quæ imagines prohibet fieri, imaginis figura est; quid jam dicemus? At si tabernaculum umbra est, et figura figuræ, cur lex imagines non pingi jubeat? Verum hæc non ita se habent; non profecto: sed suum unicuique rei tempus est ⁴⁷.

16. Quapropter Deum olim, ut corporis ac figuræ expertem, imago nulla referebat ⁴⁸. Nunc vero posteaquam in carne visus est Deus, et cum hominibus conversatus est ⁴⁹, qua parte conspiciendum se præbuit, Dei imaginem efformo. Non materiam, sed materię auctorem adoro; qui propter me materia factus est, et in materia habitare voluit, quo per materiam salutem meam operaretur: nec materiam, per quam salus parta mihi est, colere desinam: non tamen ut ipsam tanquam Deum colam, quod Deus avertat. Quomodo enim Deus sit, id quod ex nihilo ortum est? Quanquam alioqui ipsum Dei corpus Deus est ob unionem secundum hypostasim, cum sine demutatione illud factum sit, a quo inunctum fuit, idque permanserit, quod suapte natura erat; nempe caro animata anima mente rationeque prædita; quæ quidem initium habuit, ac neutiquam increata est. Residuam vero materiam, quæ ad salutem meam contulit, colo ac veneror; quippe quam efficacitate implevit et gratia. Annon materia erat, lignum crucis fortunatissimum illud beatissimumque a cunctis prædicandum? Nonne materia, mons sanctus ac venerandus, ille Calvarię locus? Nunquid materia non est alma vitalisque illa petra; sanctum, inquam, **314** monumentum, nostræ fons resurrectionis? Annon materia, tum atramentum, tum sanctissimus Evangeliorum liber? Annon quoque materia est, mensa vivifica, quæ panem vitæ nobis subministrat? Nonne materia, aurum et argentum, et quibus cruces, et disci, calicesque conficiuntur? Quin etiam, quod omnibus istis antecellit, nunquid materia non sunt, corpus ac sanguis Christi? Horum omnium cultum adorationemque e medio tolle: aut ecclesiasticis institutis obtemperans, sine, ut Dei et eorum, qui amicorum Dei sanctissimo nomine decorantur, atque adeo divini Spiritus gratia sunt obumbrati, imagines adorentur. Nihil materia detrahas; neque enim contemptu digna est. Nihil siquidem, quod factum a Deo sit, aspernabile fuerit. Hoc Manichæorum opinionem sapit. Illud duntaxat contemptibile est, quod Deum non habet auctorem, sed libero voluntatis motu ac propensione ab eo quod naturæ consentaneum est, in id quod est præter naturam, a nobis est excogitatum. Atqui id aliud non est præter peccatum? Quod si propter legis præceptum ignominia afflicis imagines, atque eo quod materia constant, illas fieri prohibes, vide quid Scriptura dicat: « Et locutus est Dominus

⁴⁶ Hebr. x, 1. ⁴⁷ Eccli. ii, 1. ⁴⁸ I Tim. 3, 16.

⁴⁹ Baruch iii, 38.

dicens : Vocavi ex nomine Beseleel filium Hor de tribu Juda, et implevi eum Spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, in omni opere ad excogitandum, et fabrefaciendum, et operandum aurum, et argentum, et aes, et hyacinthum, et purpuram, et coccinum netum, byssumque retortum, et lapidaria ad opera, et fabrilla in lignis, ad elaboranda opera omnia. Ego dedi eum, et Eliab filium Achisamach de tribu Dan : et omni intelligenti corde dedi intelligentiam, et facient omnia quae praecepi tibi ⁸⁰. » Et rursus : « Locutus est Moyses ad universam congregationem filiorum Israel : Audite hoc verbum, quod praecepit Dominus dicens : Sumite a vobis ipsis separatam oblationem Domino. Omnis qui corde susceperit, afferat primitias Domino; aurum, argentum, aes, hyacinthum, purpuram, coccinum duplex tortum, et byssum retortum, et pilos caprarum, pellesque arietum rubricatas, et pelles hyacinthinas, et ligna imputribilia, et oleum unctiois, et thymiana compositionis, et lapides sardios, et lapides in caelaturam, ad superhumeralia, et ad tunicam talarem. Quisquis vestrum sapiens est corde, veniat, et faciat quae Dominus imperavit; tabernaculum ⁸¹, » etc. En profecto materiam pretiosam, etiamsi vilis habeatur a vobis. Ecquid enim caprarum pilis ac coloribus contemptibilis sit? Nonne coccinum, et purpura, hyacinthusque colores sunt? Ecce demum, tum opera manuum hominum, tum Cherubim effigies. Quonam pacto sub legis obtentu ea fieri prohibeas, quae ut fierent lex ipsa praecepit? Si propter legem imaginibus interdiciis, jam satage ut Sabbatum circumcisioque serventur. Ast illud scito « quod si legem observetis, Christus nihil vobis proderit. Qui in lege justificamini, a gratia excidistis ⁸². » Deum olim Israel non videbat : nos autem revelata facie gloriam Dei speculamur ⁸³.

17. Ejus porro formam sensibili expressam **315** modo omni in loco statuimus, ac per eam sensuum primum sanctificamus (inter sensus enim primas tenet visus), quemadmodum et per sermones auditum. Imago siquidem monumentum quoddam est : ac quidquid liber est iis qui litteras didicerunt, hoc imago est illiteratis et rudibus : et quod auditui praestat oratio, hoc visui confert imago : per mentem vero ipsi conjungimur. Ideo jussit Deus, ut ex lignis quae non putrescunt, arca fieret, intusque et extra auro vestiretur, atque in ea tabulae ponerentur, virga quoque et urna, in qua, ad rerum gestarum memoriam, futurarumque adumbrationem, manna recondebatur. Haec porro imagines, praeconesque sonoros fuisse quis inficias ierit? Neque vero a lateribus tabernaculi, sed in totius populi conspectu proponerentur, quo eadem suspicientes, Deo qui per ipsa operabatur, adorationem ac latriae cultum offerrent. Quod autem latriae cultum his ipsis non exhiberent, perspicuum est ; sed per ea, prodigiorum memores, ipsorum auctorem Deum adorabant. Commonitionis quippe gratia propositae erant imagines, non tanquam dii, sed ut divinorum operum admonitrices essent.

πάντα τὰ ἔργα· καὶ ἐγὼ δέδωκα αὐτόν, καὶ τὸν Ἐλιὰβ τὸν τοῦ Ἀχισαμάχ, ἐκ φυλῆς Δάν· καὶ παντὶ συνετῷ καρδίᾳ ἐγὼ δέδωκα σύνεσιν, καὶ ποιήσουσι πάντα ὅσα σοὶ συνέταξα. » Καὶ πάλιν· « Εἶπε Μωϋσῆς πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ· Ἀκούσατε τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὃ συνέταξε Κύριος λέγων· Λάβετε παρ' ὑμῶν αὐτῶν ἀφαίρεμα τῷ Κυρίῳ. Πᾶς ὁ καταδεχόμενος τῇ καρδίᾳ, οἴσουσι τὰς ἀπαρχὰς τῷ Κυρίῳ, χρυσόν, ἀργύριον, χαλκόν, ὑάκινθον, πορφύραν, κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον, καὶ βύσσον κεκλωσμένην, καὶ τρίχας αἰγείας, καὶ δέρματα κριῶν ἠρυθροδανωμένα, καὶ δέρματα ὑάκινθινα, καὶ ξύλα ἀσηπτα, καὶ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως, καὶ λίθους σαρδίους, καὶ λίθους εἰς τὴν γλυφὴν, καὶ εἰς τὴν ἐπωμίδα, καὶ εἰς τὸν ποδῆρη. Καὶ πᾶς σοφὸς καρδίᾳ ἐν ὑμῖν, ἐλθὼν ἐργάζεσθω πάντα ὅσα συνέταξε Κύριος, τὴν σκηνὴν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἴδου δὴ ἡ ὕλη τιμία, κἂν καθ' ὑμᾶς ἀτιμος. Τί γὰρ τριχῶν αἰγείων εὐτελέστερον, ἢ χρωμάτων ; Ἡ οὐ χρῶμα τὸ κόκκινον, καὶ ἡ πορφύρα, καὶ ἡ ὑάκινθος ; Ἴδου δὴ καὶ τὰ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁμοίωμα Χερουβίμ. Πῶς οὖν διὰ τὸν νόμον ἀπαγορεύεις, ἃ ποιεῖν ὁ νόμος προσέταξεν ; Εἰ διὰ τὸν νόμον τὰς εἰκόνας ἀπαγορεύεις, ὥρα σοὶ καὶ σαββατίζειν, καὶ περιτέμνεσθαι. Ἄλλ' ἴσθι· ὡς, ἐὰν τὸν νόμον τηρεῖτε, Χριστὸς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσει. Οἷτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσετε. » Οὐχ ἔωρα θεὸν ὁ πάλαι Ἰσραὴλ, ἡμεῖς δὲ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα.

ιζ'. Καὶ αἰσθητῶς μὲν τὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα προτιθεμεν ἀπανταχῇ, καὶ τὴν πρώτην ἀγιαζόμεθα· πρώτη γὰρ αἰσθήσεων, ὁρασις· ὡσπερ καὶ τοῖς λόγοις, τὴν ἀκοήν· ὑπόμνημα γὰρ ἐστὶν ἡ εἰκὼν· καὶ ὅπερ τοῖς γράμμασι μεμνημένοις ἡ βίβλος, τοῦτο καὶ τοῖς ἀγραμμάτοις ἡ εἰκὼν· καὶ ὅπερ τῇ ἀκοῇ ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὁράσει ἡ εἰκὼν· νοητῶς δὲ αὐτῇ ἐνούμεθα. Διὰ τοῦτο προσέταξεν ὁ Θεὸς γενέσθαι κιβωτόν ἐκ ξύλων ἀσηπτῶν, καὶ καταχρυσῶσαι αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, καὶ ἐνθεῖναι τὰς πλάκας, καὶ τὴν ῥάβδον, καὶ τὴν στάμνον τὴν χρυσοῦσαν τὸ μάννα πρὸς ὑπόμνησιν τῶν γεγονότων, καὶ προτύπωσιν τῶν μελλόντων. Καὶ τίς οὐκ ἐρεῖ ταῦτα εἰκόνας, διαπρυσίους τε κήρυκας ; Καὶ ταῦτα οὐκ ἐκ πλαγίων ἔκειτο τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ κατενώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, πρὸς ἃ ἀποβλέποντες, τῷ δι' αὐτῶν ἐνεργήσαντι Θεῷ προσέφερον τὴν προσκύνησιν καὶ τὴν λατρείαν. Ἀἴτιον ὡς οὐχ ὡς αὐτοῖς λατρεύοντες, ἀλλὰ δι' αὐτῶν εἰς ὑπόμνησιν τῶν θαυμάτων ἀγόμενοι, καὶ τῷ τερατουργῷ Θεῷ τὴν προσκύνησιν νέμοντες. Εἰκόνας γὰρ ἦσαν πρὸς ὑπόμνησιν κείμενοι, οὐχ ὡς θεοὶ, ἀλλ' ὡς θείας ἐνεργείας ὑπόμνησιν ἀγούσαι.

⁸⁰ Exod. xxxi, 1-6. ⁸¹ Exod. xxxv, 4-11. ⁸² Galat. v, 2-4. ⁸³ II Cor. iii, 18.

ιη'. Καὶ δώδεκα λίθους προσέταξεν ὁ Θεὸς ληφθῆ-
ναι ἐκ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι·
φησὶ γάρ· «Ὅταν ἐρωτᾷ σε ὁ υἱός σου, τί εἰσιν οἱ
λίθοι οὗτοι, διηγῶ πῶς ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ τοῦ Ἰορδά-
νου θείᾳ προστάξει, καὶ διέβη ἡ κιβωτὸς τοῦ Κυ-
ρίου, καὶ πᾶς ὁ λαός.» Πῶς οὖν ἡμεῖς οὐκ εἰκονο-
γραφήσομεν τὰ σωτήρια πάθη καὶ θαύματα Χριστοῦ
τοῦ Θεοῦ, ἵνα, ὅταν ἐρωτᾷ με ὁ υἱός μου, τί τοῦτο
ἐστίν, ἐρῶ ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἄνθρωπος γέγονε, καὶ
δι' αὐτοῦ, οὐχὶ Ἰσραὴλ μόνος τὴν Ἰορδάνην διήλ-
θεν, ἀλλ' ἡ φύσις ἅπασα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανήλθε
μακαριότητα. Δι' οὗ ἡ φύσις ἐκ τῶν κατωτάτω τῆς
γῆς ἀνήλθεν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐν αὐτῷ
τῷ πατρικῷ κεκάθικε θρόνῳ.

ιβ'. Ἀλλὰ φησὶ· Ποιεῖ Χριστοῦ εἰκόνα, καὶ ἀρχέ-
σθητι, ἢ τῆς τούτου Μητρὸς τῆς Θεοτόκου. Ὡ τῆς
ἀτοπίας! ἐχθρὸν σεαυτὸν διαρρήδην τῶν ἁγίων καθ-
ωμολόγησας. Εἰ γὰρ Χριστοῦ μὲν εἰκόνα ποιεῖς,
τῶν δὲ ἁγίων οὐδαμῶς, δῆλον ὡς οὐχὶ τὴν εἰκόνα
ἀπαγορεύεις, ἀλλὰ τὴν τῶν ἁγίων τιμὴν. Τοῦ Χρι-
στοῦ γάρ, ὡς δεδοξασμένου, ποιεῖς εἰκόνας, τῶν δὲ
ἁγίων, ὡς ἀδοξάστων, ἀποποιεῖς τὸ ἀπεικόνισμα,
καὶ ψευδῆ τὴν ἀλήθειαν ἀποκαλεῖς. «Ζῶ γὰρ ἐγώ,
λέγει Κύριος, ἀλλ' ἢ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω.»
Καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος· «Ὡστε οὐκέτι εἰ δούλος,
ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ
Χριστοῦ.» Καί· «Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ
συνδοξασθῶμεν.» Οὐ κατὰ τῶν εἰκόνων ἤρω τὸν
πόλεμον, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἁγίων. Φησὶ γὰρ Ἰωάννης
ὁ Θεολόγος καὶ ἐπιστήθιος, «ὅτι ὅμοιοι αὐτῷ ἐσό-
μεθα.» Ὡσπερ ὁ τῷ πυρὶ ἐγούμενος, οὐ τῆ φύσει,
ἀλλὰ τῆ ἐνώσει, καὶ πυρώσει, καὶ μεθέξει πῦρ
γίνεται, οὕτω καὶ τὴν σάρκα φημι τοῦ σαρκωθέντος
Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνη γάρ, τῆ καθ' ὑπόστασιν
μεθέξει τῆς θείας φύσεως, ἀτρέπτως Θεὸς ἐχρημά-
τισεν· οὐκ ἐνεργεία χρισθεῖσα Θεοῦ, ὡσπερ τῶν
προφητῶν ἕκαστος, παρουσίᾳ δὲ ὄλου τοῦ χρίοντος.
Ὅτι δὲ Θεὸς ἰσχυρὸς καὶ θεοὶ οἱ ἅγιοι, «ὁ Θεὸς, φησὶν,
ἐστὴ ἐν συναγωγῇ θεῶν.» Καὶ ὅτι ἴσταται Θεὸς ἐν
μέσῳ θεῶν, τὰς ἀξίας διαιρῶν, ὡς ἐρμηνεύων φησὶν
ὁ θεῖος Γρηγόριος. Οἱ γὰρ ἅγιοι καὶ ζῶντες πεπλη-
ρωμένοι ἦσαν Πνεύματος ἁγίου, καὶ τελευτησάντων
αὐτῶν, ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνεκφοιτήτως
ἐνεστι καὶ ταῖς ψυχαῖς, καὶ τοῖς σώμασιν ἐν τοῖς
τάφοις, καὶ τοῖς χαρακτῆρσι, καὶ ταῖς ἀγίαις εἰκό-
σιν αὐτῶν, οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ χάριτι καὶ ἐνερ-
γείᾳ.

rum figuris ac sanctis imaginibus, non quidem
efficientiam.

κ'. Ὅν δὲ τῷ Δαβὶδ ἐπηγγεῖλατο ὁ Θεὸς οἰκοδομῆσαι
αὐτῷ ναὸν διὰ τοῦ ἰδίου υἱοῦ, καὶ κατασκευάσαι τόπον
ἀναπαύσεως, τοῦτον Σολομῶν οἰκοδομῶν, ἐποίησε

18. Jussit quoque Deus, ut duodecim e Jordane
lapides sumerentur, rationemque subdit dicens :
« Quando interrogaverit te filius tuus, quid sibi
volunt isti lapides, narra, quomodo divino nutu
defecerit aqua Jordanis, et transierit arca Domini,
omnisque populus ⁵⁶. » Cur igitur salutare Christi
Dei cruciatus et miracula imaginibus non exprima-
mus? ut cum ex me quæsierit filius meus, respon-
deam, Deum Verbum factum esse hominem, atque
per ipsum non Israelem modo Jordanem transiisse,
sed et omnem prorsus naturam ad pristinam re-
diisse felicitatem; per quem natura nostra ab infi-
mis terræ partibus, super omnem principatum
evecta est, et in ipsomet paterno solio con-
sedit.

19. Ast, inquiunt, satis tibi fuerit Christi vel
matris ejus Deiparæ imaginem conficere. O rem
absurdam! Te ipse ergo sanctorum inimicum
prosteris. Nam si Christi quidem imaginem pingis,
nequaquam vero sanctorum, plane non imagines
prorsus prohibes, sed sanctis potius suum denegas
honorem. Christi siquidem, quia gloria ornatus
est, imagines fieri concedis; sanctorum vero quasi
alieni sint a gloria, effigiem respuis, mendacemque
Veritatem declaras, ubi ait : « Vivo ego, dicit Do-
minus, nisi glorificantes me glorificem ⁵⁷. » Et di-
vinus Apostolus : « Itaque jam non es servus, sed
filius. Si autem filius, et hæres Dei per Christum ⁵⁸. »
Et : « Si compatimur, ut et conglorificemur ⁵⁹. »
Non adversus imagines, sed adversus sanctos bellum
moves. Ait enim Joannes Theologus, qui supra pec-
tus Domini recubuit, « quod similes ei erimus ⁶⁰. »
Sicut enim id quod igni jungitur, non natura, sed
conjunctione, et exustione, et communicatione sit
ignis, idem quoque dico de carne incarnati Filii
Dei. Illa siquidem per hypostaticam communionem
divinæ naturæ citra conversionem evasit Deus, non
quod divina quadam efficacitate inuncta fuerit,
velut unusquisque prophetarum, quin potius perun-
gentis totius præsentia. Quod porro sancti dii
quoque sint, **316** docet Scriptura. « Deus, in-
quit, stetit in synagoga deorum ⁶¹. » Deus in medio
deorum stat unicuique pro meritis distribuens,
quemadmodum locum hunc divinus Gregorius
exposuit ⁶². Sancti enim, dum viverent repleti
erant Spiritu sancto, et postquam decesserunt,
Spiritus sancti gratia illorum semper tum animis
adest, tum corporibus in sepulcris, quin et ipso-
secundum substantiam suam, sed per gratiam et

20. Jam vero templum quod Deus Davidi per
filium ejus ædificandum sibi fuerat pollicitus, pa-
randumque sibi in locum quietis, id exstruens

⁵⁶ Josue iv, 8, 21. ⁵⁷ II Reg. ii, 50. ⁵⁸ Galat. iv, 7. ⁵⁹ Rom. viii, 17. ⁶⁰ I Joan. iii, 2. ⁶¹ Psal.
LXXI, 1. ⁶² Greg. Naz. orat. 40.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Superflua est vox Θεός, qua ablata sensus obvius est, quem recte Zinus secutus est.

Salomon Cherubim quoque fabricavit, ut refert Regnorum liber⁶¹: Cherubim etiam vestivit auro, omnesque parietes in circuitu; quibus et cælatos inculpavit Cherubim, et palmas intus et foris (non dixit a lateribus, sed, in circuitu), boves præterea, leonesque et malogranata. Annon igitur multo honorificentius fuerit sanctorum figuris omnes domus Dei parietes ornare, quam animantium et arborum? Ubinam est lex ita præcipiens: « Ne feceris omnem similitudinem⁶²? » Attamen Salomon, qui sapientiæ effluvium accepit, dum cœll conderet imaginem, Cherubim, et leonum, boumque imagines fecit, tametsi hoc fieri lex prohiberet. Quod si non modo Christi, verum etiam sanctorum pingimus imagines, annon hoc per omnem modum religiosius est; quippe cum illæ Spiritus sancti donis affluant? Nam sicut tunc populus et templum sanguine et cinere vitulæ mundabantur, ita et nunc sanguine Christi, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, seque martyrum primitias obtulit: itemque sanctorum sanguine, supra quos ædificata est Ecclesia. Ac tunc quidem rerum ratione carentium formis et figuris Dei templum ornabatur; nunc vero sanctorum imaginibus, qui seipsos animata ac rationalia Dei templa constituerunt.

21. Quocirca Christum regem et Dominum oculis ita subjicimus, ut nec suo spoliemus ipsum exercitu. Nam exercitus Domini sunt sancti. Exercitum suum dimittat prius imperator terrenus, quam regem suum ac Dominum spoliare audeat. Purpuram deponat, tum eorum qui cum tyranno strenue conflixerunt, affectibusque suis imperarunt, venerationem adimat. Si enim hæredes Dei, cohæredes profecto Christi⁶³, necnon Dei gloriæ ac regni consortes sunt futuri, utpote qui passionibus Christi communicaverunt. Quid vetat quominus amici Christi, ipsius in terra gloriæ participes fiant? « Non dicam vos servos, inquit Deus⁶⁴, sed amicos. — Vos amici mei estis⁶⁵. » Hisne tandem suum negabimus honorem, quem concessit ipsis Ecclesia? O audacem manum! O temerariam mentem, quæ cum Deo contendit, ejusque jussis adversatur! Tu qui imaginem adorare renuis, ne Dei quidem Filium colueris, qui vivens imago est Dei invisibilis⁶⁶, invariabilisque character⁶⁷. Imaginem Christi adoro, prout Deus est incarnatus: Deiparæ item omnium Dominæ, ut quæ incarnati Dei Mater est: sanctorum quoque qui amici Dei sunt, quique ad sanguinis effusionem usque peccato restiterunt, et sanguinem pro Christo fundentes, ipsum imitati sunt, qui proprium sanguinem ipsorum causa prior effuderat; **317** eorum denique qui Christi prementes vestigia, ad ea vitam suam instituerunt. Horum præclare gesta cruciatusque picturis expressa, ob oculos meos pono, per quæ sanctus evado, atque imitandi studio inardesco. Nam qui imagini ha-

A Χερουβιμ, ὡς φησιν ἡ βίβλος τῶν Βασιλειῶν. Καὶ περιέσχε τὰ Χερουβιμ χρυσίῳ, καὶ πάντας τοὺς τοίχους κύκλῳ· καὶ κολαπτοὺς ἐνέγλυψε Χερουβιμ, καὶ φοίνικας τῷ ἐσωτέρῳ καὶ ἐξωτερῳ· καὶ οὐκ εἶπεν ἐκ πλαγιῶν, ἀλλὰ κύκλῳ· καὶ βόας, καὶ λέοντας, καὶ βόσκους. Οὐ πολλῷ οὖν τιμώτερον πάντας τοὺς τοίχους οἴκου Κυρίου κοσμήσαι ἁγίων μορφαῖς καὶ εἰκονίσμασιν, ἢ περ ἀλόγων καὶ δένδρων; ποῦ ὁ διαγορεύων νόμος· « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα; » Ἄλλὰ σοφίας χύσιν δεξάμενος Σολομῶν, οὐρανὸν εἰκονίζων, ἐποίησε Χερουβιμ, καὶ λεόντων, καὶ βοῶν ὁμοιώματα· τοῦτο δὲ ἀπαγορεύει ὁ νόμος. Εἰ δὲ ἡμεῖς Χριστὸν εἰκονίζοντες, καὶ ποιούμεν τὰ τῶν ἁγίων εἰκονίσματα, οὐκ ἄρα τοῦτο πάντως εὐσεβέστερον, ὅτι καὶ Πνεύματος ἁγίου εἰσὶ πεπληρωμένα; Ὡσπερ γὰρ τότε αἵματι ἠγγίζετο ὁ λαὸς τε, καὶ ὁ ναὸς, καὶ σποδῶ δαμάλεως, οὕτω καὶ νῦν Χριστοῦ αἵματι, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἐαυτὸν ἀπαρχὴν τῶν μαρτύρων δείξαντος, ἔτι δὲ καὶ τῷ τῶν ἁγίων αἵματι, ἐφ' ὧν ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομεῖται. Καὶ τότε μὲν, μορφαῖς τε καὶ ἐκτυπώμασιν ἀλόγων ἐμφύχους, καὶ λογικοὺς ναοὺς ἐαυτοὺς εἰς κατοικητήριον Θεοῦ κατεσκευασκότων.

κα'. Ἰστοροῦμεν οὖν Χριστὸν τὸν βασιλέα καὶ Κύριον, οὐ γυμνοῦντες αὐτὸν τοῦ στρατεύματος. Στρατὴς γὰρ τοῦ Κυρίου οἱ ἅγιοι. Γυμνωσάτω ἐαυτὸν τοῦ οἰκείου στρατεύματος ὁ ἐπίγειος βασιλεὺς, καὶ τότε τὸν ἐαυτοῦ βασιλέα καὶ Κύριον. Ἀποθέσθω τὴν ἀλουργίδα, καὶ τότε τῶν κατὰ τοῦ τυράννου ἀριστευσάντων, καὶ βασιλευσάντων τῶν παθῶν τὸ σέβας περιαιρείτω. Εἰ γὰρ κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ τῆς θείας δόξης καὶ βασιλείας κοινωνοὶ ἔσονται, τῶν παθημάτων Χριστοῦ κοινωνήσαντες· πῶς οὐχὶ καὶ τῆς ἐπὶ γῆς δόξης συμμετοχοὶ χρηματίσουσιν οἱ φίλοι Χριστοῦ; « Οὐ λέγω ὑμᾶς δούλους, φησὶν ὁ Θεός· ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ. » Τῆς οὖν δεδομένης αὐτοῖς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας τιμῆς, ἀπαμφιοῦμεν αὐτούς; Ὡ θρασείας χειρὸς! Ὡ τολμηρᾶς γνώμης, ἀντεριζούσης Θεῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀντιπραττούσης προστάγμασιν! Οὐ προσκυνεῖς εἰκόνη, μηδὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ προσκύνει, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ζῶσα, καὶ χαρακτήρ ἀπράλλαχτος. Προσκυνῶ Χριστοῦ εἰκόνη, ὡς σαρκωμένου Θεοῦ· τῆς Δεσποίνης τῶν ἀπάντων τῆς Θεοτόκου, οἷα Μητρός τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· τῶν ἁγίων, ὡς φίλων Θεοῦ, τῶν μέχρι αἵματος ἀντικαταστάντων πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, καὶ Χριστὸν μιμησαμένων τῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκχύσει τοῦ αἵματος, τοῦ τὸ οἰκεῖον αἷμα ὑπὲρ αὐτῶν προεχθέντος· καὶ τῶν κατ' ἔχνος αὐτοῦ πολιτευσαμένων, τούτων τὰς ἀριστείας καὶ τὰ πάθη ἀναγράφτους καθίστημι, ὡς δι' αὐτῶν ἁγιαζόμενος, καὶ πρὸς ζῆλον μιμήσεως ἀλειφόμενος. Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνης τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, φησὶν ὁ θεῖος Βασίλειος.

⁶¹ II Reg. vi, 25, 29. ⁶² Deut. iv, 16. ⁶³ Rom. viii, 17. ⁶⁴ Joan, xv, 15. ⁶⁵ ibid. 13. ⁶⁶ Coloss. i, 15; Hebr. i, 3.

Εἰ ναοὺς ἐγείρεις ἁγίοις Θεοῦ, καὶ τὰ τούτων ἔγειρε
 τρόπαια. Οὐκ ἠγείρετο πάλαι ναὸς ἐπ' ἀνθρώπων
 ὀνόματι, οὐχ ἑορτάζετο τῶν δικαίων ὁ θάνατος, ἀλλ'
 ἐπενθιέτο. Ὁ ἀπτόμενος νεκροῦ, ἀκάθαρτος ἐλογί-
 ζετο, καὶ Μωϋσέως αὐτοῦ. Νῦν δὲ τῶν ἁγίων ἑορ-
 τάζεται τὰ μνημόσυνα. Ἐπενθήθη ὁ νεκρὸς τοῦ
 Ἰακώβ, ἀλλ' ὁ Στεφάνου πανηγυρίζεται θάνατος.
 Ἡ τοίνυν καὶ τὰς πανηγυρικὰς μνήμας τῶν ἁγίων
 ἀνελε, παρὰ τὴν παλαιὸν νόμον ἀγομένας, ἢ καὶ
 τὰς εἰκόνας, παρὰ τὸν νόμον, ὡς φῆς, οὖσας, συγ-
 χώρησον. Ἄλλ' ἀμήχανον μὴ ἑορτάζειν τὰ τῶν
 ἁγίων μνημόσυνα. Ὁ γὰρ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ
 θεοφόρων Πατέρων χορὸς, ταῦτα προστάττει γίνε-
 σθαι. Ἄφ' οὗ γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
 ὁμοιωθεὶς ἡμῖν κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ
 ἀσυγχύτως ἐκράθη πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ἀμετα-
 βλήτως τὴν σάρκα ἐθέωσε, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλαις τῆς
 αὐτοῦ θεότητος, καὶ τῆς αὐτοῦ σαρκὸς ἀσυγχύτου
 παραχωρήσεως⁶⁸, ὄντως ἡγιασμεθα. Καὶ ἀφ' οὗ ὁ
 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς, ὁ ἀπαθὴς ὢν τῇ θεότητι,
 τῷ προσλήμματι πέπονθε, καὶ τὸ ἡμέτερον ἀπέτι-
 σεν ὄφλημα, λύτρον ἐχέας ὑπὲρ ἡμῶν ἀξιόχρεών τε
 καὶ ἀξιάγαστον· δυσωπητικὸν γὰρ Πατρὶ, καὶ αἰ-
 θέσιμον αἷμα Υἱοῦ· ὄντως ἠλευθερώμεθα· καὶ ἀφ'
 οὗ κατελθὼν εἰς ἔδην, ταῖς ἀπ' αἰῶνα πεπεδημέ-
 ναις ψυχαῖς, ὡς αἰχμαλώτοις ἐκήρυξεν ἄφραστον, ὡς
 τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ δῆσας τὸν ἰσχυρὸν, τῷ ὑπερ-
 ἔχοντι τῆς δυνάμεως ἀνέστη, τὸ ἐξ ἡμῶν αὐτῷ προσ-
 ληφθὲν ἀφθαρτίσας σαρκίον, ὄντως ἠφθαρτίσμεθα.
 Ἄφ' οὗ τε δι' ὕδατος καὶ πνεύματος γεγενήμεθα,
 ὄντως υἱοθετήμεθα, καὶ κληρονόμοι Θεοῦ γεγενήμεθα.
 Ἐντεῦθεν τοὺς πιστοὺς, ἁγίους ὁ Παῦλος καλεῖ. Ἐν-
 τεῦθεν τὸν τῶν ἁγίων οὐ πενθοῦμεν, ἀλλ' ἑορτάζομεν
 θάνατον. Ἐντεῦθεν οὐχ ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν
 ἔσμεν, δικαιωθέντες διὰ τῆς πίστεως, καὶ Θεὸν μόνον
 εἰδότες τὸν ἀληθινόν· δικαίῳ δὲ νόμος οὐ κεῖται.
 Οὐχ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ νόμου ἔσμεν, δεδουλωμένοι
 ὡς νῆπιοι, ἀλλ' εἰς ἄνδρα καταρτισθέντες τέλειον,
 στερεὰν τροφήν τρεφόμεθα, οὐ τὴν πρὸς εἰδωλολα-
 τρείαν. Καλὸς ὁ νόμος, ὡς λύχνος φαίνων ἐν αὐ-
 χμηρῷ τόπῳ, ἀλλ' ἕως οὗ ἡ ἡμέρα διαυγάξῃ· ἡδὴ
 δὲ ἀνέτειλε φωσφόρος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ
 ὕδωρ ζῶν τῆς θεογνωσίας, θαλάσσης ἐθνῶν ἐπεκά-
 λυψε, καὶ πάντες τὸν Κύριον ἔγνωμεν· « Παρῆλθε
 τὰ παλαιὰ, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ. » Φησὶ γοῦν
 ὁ Θεὸς ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Πέτρον, τὴν κορυ-
 φαίαν ἀκρότητα τῶν ἀποστόλων· « Εἰ σὺ Ἰουδαῖος
 ὢν, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, πῶς τὰ ἔθνη
 ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; » Καὶ πρὸς Γαλάτας γρά-
 φει· « Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνο-
 μένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πλη-
 ρῶσαι. »

que omnes Dominum novimus. « Vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova⁶⁹. » Divinus

betur honor, ad eum refertur, cuius est imago,
 inquit Basilius⁶⁸. Si templa sanctis extruis, eo-
 rum quoque tropæa erige. Nullum olim cuiusvis
 hominum nomine templum erigebatur, neque mors
 justorum ulla festivitate celebrabatur : quin plange-
 batur potius. Qui mortuum tetigisset, is immun-
 dus habebatur, et si vel ipsum Moysen⁶⁹. Nunc
 autem sanctorum memorias festivis prosequimur
 honoribus. Jacob mortuum planxerunt⁷⁰ : obitus
 vero Stephani solemnī apud nos concursu celebris
 est. Aut igitur solennes sanctorum memorias
 præter veteris legis præscriptum receptas tolle,
 aut illorum imagines, quas contra legis tenorem
 confectas asseris, haberi permitte. Verum fieri
 nequaquam potest, ut sanctorum memoriæ cele-
 britate sua careant : quippe quas sanctus aposto-
 lorum-divinorumque Patrum chorus «gi præci-
 piat. Nam ex quo Deus Verbum factus est caro,
 assimilatus nobis per omnia, excepto peccato, et
 citra confusionem naturæ nostræ commistus est,
 propter mutuam utriusque, divinitatis scilicet
 humanitatisque, circumiunctionem, assumptam
 carnem sine conversione Deum effecit, jam tum
 reipsa in sanctos evasimus. Ex quo item Dei Fi-
 lius et Deus, cum nulli secundum Deitatem per-
 persioni obnoxius esset, assumpta carne passus
 est, nostrumque solvit debitum, condignum plane
 ac vere mirandum redemptionis profundens pro
 nobis pretium (sanguis quippe Filii placando Pa-
 tri fuit idoneus, ac reverentia dignus), vera liber-
 tate donati sumus. Ex quo rursus ad inferos
 descendens, vinculis pridem animabus, ceu capti-
 vis libertatem, atque visum cæcis annuntiavit⁷¹,
 et præstantissima virtute sua fortem alligans⁷²
 resurrexit, carnemque nostram quam assumpse-
 rat, incorruptione dotavit, jam nos quoque inco-
 lumitatem a corruptione indepti sumus. Ex quo
 denique per aquam et spiritum sumus generati,
 adoptivi filii hæredesque Dei vere facti sumus.
 Quocirca fideles a Paulo dicuntur sancti⁷³. Unde
 non luctu, quin potius gaudio sanctorum exitum
 prosequimur. Hinc factum est, ut non amplius
 sub lege, sed sub gratia simus⁷⁴, justificati per
 fidem⁷⁵, solumque Deum verum cognoscentes.
 Porro lex justo non est posita⁷⁶. Sub elementis
 legis, veluti infantes, non sumus servientes⁷⁷,
 sed in perfectum hominem coaptati, solido cibo
 nutrimur, non eo quo in idololatriam illiciamur.
 Bona est lex⁷⁸, instar lucernæ lucentis in cali-
 ginoso loco, donec dies elucescat⁷⁹. Atqui jam
 lucifer ortus est in cordibus nostris : jam viva
 cognitionis Dei aqua gentium operuit mare, nos-
 que

⁶⁸ Lib. *De Spir. sancto ad Amph.* cap. 18. ⁶⁹ Num. xix, 41. ⁷⁰ Gen. xv, 41. ⁷¹ Isa. lxi, 2; Luc. iv, 19.
⁷² Matth. xii, 29. ⁷³ I Cor. i, 2, et alibi. ⁷⁴ Rom. vi, 14. ⁷⁵ Rom. v, 1. ⁷⁶ I Tim. i, 9. ⁷⁷ Galat. iv,
 8. ⁷⁸ Rom. vii, 12. ⁷⁹ ibid. II Petr. i, 19. ⁸⁰ II Cor. v, 17.

VARIÆ LECTIONES.

« Recte Billius emendat περιχωρήσεως, quam circumiunctionem theologi nostrates appellant.

apostolus Paulus summo apostolorum vertici Petro aiebat : « Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, ac non Judaice, quomodo gentes cogis Judaizare ⁸¹ ? » Itemque Galatiz hæc scribit : « Testificor omni circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis implendæ ⁸². »

318 22. Quamobrem olim quidem Deum ignorantibus, iis qui natura non sunt dii, serviebant ⁸³ : nunc autem cum cognoverimus Deum, imo cogniti simus a Deo, quomodo convertemur ad infirma et egena elementa ⁸⁴ ? Humanam Dei formam aspexi, et salva facta est anima mea. Dei imaginem intueor, uti vidit eam Jacob ⁸⁵, quanquam alio et alio modo. Nam ille mentis oculis a materia alienis expertem materiæ vidit imaginem, quæ futura præmoneret : ego id intueor, quod perfricat memoriam illius, qui visus est in carne. Apostolorum umbra, sudaria quoque, ac semicinctia morbos pellebant, dæmones fugabant ⁸⁶ : eccur umbræ et imagini sanctorum suus pariter honos non erit ? Aut illud omne quod materia constat, adorari prohibe, aut nihil obtrudas novi, neu terminos antiquos transferas, quos posuerunt patres tui ⁸⁷.

23. Non solum enim Ecclesiæ leges scriptis sanxerunt, verum etiam citra Scripturam certa quædam tradiderunt. Unde Basilius, cap. 27 ex triginta illis capitibus quæ ad Amphiloichium de Spiritu sancto scripsit, expressis verbis ait : « Ex illis dogmatibus et prædicationibus, quæ in Ecclesia conservantur, alia ex scripta doctrina tenemus, alia ex apostolica traditione secreto concessa accepimus : quæ quidem utraque vim parem habent ad pietatem. Nec quisquam iis contradixerit, qui vel minimum Ecclesiæ leges inquisierit. Nam si consuetudines illas, quæ scriptæ non sunt, tanquam magni non sint momenti, rejicere aggressi fuerimus, imprudenter profecto, iis, quæ in Evangelio potiora sunt, damnum inferemus. » Hæc magnus Basilius. Sed enim undenam novimus Calvariæ locum, Vitæ sepulcrum ? Annon quia a parentibus filii nulla docente Scriptura id receperunt ? Nam crucifixum quidem Dominum, et in monumento, quod Joseph exciderat in petra sepultum, Scriptura perhibet ⁸⁸. Quod vero ea ipsa sint, quibus nunc procidimus, ex traditione non scripta novimus, pluraque his similia. Unde habemus, ut baptismus ternâ mersione fiat ? Unde quod ad orientem conversi precemur ? Unde sacramentorum institutio ? Idcirco divinus apostolus Paulus ait : « Itaque, fratres, state, et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram ⁸⁹. » Proinde cum tot tantæque sint nobis sine scriptis tradita, quæ ad hanc usque diem observata sunt, quid est cur erga imagines vitiligitis ?

24. Quos profecto producis locos, si non imaginum nostrarum cultum esse abominandum docent ; sed illarum potius, quas sibi gentiles sta-

A κβ'. Πάλαι μὲν οὖν μὴ εἰδότες Θεὸν, ἐδούλευον τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς· νῦν δὲ γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφομεν πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα ; Εἶδον εἶδος Θεοῦ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Θεωρῶ εἰκόνα Θεοῦ, ὡς εἶδεν Ἰακώβ, εἰ καὶ ἄλλως, καὶ ἄλλως. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἄϋλον, τὸ ἐσόμενον προμηνύουσαν, ἀόλοις ναδὲς ὀφθαλμοῖς, ἐγὼ δὲ τοῦ σαρκὶ ὁραθέντος, μνήμης ἐμπύρευμα. Ἡ τῶν ἀποστόλων σκιά, τὰ σουδάριά τε καὶ σιμικίνθια, νόσους ἀπήλαυνε, δαιμονίας ἐφυγάδευε· καὶ πῶς ἡ σκιά καὶ εἰκὼν τῶν ἁγίων οὐ δοξασθήσεται ; ἢ πάσης ὕλης προσκύνησιν ἀνελε, ἢ μὴ καινοτόμει, μηδὲ μέταιρε ὄρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.

adorari prohibe, aut nihil obtrudas novi, neu terminos antiquos transferas, quos posuerunt patres tui ⁸⁷.

B κγ'. Οὐ μόνον γράμμασι τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεσμοθεσίαν παρέδωκαν, ἀλλὰ καὶ ἀγράφοις τισὶ παραδόσεσι. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Βασίλειος ἐν εἰκοστῷ ἐβδόμῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τριάκοντα κεφαλαίων, ἐπὶ λέξεως οὕτως : « Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν· τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν, ἐν μυστηρίῳ παραδεξάμεθα· ἅπερ ἀμφοτέρω τῆν αὐτὴν ἰσχύιν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Καὶ τοῦτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, οὐκοῦν ἵ ὅστις γε κἄν μικρὸν γοῦν θεσμῶν Ἐκκλησίας πεπειράται· εἰ γὰρ ἐπιχειρήσαιμεν τὰ ἀγραφα τῶν ἐθνῶν, ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα τὴν δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἀν εἰς αὐτὰ τὰ καίρια ζημιῶντες τὸ Εὐαγγέλιον. » Ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὰ ῥήματα· πόθεν γὰρ ἴσμεν τὸν Κρανίου τόπον τὸν ἅγιον, τὸ μνήμα τῆς ζωῆς ; Οὐ παῖδες παρὰ πατρὸς ἀγράφως παρεληφότες ; Τὸ μὲν γὰρ ἐν τόπῳ κρανίου ἐσταυρῶσθαι τὸν Κύριον, γέγραπται, καὶ τετάφθαι ἐν μνημείῳ, ὃ ἐλατόμησεν Ἰωσήφ ἐν τῇ πέτρᾳ· ὅτι δὲ ταῦτα ἐστὶ τὰ νῦν προσκυνούμενα, ἐξ ἀγράφου παραδόσεως ἴσμεν, καὶ πλεῖστα τοῦτοις παρόμοια. Πόθεν τὸ τρις βαπτίζειν ; Πόθεν τὸ κατ' ἀνατολᾶς εὐχεσθαι ; Πόθεν ἡ τῶν μυστηρίων παράδοσις ; Διὸ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος Παῦλος φησὶν· « Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ὅσας ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. » Πολλῶν τοιγαροῦν καὶ τοσούτων ἀγράφως τῇ ἐκκλησίᾳ παραδομένων, καὶ μέχρι τοῦ νῦν πεφυλαγμένων, τί περὶ τὰς εἰκόνας σμικρολογεῖς ;

κδ'. Ἄς μέντοι χρήσεις παράγει, οὐ τῶν παρ' ἡμῖν εἰκόνων βδελύσσονται τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ τῶν ταύτας θεοποιούντων Ἑλλήνων. Οὐ δεῖ τοίνυν

⁸¹ Galat. ii, 14. ⁸² ibid. v, 3. ⁸³ Galat. iv, 8. ⁸⁴ ibid. 9. ⁸⁵ Gen. xxxi, 30. ⁸⁶ Act. xv, 6. ⁸⁷ Prov. xxii, 28. ⁸⁸ Matth. xxvii, 60. ⁸⁹ II Thess. ii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

† Delenda vox οὐκοῦν quæ abest in mss. et apud Basil.

διὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ἄτοπον χρῆσιν, καὶ τὴν ἡμέ-
τέραν εὐσεβῶς γινομένην, ἀναιρεῖν. Ἐφορκίζουσιν
ἐπαιδοὶ τε καὶ γόητες, ἐφορκίζει καὶ τοὺς κατ-
ηγουμένους ἡ Ἐκκλησία· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐπικα-
λοῦνται δαίμονας, αὕτη δὲ, Θεὸν κατὰ δαιμόνων·
δαίμοσι τὰς εἰκόνας ἀνατιθέασιν Ἕλληνες, καὶ
θεοὺς ταύτας προσαγορεύουσιν, ἡμεῖς δὲ ἀληθεῖ
Θεῷ σαρκωθέντι, καὶ Θεοῦ δούλοις καὶ φίλοις, δαι-
μόνων ἀπελαύνουσι στίφη.

κε'. Εἰ δὲ φῆς, τὸν θεῖον καὶ θαυμαστὸν Ἐπιφά-
νιον, διαβρῆδην ταύτας ἀπαγορεῦσαι, πρῶτον μὲν
τυχὸν παρεγγεγραμμένος καὶ ἐπίπλαστος ὁ λόγος,
ἄλλου μὲν ὢν πόνος, ἐτέρου δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχων,
ὃ πολλοῖς εἰθισται δρᾶν. Δεύτερον, ἴσμεν τὸν μακά-
ριον Ἀθανάσιον, ἀπηγορευκότα τὸ ἐν λάρναξι τι-
θέναι τὰ τῶν ἁγίων λείψανα, μᾶλλον δὲ προστάτ-
τοντα ὑπὸ γῆν ταῦτα καλύπτειν, τὸ ἄτοπον ἔθος τῶν
Αἰγυπτίων καταργῆσαι βουλόμενον, οἱ τοὺς ἑαυτῶν
νεκροὺς, οὐχ ὑπὸ γῆν ἐκρυπτον, ἀλλ' ἐπὶ κλινῶν
καὶ σκιμποδίων ἐτίθουν· τάχα τοιοῦτά τι καὶ ὁ μέ-
γας Ἐπιφάνιος ἐπιδιορθώσασθαι θέλων, τὸ μὴ χρῆ-
ναι ποιεῖν εἰκόνας ἐνομοθέτησεν, εἰ γε καὶ αὐτοῦ
δῶμεν εἶναι τὸν λόγον. Ἐπεὶ, ὅτι γε ὁ τούτου σκο-
πὸς ταύτας οὐκ ἀπετίθετο, μάρτυς ἡ τοῦ αὐτοῦ
θεοῦ Ἐπιφανίου Ἐκκλησία, εἰκόσι μέχρις ἡμῶν
περικεκοσμημένη. Τρίτον, οὐ τὸ σπάνιον νόμος τῆ
Ἐκκλησίας, οὐδὲ μία χελιδὼν ἕαρ ποιεῖ, ὡς καὶ τῷ
Θεολόγῳ Γρηγορίῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ· οὐδὲ λόγος
εἷς, δυνατὸς ὅλης Ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ γῆς περά-
των μέχρι τῶν αὐτῆς περάτων, ἀνατρέψαι παρά-
δοξιν.

nec unius sententia tanti roboris fuerit, ut universæ Ecclesiæ, quæ ab extremo terræ ad aliud
extremum diffusa est, traditionem possit evertere.

κς'. Δέχου τοίνυν τῶν Γραφικῶν καὶ πνευματι-
κῶν ὁ χρῆσιν τὸν ἐσμὸν, ὅτι εἰ καὶ λέγει ἡ Γραφή·
« Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα
χειρῶν ἀνθρώπων· » ἀλλ' οὖν οὐ τὸ μὴ προσκυνεῖν
ἀφύχοις ἢ ἔργοις χειρῶν κωλύει, ἀλλὰ ταῖς δαιμό-
νων εἰκόσιν.

κς'. Ὅτι μὲν οὖν ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις, καὶ βα-
σιλεῦσι, καὶ ἀσεβέσι, προσεκύνησαν οἱ προφήται, καὶ
ράβδῳ, εἰρηται· λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ· « Καὶ προσκυ-
νεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. » Ἡσαΐας δὲ
ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· « Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος,
φησὶν, ἡ δὲ γῆ, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. » Οὐρανὸς
δὲ καὶ γῆ παντὶ που δῆλον ὅτι κτίσματα. Καὶ

luebant. Quamobrem non eo quod imaginibus
gentes præter fas omne abutantur, religiosus no-
strarum cultus tollendus est. Adjurant incanta-
tores et præstigiatores : at catechumenos quoque
adjurat Ecclesia. Verum illi quidem dæmones in-
vocant ; hæc vero Deum contra dæmones. Dæmo-
nibus imagines consecrant gentiles, quas et deos
appellitant : nos autem Deo vero qui carnem
assumpsit, necnon Dei famulis et amicis, a
quibus dæmonum catervæ et cunei in fugam pel-
luntur.

319 25. Quod si dicas divinum admirandum-
que Epiphanium imaginibus palam interdixisse,
primum quidem illud responderim, libellum istum,
supposititium fictitiumque esse, qui cum ab alio
elaboratus sit alterius nomine inscriptus fuerit :
quod quidem multi ut patrent in more habuerunt.
Secundo (1), quemadmodum beatum Athanasium
prohibuisse novimus, ne sanctorum corpora
capsis recondentur, quin potius humo tegi præ-
cepisse, eo quod absonum morem Ægyptiorum,
qui mortuos suos terra non humabant, sed in le-
ctulis et scimpodiis reclinabant, vellet abrogare.
Sic fortassis etiam magnus Epiphanius (si qui-
dem libelli hujus genuinus auctor est) ut tale
quid corrigeret, imagines faciendas non esse cen-
suerit. Quod enim Epiphanius hujus sententiæ
non fuerit, ut illas penitus auferret, testis est
ipsamet Epiphani Ecclesia, quæ ad hanc nostram
usque ætatem imaginibus undequaque decoratur.
Tertio denique, quod a paucis et raro fit, vim le-
gis in Ecclesia non habet. Nam, ut Gregorio
Theologo placet **, una hirundo non facit ver :

una hirundo non facit ver :

26. Hac itaque ratione depromptum ex Scri-
ptura et Patribus locorum globum excipias : ita
quod, etsi Scriptura dicit : « Simulacra gentium
argentum et aurum, opera manuum hominum ** ; »
nequaquam tamen rebus inanibus, aut manuum
ope elaboratis adorationem adhiberi prohibeat,
sed dæmonum duntaxat simulacris.

27. Jam vero, quod angelos, homines et reges
quantumvis impios, prophetæ adoraverint, imo et
virgam, hoc jam probatum fuit. David præterea
dicit : « Adorate scabellum pedum ejus ** . » Isaias
autem ex persona Dei ait : « Cælum mihi sedes
est, et terra scabellum pedum meorum ** . » Porro
cælum et terram creatas res esse nemini dubium

** Greg. Naz. orat. 38. ** Psal. cxi, 12. ** Psal. xcvi, 5. ** Isa. lxi, 1.

VARIÆ LECTIONES.

* Quid si legas cum Billio patriciæ, quemadmodum orat. 2 ubi hæc verba aliaque repetuntur.

NOTÆ.

(1) Male Tilmanus : Tum secundo loco si opponis :
Scimus beatum Athanasium, et in margine secunda
objectio, solutio. Ibi enim non objectionem novam,
sed prius allatæ responsionem secundam tradit
auctor, quam rursum tertia sequitur. Nec aliud

vult, nisi quod pro locorum, temporum et per-
sonarum discrimine, alia et alia fuerit Ecclesiæ
disciplina, atque semoto idololatriæ scandalo sa-
crarum imaginum venerationem rite Ecclesia pro-
baverit.

est. Quia et Moyses ipse et Aaron res manibus A formatas adoraverunt. Ait quippe Paulus, aurea Ecclesiae cicada, ad Hebræos scribens : « Christus assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, hoc est, non hujus creationis ⁹⁴. » Et rursus : « Non enim in manufacta sancta introivit Jesus, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum ⁹⁵. » Priora igitur sancta, tum tabernaculum, tum ea etiam quæcumque in illo continebantur, manufacta erant. Quod vero illa adorarentur, nullus inficias iverit.

Priscorum probatorumque SS. Patrum testimonia pro imaginibus.

S. Dionysii Areopagitæ, ex Epistola ad Titum.

« Operæ pretium igitur fuerit, ut nos ipsi prætermittamur vulgi de his opinione, intra ipsas similitudines sacra sancte et religiose penetremus, nec probri aliquid eis inferamus, ut quæ **320** ex formis divinis originem trahant, expressæque sint, et apertæ arcanorum sublimiorumque spectaculorum imagines. »

Commentarius. Vide, quomodo excellentium rerum imaginibus non esse detrahendum asseret.

Ejusdem, ex libro De divinis nominibus (cap. 1).

« Hæc nos edocti sumus : dum nunc quidem pro captu nostro divinorum eloquiorum, traditarumque a sacris antistitibus institutionum humanitas, velaminibus sacris, sensibilibus intelligibilia, atque eis quæ sunt, ea quæ essentiam omnem superant, involvit, necnon ea quæ specie et forma carent, formis et figuris circumvestit, atque illam, quæ supra naturam est, et omnis expertæ figuræ, simplicitatem, dividorum varietate signorum multiplicat et elligit. »

Comment. Si humanitatis benignitatisque proprium est, rebus specie formaque carentibus atque simplicibus, nec figuratis, species et formas congruenti nobis ratione accommodare ; eecur non illa etiam, quæ per formas et figuras conspicua facta sunt nobis, modo quoque qui nobis conveniens sit, per imagines adumbremus, tum ad perftricandam memoriam, tum ut per eam ad æmulationis studium excitemur ?

Ejusdem, ex libro De ecclesiastica hierarchia cap. 1).

« Cæterum superiores quidem nobis substantiæ illæ, earumque ordines, quorum sacram jam mentionem feci, incorporeæ sunt : quin et sacratum illorum magisterium spirituale mundoque præstantius existit. Nostrum vero pro captu nostro,

A Μωϋσῆς δὲ, καὶ Ἀαρὼν τὸν παντὶ τῷ λαῷ χειροποιήτοις προσεκύνησαν. Φησὶ γοῦν Παῦλος ὁ χρυσοῦς τέττιξ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ : « Χριστὸς δὲ παραγεγόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειότερας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως. » Καὶ πάλιν : « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα εἰσῆλθεν ἅγια ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανόν. » Ὡστε τὰ πρότερα ἅγια, ἢ τε σκηνή, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ χειροποίητα ἦν· καὶ ὅτι προσεκυνοῦντο, οὐδεὶς ἀντερρεῖ.

Μαρτυρίαι παλαιῶν καὶ δοκίμων ἁγίων Πατέρων περὶ εἰκόνων.

Τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐκ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς.

B « Χρῆ τοιγαροῦν καὶ ἡμᾶς, ἀντὶ τῆς δημῶδους περὶ αὐτῶν ὑπολήψεως, εἰσω τῶν ἱερῶν συμβόλων ἱεροπρεπῶς διαλαθεῖν ^h, καὶ μὴδὲ ἀτιμάζειν αὐτὰ τῶν θείων ὄντα χαρακτήρων ἔκγονα καὶ ἀποτυπώματα, καὶ εἰκόνας ἐμφανεῖς τῶν ἀποβόητων καὶ ὑπερφυσῶν θεαμάτων. »

Σχόλιον. Ἴδε, ὡς ἔφη μὴ ἀτιμάζειν τὰς τῶν τιμῶν εἰκόνας.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Περὶ θείων ὀνομάτων (κεφ. α').

C « Ταύτη ⁱ καὶ ἡμεῖς μεμυήμεθα· νῦν μὲν, ἀναλόγως ἡμῖν διὰ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων, τῆς τῶν λογίων καὶ ἱεραρχικῶν παραδόσεων φιλανθρωπίας, αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς οὐσι τὰ ὑπερούσια καλυπτούσης, καὶ μορφᾶς καὶ τύπους τοῖς ἀμορφώτοις τε καὶ ἀτυπώτοις περιτιθείσης, καὶ τὴν ὑπερφυσῆ καὶ ἀσχημάτιστον ἀπλότητα τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων πληθουούσης τε, καὶ διαπλαττούσης. »

Σχόλιον. Εἰ φιλανθρωπίας ἐστὶ τὸ τοῖς ἀτυπώτοις, καὶ ἀμορφώτοις, καὶ τοῖς ἀπλοῖς, καὶ ἀσχηματίστοις, μορφᾶς καὶ τύπους περιτιθέσθαι, πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀναλογίαν, πῶς τὰ μορφαῖς καὶ σχήμασιν ὁραθέντα, μὴ ἀναλόγως ἡμῖν εἰκονίζομεν, πρὸς μνήμην, καὶ τὴν ἐκ τῆς μνήμης πρὸς ζῆλον κίνησιν ;

D *Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας (κεφ. α').*

« Ἄλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι καὶ τάξεις, ὧν ἤδη μνήμην ἱεράν ἐποιησάμεν, ἀσώματοί τε εἰσι, καὶ νοητῆ, καὶ ὑπερκόσμιος ἐστὶν ἡ κατ' αὐτὰς ἱεραρχία. Τὴν καθ' ἡμᾶς δὲ ὁρῶμεν, ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς, τῇ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ποικιλίᾳ πλη-

⁹⁴ Hebr. ix, 11. ⁹⁵ ibid. 24.

VARIÆ LECTIONES.

^h Apud Dionysium διαβαίνειν, atque hæc in causa eadem in epistola idem verbum repetitur. Unde merito vocem hæc alterius loco restituendam censuit Billius. ⁱ Ex Dionysio cap. 1 emenda, ταῦτα.

θυνομένην, ὑφ' ὧν ἱεραρχικῶς (2) ἐπὶ τὴν ἐνοσιδῆ A
 θέωσιν ἐν συμμετρίᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγόμεθα, Θεόν
 τε καὶ θείαν ἀρετὴν, αἱ μὲν ὡς νόες νοοῦσι κατὰ τὸ
 αὐτοῖς θεμιτὸν, ἡμεῖς δὲ αἰσθηταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὰς
 θείας, ὡς δυνατὸν, ἀναγόμεθα θεωρίας. »
 tum illis fas est, intelligunt : nos autem sensibilibus
 contemplationes promovemur. »

Σχόλιον. Εἰ τοίνυν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς αἰσθη-
 ταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὴν θείαν καὶ αὐτὸν ἀναγόμεθα
 θεωρίαν, καὶ φιλανθρώπως ἡ θεία πρόνοια τοῖς
 ἀσχηματίστοις καὶ ἀτυπώτοις τύποις καὶ σχήματι
 τῆς ἡμῶν ἕνεκεν χειραγωγίας περιτίθησι, τί ἀπρε-
 πὲς τὸν σχήματι καὶ μορφῇ ὑποκύψαντα φιλανθρώ-
 πως δι' ἡμᾶς, εἰκονίζεῖν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς ;

Λόγος ἀνωθεν εἰς ἡμᾶς παραδεδομένος κάτεισιν,
 Αὐγαρον, τὸν Ἐδέσσης ἀνακτὰ φημι, τῇ τοῦ Κυρίου
 πρὸς θεῖον ἐκπυρσευθέντα ἔρωτα ἀκοῆ, ἀπεσταλ-
 κέναι πρέσβεις, τὴν αὐτοῦ ἐπίσκεψιν ἐξαιτοῦντας.
 Εἰ δὲ ἀρνηθεῖη τοῦτο δράσειν, τὸ τούτου κελεύει
 ὁμοίωμα ζωγράφῳ ἐκμάξασθαι· ὃ γνόντα τὸν πάντα
 εἰδόντα, καὶ πάντα δυνάμενον, τὸ ῥάκος εἰληφέναι,
 καὶ τῷ προσώπῳ προσενεγκάμενον, ἐν τούτῳ τὸν
 εἰκείον ἐναπομόρξασθαι χαρακτῆρα, ὃ καὶ μέχρι τοῦ
 νῦν σώζεται.

Τοῦ Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν μακάριον Βαρλαάμ
 τὸν μάρτυρα λόγου, οὗ ἡ ἀρχή· Πρῶτον μὲν
 τῶν ἀγίων οἱ θάνατοι.

« Ἀνάστητέ μοι νῦν, ὦ λαμπροὶ τῶν ἀθλητικῶν
 κτορθωμάτων ζωγράφοι, τὴν τοῦ στρατηγοῦ κολο-
 θωθεῖσαν εἰκόνα ταῖς ὑμετέραις μεγαλύνετε τέχναις.
 Ἀμαυρότερον παρ' ἐμοῦ τὸν στεφανίτην γραφέντα,
 τοῖς τῆς ὑμετέρας σοφίας περιλάμψατε χρώμασιν.
 Ἀπέλθω τῇ τῶν ἀριστευμάτων τοῦ μάρτυρος παρ'
 ὑμῶν νενικημένος γραφῇ· χαίρω τὴν τοιαύτην τῆς
 ὑμετέρας ἰσχύος σήμερον ἠττώμενος νίκην· ἴδω τῆς
 χειρὸς πρὸς τὸ πῦρ ἀκριθέστερον παρ' ὑμῶν γραφο-
 μένην τὴν πάλιν· ἴδω φαιδρότερον ἐπὶ τῆς ὑμετέρας
 τὸν παλαιστὴν γεγραμμένον εἰκόνας. Κλαυσάτωσαν
 δαίμονες καὶ νῦν, ταῖς τοῦ μάρτυρος ἐν ὑμῖν ἀρι-
 στειαῖς πληττόμενοι· φλεγόμενη πάλιν αὐτοῖς ἡ χεὶρ
 καὶ νικῶσα δεικνύσθω. Ἐγγραφέσθω τῷ πίνακι καὶ
 τῶν παλαισμάτων ἀγωνοθέτης Χριστός, ὃ ἡ δόξα εἰς
 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τριάκοντα
 κεφαλαίων, περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀπὸ
 κεφαλαίου ιη'.

« Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν,
 καὶ οὐ δύο βασιλεῖς. Οὐτε γὰρ τὸ κράτος σχίζεται,
 οὔτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὡς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν
 ἀρχὴ καὶ ἐξουσία μία, οὕτω καὶ ἡ παρ' ἡμῶν δοξο-
 λογία, μία καὶ οὐ πολλὰ, διότι ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ
 ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὁ οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα
 μιμητικῶς ἡ εἰκὼν, τοῦτο ἐκεῖ φυσικῶς ὁ Υἱός·
 καὶ ὡσπερ ἐπὶ τῶν τεχνητῶν, κατὰ τὴν μορφὴν ἡ

sensibilium varietate signorum multiplicari cerni-
 mus, quibus prout sacrum magisterium decet, ad
 uniformem concessæ pro nostro modulo divinita-
 tis gratiam necnon ad Deum divinamque virtu-
 tem evehimur. Istæ quidem, utpote mentes, quan-
 tum imaginibus ad divinas, qua fieri potest, con-

Comment. Quod si igitur, ut nostra fert intelli-
 gentia, per sensibiles imagines ad divinam atque
 materiæ exsortem contemplationem sublevamur,
 divinaque providentia, res forma et figura caren-
 tes, formis et figuris, quibus veluti manu duca-
 mur, circumvestivit : quid incommodi fuerit,
 quin eum, qui pro sua erga nos humanitate, sese
 figuræ formæque subiecit, consentanea nobis ra-
 B lione imaginibus exprimamus ?

Antiquitus tradita narratio ad nos usque perve-
 nit ; Abgarum scilicet Edessæ regem, auditis quæ
 de Domino ferebantur, divino succensum ardore,
 legatos misisse, qui eum ad se invisendum invi-
 tarent ; sin vero abnueret, mandat ut pictoris
 opera imaginem ejus expriment : quod eum sciret
 ille cui nihil obscurum est, quique omnia potest,
 accepto panno, suæque faciei admoto, propriam
 effigiem appinxisse, quæ ad hæc usque tempora
 servatur incolumis.

S. Basilii, ex sermone in S. Barlaam martyrem,
 cujus initium est : Primum quidem sanctorum
 mors.

« Surgite nunc, athleticorum gestorū præstan-
 C tissimi 321 pictores, imperfectæ ducis imagini
 artis vestræ ornamenta conferte, et obscurius a me
 designatum victorem laureatum, industriæ vestræ
 coloribus illustrate. Discedam victus a vobis præ-
 clarorum martyris facinorum pictura : tali hodie
 parta vobis per vestram dexteritatem victoria su-
 peratus gaudeam : manum videam cum igne pu-
 gnantem accuratius a vobis delineatam : in vestra
 tabella pugilem inspiciam elegantius descriptum.
 Luctum agant dæmones, expressorum a vobis
 martyris strenue factorum formidine conterriti :
 ardens victrixque manus illis iterum ostendatur.
 Quinimo eadem in tabula certaminum præses
 Christus appingatur, cui gloria in sæcula sæculo-
 rum. Amen. »

D Ejusdem, ex triginta capitibus de Spiritu sancto,
 ad Amphilochem (cap. 18).

« Quod ipsa quoque regis imago rex appelletur,
 nequaquam propterea duo sunt reges. Neque enim
 scinditur imperium, neque gloria dividitur. Nam
 quemadmodum imperium illud, illave potestas,
 quæ nobis dominatur, una est, sic etiam gloria,
 qua ipsam celebramus una est, non plures. Si-
 quidem honor qui imagini habetur, ad exemplar
 transfertur : itaque quod illic est imitatione imago,

NOTÆ.

(2) Græce ἱεραρχία, quod magisterium sacrum,
 hic vertimus, non pontificatum ; quia vox ista
 apud angelos locum non habet. Apud nos vero

ἱεράρχης ille est qui non solum divina docet, sed
 et qui administrat ea, quibus erudimur ; adeoque
 summus sacerdos, pontifexque nominatur.

hoc istie natura Filius est : ac sicut in artefactis in ipsa forma consistit similitudo, sic in divina incompositaque natura, in Deitatis communione conjunctio sita est. »

Comment. Quod si regis imago rex est, imago quoque Christi, Christus erit, atque imago sancti sanctus erit. Nec scinditur imperium, nec gloria dividitur; sed qui habetur imagini honor, in honorem illius cedit, quem refert imago. Formidant sanctos ipsi dæmones, eorumque fugiunt umbram. Atqui imago umbra est, eamque idcirco conficio, qua dæmones pellantur. Quod si dicas, sola mente nos Deo conjungi oportere; res igitur omnes corporeas tolle, luminaria, suave fragrans suffimentum, preces vocales, ipsamet sacramenta, quæ ex materia perficiuntur, panem, vinum, unctionis oleum, crucis signum. Hæc quippe omnia materia constant, quemadmodum crux et spongia, quæ Christo, dum cruci affixus erat, porrecta fuit, arundo quoque, et lancea, quæ latus, ex quo vita profecta est, perforavit. Aut horum omnium venerationem aufer, quod fieri nequaquam possit, aut nequidem imaginum honorem respue. Divina gratia iis quæ materia constant, conceditur, quia eorum gerunt nomina, quos referunt. Velut nempe purpura et sericum, quodque ex iis prætextum est indumentum, ex se vile quiddam et ignobile est: ex quo tamen id induerit imperator, ejusdem sit particeps honoris, quo præstat ille. Ita res quæ materia constant, ex se quidem adorandæ non sunt: at si gratia plenus sit is quem illæ referunt, pro fidei ratione ipsæ quoque gratiam profundunt. Apostoli Dominum corporeis oculis conspexerunt; apostolos alii sunt conspicati; martyres viderunt alii: ergo quoque illos cum animo, tum corpore conspiciere vellem, unde remedium consequar, quo malum omne propellatur. Ex duplici quippe natura sum conditus: sicque id quod visu **322** cernitur aspiciens, illud veneror, non tanquam Deum, sed tanquam venerandæ rei venerabile simulacrum. Sed tu quidem fortasse sublimior es, atque a materia remotior; ac supra corpus incedens, seu nullo carnis pondere gravis, id omne despicias, quod in aspectum cadit. Ego vero homo cum sim, et corpore vestitus, cum iis quæ sancta sunt, corpore versari cupio, eaque oculis contueri. Tu qui præcelsus es, humilis sensus mei rationem habe, ut tuam ipse serves celsitudinem. Meum adversum se amicosque suos studium complectitur Dominus. Gaudet enim dominus, cum addictissimum sibi famulum laudibus affici viderit: quemadmodum magnus Basilius ait, in ea oratione, qua xi martyres prædicat. At videas velim quid illustrem Gordium celebrans dixerit.

S. Basilii, ex sermone in sanctum martyrem Gordium.

« Lætantur populi lætitia spirituali, ex sola rerum quæ a viris justis gestæ sunt recordatione, et audiendo, ad imitandum provocantur. Nam illorum qui probe sancteque vixerunt, historia illis

ὁμοίωσις, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀσυνθέτου φύσεως, ἐν τῇ κοινωνίᾳ θεότητος ἐστὶν ἡ ἔνωσις. »

Σχόλιον. Εἰ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως ἐστὶ βασιλεὺς, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, Χριστὸς, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀγίου ἅγιος. Καὶ οὕτε τὸ κράτος σχίζεται, οὕτε ἡ δόξα διαμερίζεται, ἀλλ' ἡ δόξα τῆς εἰκότος, τοῦ εἰκονιζομένου γίνεται. Δεδοίκασι τοὺς ἄγλους οἱ δαίμονες, καὶ τὴν σκιάν αὐτῶν δραπετεύουσι, σκιά δὲ καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ ταύτην ποιῶ, ὡς δαιμόνων ἐλάτειραν. Εἰ δὲ χρῆναι λέγοις νοερῶς μόνον Θεῷ συνάπτεσθαι, ἀνελε πάντα τὰ σωματικά, τὰ φῶτα, τὸ εὐῶδες θυμίαμα· αὐτὴν τὴν διὰ τῆς φωνῆς προσευχὴν· αὐτὰ τὰ ἐξ ὕλης τελούμενα θεῖα μυστήρια, τὸν ἄρτον, τὸν οἶνον, τὸ τῆς χρίσεως ἔλαιον, τοῦ σταυροῦ τὸ ἐκτύπωμα. Ταῦτα γὰρ πάντα ὕλη· ὁ σταυρὸς, ὁ τῆς σταυρώσεως σπόγγος, καὶ κάλαμος, καὶ ἡ τὴν ζωηφόρον πλευρὰν νύξασα λόγχη. Ἡ τούτων ἀπάντων ἀνελε τὸ σέβας, ὅπερ ἀδύνατον, ἢ μὴ ἀπαναίνου μηδὲ τὴν τῶν εἰκόνων τιμὴν. Χάρις δίδεται θεῖα ταῖς ὕλαις διὰ τῆς τῶν εἰκονιζομένων προσηγορίας. Ὡσπερ λιτὸν ἢ κογχύλη καθ' ἑαυτὴν, καὶ ἡ μέταξα, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐξυφασμένον ἱμάτιον· ἂν δὲ βασιλεὺς τοῦτο περιβῆται, ἐκ τῆς προσούσης τῷ ἡμφισμένῳ τιμῆς, τῷ ἀμφιάσματι μεταδίδεται· οὕτως καὶ αἱ ὕλαι, αὐταὶ μὲν καθ' ἑαυτὰς ἀπροσκύνητοι, ἂν δὲ χάριτος εἶη πλήρης ὁ εἰκονιζόμενος, μέτοχοι χάριτος γίνονται κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως. Εἶδον οἱ ἀπόστολοι τὸν Κύριον σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοὺς ἀποστόλους ἕτεροι, καὶ τοὺς μάρτυρας ἕτεροι. Ποθῶ καγὼ τούτους ὁρᾶν ψυχῇ τε καὶ σώματι, καὶ ἔχειν ἀλεξίκακον φάρμακον, ἐπεὶ διπλοῦς ἐκτισμαι· καὶ ὁρῶν προσκυνῶ τὸ ὁρώμενον, οὐχ ὡς Θεὸν, ἀλλ' ὡς τιμίον εἰκόνισμα τίμιον. Σὺ μὲν, ὡς τυχόν, ὑψηλὸς τε, καὶ ἄβλος, καὶ ὑπὲρ τὸ σῶμα γενόμενος, καὶ οἶον ἀταρχος, καταπτύεις πᾶν τὸ ὁρώμενον· ἀλλ' ἐγὼ, ἐπεὶ ἀνθρωπὸς εἶμι, καὶ σῶμα περίκειμαι, ποθῶ καὶ σωματικῶς ὁμιλεῖν, καὶ ὁρᾶν τὰ ἅγια· συγκατάβηθι τῷ ταπεινῷ μου φρονήματι ὁ ὑψηλός, ἵνα σου τηρήσης τὸ ὑψηλόν. Ἀποδέχεται Κύριος τὸν πρὸς αὐτὸν μου πόθον, καὶ τοὺς οικείους αὐτοῦ. Καίρει γὰρ ὁ δεσπότης, ἐγκωμιαζομένου δούλου εὐγνώμονος, ὁ μέγας ἐφη Βασιλεῖος ἐγκωμιάζων τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας. Ἄθρει δὲ οἶα καὶ Γόρδιον τὸν ἀοίδιμον γεραίρων κ' φησί.

Meum adversum se amicosque suos studium complectitur Dominus. Gaudet enim dominus, cum addictissimum sibi famulum laudibus affici viderit: quemadmodum magnus Basilius ait, in ea oratione, qua xi martyres prædicat.

Τοῦ ἀγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα λόγου.

« Εὐφραίνονται λαοὶ εὐφροσύνην πνευματικὴν ἐπὶ μόνῃ τῇ ὑπομνήσει τῶν τοῖς δικαίοις κατωρθωμένων, εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῶν ἀγαθῶν, ἀφ' ὧν ἀκούουσιν, ἐναγόμενοι. Ἡ γὰρ τῶν εὐπολιτεύτων ἀνδρῶν

VARIÆ LECTIONES.

i Orat. 2, τιμίον. k Ibidem, τῷ λόγῳ.

ιστορία, οἷόν τι φῶς τοῖς σωζομένοις πρὸς τὴν τοῦ
βίου ὁδὸν ἐμποιεῖ. » Καὶ πάλιν· « Ὡστε ὅταν δι-
ηγώμεθα τοὺς βίους τῶν διαπρεφάντων ἐν εὐσεβείᾳ,
δοξάζομεν πρῶτον τὸν Δεσπότην διὰ τῶν δούλων·
ἐγκωμιάζομεν δὲ τοὺς δικαίους διὰ τῆς μαρτυρίας
ἧν ἴσμεν· εὐφραίνομεν δὲ τοὺς λαοὺς, διὰ τῆς ἀκοῆς
τῶν καλῶν. »

Σχόλιον. Ὅρα, ὡς Θεοῦ μὲν δόξαν, τῶν δὲ ἁγίων
ἐγκώμιον, τῶν δὲ λαῶν εὐφροσύνην καὶ σωτηρίαν,
ἡ μνήμη τῶν ἁγίων συνίστησι. Τί οὖν ταύτην
ἀφαιρεῖς; Ὅτι δὲ διὰ λόγου καὶ εἰκόνων ἡ μνήμη
γίνεται, φησὶν ὁ αὐτὸς θεὸς Βασίλειος.

Τοῦ αὐτοῦ ἁγίου, εἰς τὸν Γόρδιον τὸν μάρτυρα.

« Ὡς περ γὰρ τῷ πυρὶ αὐτομάτως ἔπεται τὸ φω-
τίζειν, καὶ τῷ μύρῳ τὸ εὐωδεῖν, οὕτω καὶ ταῖς ἀγα-
θαῖς πράξεσιν, ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ τὸ ὠφέλιμον.
Καίτοι οὐδὲ τοῦτο μικρὸν, ἀκριβῶς τυχεῖν τῆς ἀλη-
θείας τῶν τότε. Ἄμυδρά γάρ τις μνήμη εἰς ἡμᾶς
διεδόθη, τὰς ἐπὶ τῶν ἀγῶνων ἀνδραγαθίας τοῦ ἀν-
δρὸς διασώζουσα, καὶ πῶς δοκεῖ τὰ καθ' ἡμᾶς τοῖς
τῶν ζωγράφων προσεικέναι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ἐπει-
δὴν ἐξ εἰκόνων μεταγράψωσι τὰς εἰκόνας, πλεῖστον,
ὡς εἰκὸς, τῶν ἀρχετύπων ἀπολιμπάνονται. Καὶ ἡμᾶς
αὐτῆς τῆς θέας τῶν πραγμάτων ἀπολειφθέντας, κίν-
δυνος οὐ μικρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐλαττώσαι. »

Ἐπὶ τέλει τοῦ αὐτοῦ λόγου.

« Ὡς γὰρ τὸν ἥλιον ἀεὶ ὀρῶντες, ἀεὶ θαυμάζομεν,
οὕτω καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἀεὶ νεαράν τὴν μνήμην
ἔχομεν. »

Σχόλιον. Δῆλον, ὡς ἀεὶ καθορῶντες, διὰ τε λόγου
καὶ εἰκονισμάτων.

Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ τῷ εἰς τοὺς ὑπερτίμους τεσ-
σεράκοντα μάρτυρας, ταῦτά φησιν.

« Μαρτύρων δὲ μνήμης, τίς ἀν γένοιτο κόρος τῷ
φιλομάρτυρι; Διότι ἡ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ὁμο-
δούλων τιμὴ, ἀπόδειξιν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν
Δεσπότην εὐνοίας. » Καὶ πάλιν· « Μακάρισον γνη-
σίως τὸν μαρτυρήσαντα, ἵνα γένη μάρτυς τῆ προ-
αιρέσει, καὶ ἐκθῆς χωρὶς διωγμοῦ, χωρὶς πυρὸς,
χωρὶς μαστίγων, τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἐπαίνων ἡξιω-
μένος. »

Σχόλιον. Πῶς οὖν μὲ ἀπείργεις τῆς τῶν ἁγίων
τιμῆς, καὶ φθονεῖς μοι τῆς σωτηρίας; Ὅτι δὲ συν-
εξευγμένην οἶδε τῷ λόγῳ τὴν διὰ τῶν χρωμάτων
μορφήν, ἄκουε αὐτοῦ μετ' ὀλίγα φάσκοντος.

Βασιλείου.

« Δεῦρο δὴ οὖν, εἰς μέσον αὐτοὺς ἀγαγόντες διὰ
τῆς ὑπομνήσεως, κοινήν τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν
τοῖς παροῦσι καταστήσώμεθα, προδείξαντες πᾶσιν,
ὥσπερ ἐν γραφῇ, τὰς τῶν ἀνδρῶν ἀριστείας. »

Σχόλιον. Ὅρα, ὡς ἐν εἰκόνος καὶ λόγου τὸ ἔργον;
« Ὡς ἐν γραφῇ γὰρ, φησὶ, προδείξωμεν τῷ λόγῳ. »
Πάλιν ἐχόμενα τοῦ λόγου· « Ἐπεὶ καὶ πολέμων ἀν-

A qui compotes salutis sunt, velut lumen quoddam
subministrat, quo ad vitam pergant. » Et rursum :
« Quapropter, quando vitam eorum, qui pietate
insignes fuerint, enarramus; primum quidem Do-
minum in servis honoramus: deinde justos orna-
mus, ea testificando, quæ nobis comperta sunt:
demum lætificamus populos, dum res optimas au-
diunt. »

Comment. Vide quomodo sanctorum commemo-
ratio, tum Deo gloriam, tum ipsis laudem, tum
denique lætitiā populis, salutemque conciliet.
Cur igitur eam tollere conaris? Quod autem per
sermonem ac per imagines sanctorum memoria
agatur, divinus idem Basilius affirmat.

Ejusdem, in Gordium martyrem.

B « Quemadmodum enim ignem sponte sequitur
lumen, et unguentum suavis odor, ita recte facta
necessario consequitur utilitas. Quanquam ne id
quidem parum est, eorum quæ tunc gesta sunt,
veritatem diligenter assequi. Obscura quippe venit
ad nos memoria, qua præclara in certaminibus
viri facinora servata sunt: idemque quodammodo
nobis, quod pictoribus, accidere videtur. Cum
enim ex imaginibus imagines depingunt illi, per-
sæpe fieri par est, ut a primigeniis exemplaribus
aberrant. Nobis quoque, qui rebus gestis non ad-
fuimus, minimum non subest periculum, ne veri-
tati damnum inferamus. »

Sub ejusdem sermonis finem.

C « Sicut enim, etsi solem semper aspiciamus, eum
tamen semper admiramur, sic viri illius nobis sem-
per recens est memoria. »

Comment. Nec dubium, quia semper illum, cum
per sermonem, tum per imaginum effigies intuendo.
*In oratione vero de præstantissimorum quadraginta
martyrum laudibus.*

« Martyrum porro recolendi memoriam, inquit,
quænam satietas acciderit illi qui martyres diligit?
Honos quippe quem conservis optimis præstamus,
argumentum est benevolentia, qua communem
323 Dominum prosequuntur. » Et sursum: « Bea-
tos illos sincere prædica, qui martyrium obierunt,
ut tu quoque voluntate martyr evadas, persequente
nullo, absque igne, absque verberibus, iisdem ac
illi ornatus encomiis. »

D *Comment.* Cur ergo ab honorandis sanctis me
deterres? Cur mihi salutem invides? Quod autem
expressam coloribus formam, affinem illi esse quæ
sermone pingitur, censeat, nonnullis interjectis
affirmantem audias.

Basilii.

« Agedum ipsos in medium per qualemcunque
commemorationem nostram adducentes, strenua-
que virorum facta, velut in tabella cunctorum ex-
hibentes oculis, communem astantibus procre-
mus utilitatem. »

Comment. Vides, quod idem conferant tum ser-
mo, tum imago? Ait enim: « Tanquam in tabella
sermonibus exhibeamus. » Quia et mox subdit.

« Quæ enim in bello fortiter gesta sunt, ea sæpenu-
mero, tum oratores explicant, tum pictores: illi
quidem verbis exornantes, hi vero tabellis imprin-
mentes: quo quidem pacto multos utrique ad præ-
clara facinora incenderunt. Nam quæ auribus pro-
ponit oratio, eadem silens figura per imitationem
ostendit. »

Comment. Quibus obsecro verbis clarius posset
demonstrari, apud illitteratos librorum loco imagi-
nes esse, et sanctorum gloriæ minime mutos præ-
cones; quippe quæ voce quadam tacita eos qui se
intuentur docent, sanctitatemque visui conciliant!
Quando mihi non suppetunt libri, nec lectioni
possum vacare, cogitationum aculeis perinde ac
spinis compunctus, ad Ecclesiam, animarum me-
dici officinam communem pergo: aspectum mo-
vent picturæ flores, atque ad instar prati visum
oblectant meum, et Dei gloriam sensim instillant
animo. Constantiam martyris considero, et coro-
narum præmia; humique præciciens per martyrem
Deum adoro, et salutis compos efficio. Nunquid
non divinum illum Patrem auditis in oratione, quam
in Psalmorum initium scripsit⁹⁶, dicentem: « Spi-
ritum sanctum, quoniam intractabile torpidumque
est hominum genus, Psalmorum concentui earmi-
num admiscuisse concinnitatem? » Quid ais? ne-
quaquam ego pinxero, nec verbis, nec coloribus
sanctorum martyria? Non illa quæ angeli et uni-
versa creatura admirantur; quæ, ut idem Ec-
clesiæ astrum loquitur⁹⁷, diabolo acerba sunt, et
ejusque dæmonibus terrorem incutiunt, labris
oculisque complectar? Atqui similia horum pro-
sus sunt, quæ sub finem orationis in quadraginta
martyres perorat. « O chorum sanctum! o sacram
cohortem! o cuneum inexpugnabilem! o commu-
nes generis hominum custodes, optimi curarum
socii, precum adjutores, oratores facundissimi,
orbis astra, Ecclesiarum flores, flores, inquam,
mentibus æque ac sensibus per jucundi. Vos terra
non condidit, sed cælum excepit. Patuerunt vobis
paradisi januæ: spectaculum dignum angelorum
exercitui, patriarchis, prophetis, et justis facti
estis. »

Comment. Qua ratione intueri non desiderem,
quod cernere cupiunt angeli? His porro consona
frater ipsius loquitur, eadem ac ipse sentiens.
Nyssenorum antistes Gregorius.

324 S. Gregorii Nysseni, in supplemento (3), sive
in libro De structura hominis (cap. 4).

« Quemadmodum in hominum more positum est,
ut qui imperatorum fabricant imagines, formæ in
primis effigiem exprimant, purpureumque indu-

⁹⁶ Basil. Hom. in init. Psal. 1. ⁹⁷ Basil. in S. Gordium.

Α δραγαθήματα, καὶ λογογράφοι πολλάκις, καὶ ζωγρά-
φοι διασημαίνουσιν, οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ
δὲ τοῖς πίναξιν ἐγχαράσσοντες, καὶ πολλοὺς ἐπήγει-
ραν εἰς ἀνδρείαν ἐκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἱστο-
ρίας διὰ τῆς ἀκοῆς παρίστησι, ταῦτα γραφικῆ σιω-
πῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσι. »

Σχόλιον. Τί τούτων τηλαυγέστερον πρὸς ἀπόδειξιν,
ὅτι βιβλοὶ τοῖς ἀγραμμάτοις αἱ εἰκόνες, καὶ τῆς τῶν
ἀγίων τιμῆς ἀσίγητοι κήρυκες, ἐν ἀήχῃ φωνῆ τοὺς
ὄρωντας διδάσκουσαι, καὶ τὴν ὄρασιν ἀγιάζουσαι;
Οὐκ εὐπορῶ βιβλῶν, οὐ σχολὴν ἄγω πρὸς ἀνάγνω-
σιν, εἴσειμι εἰς τὸ κοινὸν τῶν ψυχῶν ἰατρεῖον, τὴν
Ἐκκλησίαν, ὡσπερ ἀκάνθαις τοῖς λογισμοῖς συμπι-
γόμενος· ἔλκει με πρὸς θεῶν τῆς γραφῆς τὸ ἄνθος,
καὶ ὡς λειμῶν τέρπει τὴν ὄρασιν, καὶ λεληθότως ἐν-
αφήσει τῇ ψυχῇ δόξαν Θεοῦ. Τεθέαμαι τὴν καρτερίαν
τοῦ μάρτυρος, τῶν στεφάνων τὴν ἀνταπόδοσιν, καὶ
ὡς πυρὶ πρὸς ζῆλον ἐξάπτομαι τῇ προθυμίᾳ, καὶ
πίπτων προσκυνῶ τῷ Θεῷ διὰ τοῦ μάρτυρος, καὶ
λαμβάνω τὴν σωτηρίαν. Οὐκ ἀκήκοας τοῦ αὐτοῦ θεο-
φόρου Πατρὸς, λέγοντος ἐν τῷ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν
Ψαλμῶν λόγῳ, ὅτι « Γινώσκων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
ὅτι δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν, καὶ ῥάθυμον τὸ γένος
τῶν ἀνθρώπων, τὸ μέλος ταῖς Ψαλμωδίαις ἐγκατέμι-
ξε; » τί φῆς; Οὐ γράψω καὶ λόγῳ καὶ χρώμασι τὸ
τῶν μαρτύρων μαρτύριον; καὶ ὀφθαλμοῖς περιπτύ-
ξομαι τὸ θαυμαστὸν καὶ ἀγγέλοις καὶ πάσῃ τῇ κτί-
σει, ὀδυνηρὸν δὲ τῷ διαβόλῳ καὶ φοβερὸν δαίμοσιν,
ὡς αὐτὸς ὁ φωστὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἔφησεν; Οἷα δὲ
φησι πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, ἐγκωμιάζων τοὺς
τεσσαράκοντα μάρτυρας; « Ὁ χορὸς ἅγιος! ὦ σύστη-
μα ἱερὸν! ὦ συνασπισμὸς ἀβραάμ! ὦ κοινοὶ φύλα-
κες τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἀγαθοὶ κοινωνοὶ φρον-
τίδων, δεήσεων συνεργοὶ, πρεσβύται δυνατώτατοι,
ἀστέρες τῆς οἰκουμένης, ἄνθη τῶν Ἐκκλησιῶν·
ἐγὼ δὲ φημι, νοητὰ τε καὶ αἰσθητὰ. Ὑμᾶς οὐχ ἡ γῆ
κατέκρυψεν, ἀλλ' οὐρανὸς ὑπεδέξατο· ἠνοίγησαν
ὑμῖν παραδείσου πύλαι, ἄξιον θέαμα τῇ στρατιᾷ
τῶν ἀγγέλων, ἄξιον πατριάρχαις, προφήταις, δι-
καίοις. »

Σχόλιον. Πῶς οὐ μὴ ποθήσω ἰδεῖν, ὃ ἰδεῖν ποθοῦσιν
D ἄγγελοι; Συνωδὰ δὲ τούτοις καὶ ὁ τούτου ἀδελφὸς καὶ
ὁμογνώμων Γρηγόριος, ὁ τῆς Νυσσαίων ἐπίσκοπος
φησιν.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, ἐκ τοῦ
ἀναπληρωματικοῦ, τουτέστι περὶ κατασκευῆς
ἀνθρώπου (κεφ. δ').

« Ὡσπερ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν οἱ τὰς
εἰκόνας τῶν κρατούντων κατασκευάζοντες, τὸν τε χα-
ρακτῆρα τῆς μορφῆς ἀναμάσσονται, καὶ τῇ περιβολῇ

NOTÆ.

(3) Sic vocem Græcam ἐκ τοῦ ἀποπληρωματι-
κοῦ, Latine reddo, præeunte Tilmano. Hujus in-
terpretationem prætermisit Zinus. Opus nempe
illud Gregorii Nysseni, jure appendicem supple-

mentumve dixeris ad Basilii fratris libros in
Hexaemeron, in quibus nihil de hominis opificio
scripserat ille. Videsis quæ notavimus ad cap. 29
lib. II De fid. orthod.

τῆς πορφύρας τὴν βασιλικὴν ἀξίαν συμπαράγρα-
φουσι, καὶ λέγεται κατὰ τὴν συνήθειαν, καὶ εἰκῶν,
καὶ βασιλεὺς· οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐπειδὴ
πρὸς ἀρχὴν τῶν ἄλλων κατεσκευάζετο, οἶόν τις ἔμ-
φυχος εἰκῶν ἀνεστάθη, κοινωνοῦσα τῷ ἀρχετύπῳ,
καὶ τῆς ἀξίας, καὶ τοῦ ὀνόματος. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τῆς αὐ-
τῆς πραγματείας.

« Τὸ δὲ θεῖον κάλλος, οὐ σχήματι τινι, καὶ μορφῆς
εὐμοιρίᾳ διὰ τινος εὐχρόιας ἐναγλαΐζεται, ἀλλ' ἐν
ἀφράστῳ μακαριότητι κατ' ἀρετὴν θεωρεῖται. Ὡσπερ
τοίνυν τὰς ἀνθρωπίνους μορφάς, διὰ χρωμάτων τινῶν
ἐπὶ τοὺς πίνακας οἱ γραφεῖς μεταφέρουσι, τὰς αἰ-
κείας τε καὶ καταλλήλους βαφὰς ἐπαλείφοντες τῷ
μιμήματι, ὡς ἂν δι' ἀκριθείας τὸ ἀρχέτυπον κάλλος
μετενεχθεῖη πρὸς τὸ ὁμοίωμα. »

Σχόλιον. Ὅρα, ὡς τὸ μὲν θεῖον κάλλος, οὐ σχήματι
τινι διὰ τινος εὐχρόιας ἐναγλαΐζεται, καὶ διὰ τοῦτο
οὐκ εἰκονίζεται· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη μορφή διὰ χρωμά-
των ἐπὶ τοὺς πίνακας μεταφέρεται. Εἰ τοίνυν ὁ Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ γέγονε, μορφὴν δούλου
λαβὼν, καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ
σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, πῶς οὐκ εἰκονισθή-
σεται; καὶ εἰ κατὰ συνήθειαν λέγεται, ἡ τοῦ βασι-
λέως εἰκῶν, βασιλεὺς, καὶ ἡ τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ
τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Βασι-
λειος, πῶς ἡ εἰκῶν οὐ τιμηθήσεται καὶ προσκυνη-
θήσεται; οὐχ ὡς Θεός, ἀλλ' ὡς Θεοῦ σαρκακωμένον
εἰκῶν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ λόγου ρηθέντος ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει, περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος,
καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ.

« Ἐντεῦθεν δεσμοῖς πρότερον διαλαμβάνει ὁ πατὴρ
τὸν παῖδα. Εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ
πάθους, καὶ οὐκ ἀδακρυτὴ τὴν θέαν παρῆλθον, ἐν-
αργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὄψιν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν.
Πρόκειται ὁ Ἰσαὰκ παρ' αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ,
ὀκλάσας ἐπὶ τῷ γόνυ, καὶ περιηγμένας ἔχων εἰς τοῦ-
πίσω τῆς χειρὸς· ὁ δὲ ἐπιθεηκῶς κατόπιν τῷ πόδε
τῆς ἀγκύλης, καὶ τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὴν κόμην τοῦ
παιδὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακλάσας, ἐπικύπτει τῷ προσ-
ώπῳ, ἐλεεινῶς πρὸς αὐτὸν ἀναβλέποντι, καὶ τὴν δε-
ξιὰν καθωπλισμένον τῷ ξίφει, πρὸς τὴν σφαγὴν κατ-
ευθύνει. Καὶ ἄπτεται ἤδη τοῦ σώματος ἡ τοῦ ξίφους
ἀκμὴ, καὶ τότε αὐτῷ γίνεται θεόθεν φωνή, τὸ ἔργον
κωλύουσα. »

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς
ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.

« Καὶ πῶς εἰκῶν τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον, ὁ Μελχι-
σεδὲκ τοῦ Χριστοῦ, ὡσπερ ἂν τις εἶποι σκιά τῆς

A mentum addant, quo regia dignitas significetur,
atque ejusmodi imago rex quoque appellari con-
suevit: sic etiam humana natura, cum eo consilio
conderetur, ut rebus aliis imperaret, instar imagi-
nis cujusdam animatæ erecta est; ac primigenii
exemplaris consors effecta, dignitatis quoque no-
men obtinuit. »

Ejusdem, ex capite quinto ejusdem libri.

« Divina pulchritudo; non figura aliqua, aut
formæ venustate per ullam coloris elegantiam illu-
stratur: verum in inexplicabili beatitudine, præ-
stantissima quadam ratione conspicitur. Velut
ergo pictores hominum formas coloribus quibus-
dam in tabellis transcribunt, et imitandi arte pro-
prios convenientesque superliniunt colores, ut
per assimilationem exempli archetypi similitudo
accurate representetur. »

Comment. Animadvertite, non figura aliqua, nec
ulla colorum elegantia pulchritudinem divinam
splendescere, atque id in causa esse, cur illius
imago non possit exprimi: at vero humana forma
coloribus in tabellis pingitur. Quapropter, quando
Dei Filius, servi formam accipiens, hominis spe-
ciem induit, et in similitudine hominum factus (4)
habitu inventus est ut homo; quid vetat quominus
ejus imago conficiatur? Quin si mos invaluit, ut
imperatoris imago imperator appelletur, et secun-
dum divini Basilii pronuntiatum, honor imaginis ad
eum transit, cujus est imago, eccur non coletur,
nec adorabitur imago: non quidem ceu Deus sit,
sed tanquam imago Dei, qui carnem assumpsit.

Ejusdem, ex oratione Constantinopoli habita, de
Filii et Spiritus sancti divinitate; ubi et de
Abrahamo.

« Dehinc vinculis ligatum prius assumit filium
pater. Hujus acerbæ rei imaginem depictam sæpius
vidi, nec a lacrymis temperare unquam potui;
cum ars perspicue rem gestam oculis explicaret.
Isaac flexis genibus, manibusque a tergo revin-
ctis, juxta altare jacens representatur. Pater vero
pone filii poplites accedens, comamque illius sini-
stra apprehensam manu, ad se trahens, oculos in
vultum filii digno prorsus commiserationis modo
ipsum respicientis, demittit, et dexteram arma-
tam gladio ad cædem dirigit. Jamque gladii acies
corpus attingit, cum vox, ne rem perficiat, pro-
hibens exauditur. »

S. Joannis Chrysostomi (5), ex enarratione
in Epistolam ad Hebræos.

« Ac prius quidem posterioris imago quædam
fuit, Melchisedech scilicet, Christi: haud secus

NOTÆ.

(4) Ita Vulg. Int. ad Philippenses II, 8. in textu
Græco legitur ἐν σχήματι· hoc est, in specie figura.

(5) Locus hic mihi non occurrit apud Chrysosto-
mum in Epistolam ad Hebræos. Quanquam, homi-

12, multa leguntur his prorsus non absimilia. Sen-
tentias potius quam verba Chrysostomi compactas
hic putaverim, ut sit in catenis. Locum hunc rur-
sus profert Damascenus, orat. 2 et 3.

ac **325** si quis adumbratam ante a pictore designationem, picturæ ipsius, quæ coloribus deinceps exprimitur, umbram nominet. Idcirco enim lex umbra vocatur, et gratia, veritas; res autem, illa quæ futura sunt. Lex quidem et Melchisedech instar sunt adumbratæ delineationis, quam pictura suis ornavit coloribus; gratia autem et veritas, coloribus aucta descriptio: res tandem ipsæ, ad futurum ævum pertinent. Itaque Testamentum rerum figura. »

Leontii Neapolis in Cypro episcopi, ex libro Contra Judæos; quod Christi crucem et imagines, seseque mutuo adorare liceat: necnon de sanctorum reliquiis.

« Quod si mihi rursus exprobraveris, o Judæe, quod crucis lignum ceu Deum adorem; eccur Jacob non arguis, qui virgæ fastigium adoravit? At planum est eum non lignum, sed Josephum adorasse; quemadmodum per crucem Christum adoramus, nequaquam vero lignum honore afficimus⁹⁸. »

Comment. Quod si ex quacunque materia erueis imaginem facientes, crucis figuram adoramus, nunquid nefas erit Christi quoque crucifixi imaginem adorare?

Rursum ex eodem Leontio. « Quandoquidem ipsemet etiam Abraham eos a quibus sepulcrum emebat, quamlibet impii homines essent, genibus in terram positus adoravit; itemque Jacob benedixit Pharaoni, quamvis impius et idolorum cultor esset: nullatenus autem ipsi tanquam Deo benedixit. Fratrem quoque suum Esau, prociens adoravit, at non uti Deum. Præterea, quomodo præcipit nobis Deus, ut montes et terram adoremus? Aut enim: *Exaltate Dominum Deum vestrum, et adorare ad montem (6) sanctum ejus. Et adorare scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est*⁹⁹; hoc est terram. *Cælum enim, inquit, mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum, dicit Dominus*¹. Quomodo autem Moyses adoravit Jothor, tametsi idolorum cultor esset, et Daniele Nabuchodonosor? Cur mecum expostulas quod honore eos prosequar et adorem, qui Deum coluerunt? Nunquid, obsevero, non expedit magis sanctos adorare, quam eosdem, ut assoles, lapidibus impetere? Nonne salius est eos adorare quam serris secare, atque illos, qui suis vos beneficiis cumularunt, in cæni lacum conjicere²? Profecto si dilexisses Deum, famulos ejus utique veneratus esses. Quod si impura sunt ossa justorum, cur ossa Jacob et Joseph omni reverentia ex Ægypto asportata sunt³? Quoniam pacto homo defunctus, contactis Elisæi ossibus,

γραφῆς τῆς ἐν σώμασι¹, τὸ πρὸ ταύτης σκίασμα τοῦ γραφέως. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ νόμος καλεῖται σκιά, καὶ ἡ χάρις ἀλήθεια· πράγματα δὲ τὰ μέλλοντα. Ὡστε, ὁ μὲν νόμος καὶ ὁ Μελχισεδεκ, προσκίασμα τῆς ἐν χρώμασι γραφῆς· ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἡ ἐν σώμασι γραφή· τὰ δὲ πράγματα, τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ὡς εἶναι τὴν Παλαιὰν τύπου τύπον, καὶ τὴν Νέαν, τῶν πραγμάτων τύπον. »

Vetus est figura figuræ, Novum vero, ipsarum

Λεοντίου Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, ἐκ τοῦ Κατὰ Ἰουδαίων λόγου, περὶ τοῦ προσκυνεῖν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῖς εἰκόσι τῶν ἁγίων, καὶ ἀλλήλοις· καὶ περὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων.

« Ἐάν μοι ἐγκαλῆς πάλιν, ὦ Ἰουδαῖε, λέγων, ὅτι ὡς Θεῷ προσκυνῶ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ. Διὰ τί οὐκ ἐγκαλεῖς τῷ Ἰακώβ, προσκυνήσαντι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάρβδου; Ἀλλὰ πρόδηλον, ὅτι οὐ τὸ ξύλον τιμῶν προσεκύνησεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξύλου τῷ Ἰωσήφ προσεκύνησεν, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ σταυροῦ τὸν Χριστόν, ἀλλ' οὐ τὸ ξύλον δοξάζομεν. »

Σχόλιον. Εἰ οὖν τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον προσκυνοῦμεν· εἰκόνα τοῦ σταυροῦ ποιοῦντες ἐξ εἰασοῦν ὕλης, πῶς τοῦ σταυρωθέντος εἰκόνη μὴ προσκυνήσωμεν;

Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ Λεοντίου. « Ἐπεὶ καὶ Ἀβραάμ τοῖς πωλήσασιν αὐτῷ τὸν τάφον ἀσεβέσιν ἀνθρώποις προσεκύνησε, καὶ γόνυ ἔκαμψεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλ' οὐχ ὡς θεοῖς αὐτοῖς προσεκύνησεν· καὶ πάλιν, ὁ Ἰακώβ τὸν Φαραῶ ἠυλόγησεν ἀσεβῆ καὶ εἰδωλολάτρη ὄντα· ἀλλ' οὐχ ὡς Θεὸν αὐτὸν ἠυλόγησε· καὶ πάλιν, τὸν Ἡσαῦ πεσὼν προσεκύνησεν, ἀλλ' οὐχ ὡς Θεὸν προσεκύνησεν. Καὶ πάλιν· πῶς ἐντέλλεται ὑμῖν ὁ Θεὸς προσκυνεῖν καὶ τῇ γῆ, καὶ τοῖς ὄρεσι; Ἀέγει γάρ· Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ. Καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστι, τουτέστι τῇ γῆ. Ὁ οὐρανὸς γάρ μοι θρόνος, φησὶν, ἡ δὲ γῆ, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, λέγει Κύριος. Πῶς δὲ Μωϋσῆς προσεκύνησεν Ἰσθὲρ εἰδωλολάτρη ὄντι, καὶ Δανιὴλ Ναβουχοδονοσορ; Πῶς ἐμοὶ ἐγκαλεῖς, ὅτι τιμῶ τοὺς τὸν Θεὸν τιμήσαντας, καὶ προσκυνήσαντας; Οὐ συμφέρει, εἰπέ μοι, προσκυνεῖν τοῖς ἁγίοις, καὶ μὴ ὡς σὺ λιθοβολεῖν; Οὐ συμφέρει προσκυνεῖν, καὶ μὴ τοῦτους καταπρίξειν, καὶ ἐν λάκκῳ βορβόρου τοὺς εὐεργέτας καταφέρειν; Εἰ τὸν Θεὸν ἠγάπησας, πάντως ἂν καὶ τοὺς αὐτοῦ δούλους τιμᾶν ἐμελλες. Καὶ εἰ ἀκάθαρτά εἰσι τῶν δικαίων τὰ ὀστέα, πῶς μετὰ τιμῆς πάσης μετεκομίσθησαν τὰ ὀστέα τοῦ Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ ἐξ Αἰγύπτου; Πῶς νεκρὸς ἀνθρώπος ἀψάμενος τῶν ὀστέων Ἐλισσαίου εὐθὺς ἀνέστη; Εἰ δὲ δι' ὀστέων θαυματουργεῖ

⁹⁸ Hæc fusius habentur, act. 4 synodi 7. ⁹⁹ Psal. xcvi, 5. ¹ Isa. lxvi, 1. ² Jerem. xxxviii, 2 Gen. l, 13, 24. ³ IV Reg. xiii, 22.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Ita etiam in secunda oratione de imag. edit. Rom. legitur hic et infra at emendandam arbitror ex orat. 3 ἐν χρώμασι. Favent et quæ mox iisdem consimilia sequuntur, τῆς ἐν χρώμασι γραφῆς.

NOTE.

(6) *Ad montem.* Sic præpositionem Græcam εἰς exprimo, juxta ac illam accipiebat Leontius Vulg.

Interpres posuit: in monte sancto ejus.

ὁ Θεὸς, εὐδὴλον, ὅτι δύναται καὶ δι' εἰκόνων, καὶ λί-
θων, καὶ ἐτέρων πολλῶν, καθὼς καὶ ἐπὶ Ἑλισσαιῆ
ἐγένετο, ὃς ἔδωκε τὴν ἰδίαν ράβδον τῷ ἑαυτοῦ παιδί,
καὶ εἶπε, δι' αὐτῆς πορευθέντα ἀναστῆσαι τὸν παῖδα
τῆς Σουναμίτιδος. Καὶ Μωϋσῆς, ράβδῳ Φαραῶ ἐκό-
λασε, καὶ θάλασσαν ἔσχισε, καὶ ὕδωρ ἐγλύκανε, καὶ
πέτραν ἔρρηξε, καὶ ὕδωρ ἐξήγαγε. Καὶ Σολομών
φησιν· *Ἡὺλόγηται ξύλον, δι' οὗ γίνεται σωτηρία.*
Ἑλισσαιῆ ξύλον ἐν Ἰορδάνῃ ἀπορρίψας, σίδηρον
ἀνήγαγε· καὶ ξύλον ζωῆς, καὶ φυτὸν Σαβέκ (7),
ἤγουν συγχωρήσεως. Καὶ Μωϋσῆς ξύλῳ ὄφιν ὑψωσε,
καὶ λαὸν ἐζωοποίησε· ξύλῳ βλαστήσαντι ἐν τῇ σκηνῇ
τὴν ἱερατεῖαν ἐκύρωσεν. Ἄλλ' ἔσως ἔρεις μοι, ὁ Ἰου-
δαῖος, ὅτι τὰ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ἅπαντα, ὁ
Θεὸς γενέσθαι προσέταξε τῷ Μωϋσῇ· καὶ γὰρ σοὶ λέγω,
ὅτι πολλὰ καὶ ποικίλα πράγματα ὁ Σολομών ἐν τῷ
ναῷ, γλυπτὰ καὶ χωνευτὰ πεποίηκεν, ἅπερ οὐδὲ ὁ
Θεὸς αὐτῷ ποιῆσαι προσέταξεν, οὔτε ἡ σκηνὴ τοῦ
μαρτυρίου ταῦτα ἐκέκτητο, οὔτε ὁ ναὸς, ὃν ὁ Θεὸς
τῷ Ἰεζεκιήλ ὑπέδειξε, καὶ οὐ κατεγνώσθη ἐν τούτῳ
ὁ Σολομών· εἰς δόξαν γὰρ Θεοῦ τὰς τοιαύτας μορφὰς
κατεσκεύασεν, ὡσπερ δὴ καὶ ἡμεῖς. Εἶχες καὶ σὺ
πολλὰς καὶ διαφόρους πρὸς ἀνάμνησιν Θεοῦ εἰκόνας
καὶ σήμαντρα, πρὶν ἢ τούτων διὰ τὴν σὴν ἀγνωμο-
σύνην ἐστερήθης· τουτέστι τὴν Μωσαϊκὴν ράβδον,
τὰς θεοτύπους πλάκας, τὴν πυρένδροσον βάτον (8),
τὴν ξηρένυδρον πέτραν, τὴν μάννοφόρον κιβωτὸν, τὸ
πυρένθειον θυσιαστήριον, τὸ θεώνυμον πέταλον, τὸ
θεόδηλον Ἐφὸδ, τὴν θεόσκιον σκηνὴν· εἰ δὲ καὶ
σὺ ἅπαντα ταῦτα νυκτὸς καὶ ἡμέρας κατεσκιάζου, ὁ
λέγων· *Δόξα σοὶ ὁ μόνος παντοκράτωρ Θεός, ὁ*
διὰ πάντων τούτων ἐν Ἰσραὴλ θαυματοποιήσας,
εἰ δὲ διὰ πάντων τούτων τῶν νομικῶν, ὧν εἶχες πο-
τε, προσπίπτων τῷ Θεῷ προσεκύνεις, ὁρᾷς ὅτι διὰ
τῶν εἰκόνων προσάγεται τῷ Θεῷ ἡ προσκύνησις.

bas dicens: *Gloria tibi sit, qui solus omnipotens es Deus, qui per hæc omnia res admirabiles feceris in*
*Israel*¹⁴: si vero per omnia hæc, quæ lege præcipiente quondam servabas, procidens Deum ado-
rabas, vides Deo per imagines adorationem exhiberi.

Καὶ μετ' ὀλίγα. « Εἰ γὰρ ὁ ἀγαπῶν εὐχρινῶς
φίλον ἢ βασιλέα, καὶ μάλιστα τὸν εὐεργέτην, κἂν
οὐδὲν αὐτοῦ θεάσθαι, κἂν ράβδον, κἂν θρόνον, κἂν
στέφανον, κἂν οἶκον, κἂν δοῦλον, κρατεῖ, καὶ ἀσπά-
ζεται, καὶ τιμᾷ τὸν εὐεργέτην βασιλέα, πολλῶν μάλ-
λον τὸν Θεόν. Εἶθε γὰρ, πάλιν λέγω, ἐποίησας καὶ σὺ
εἰκόνας Μωσαϊκὰς, καὶ προφητικὰς, καὶ καθ' ἡμέραν
προσεκύνεις τῷ Δεσπότη αὐτῶν Θεῷ. Ὅταν τοίνυν
ἴδῃς Χριστιανῶν παῖδας προσκυνούοντας τῷ σταυρῷ,
γνώθι, ὅτι τῷ σταυρωθέντι Χριστῷ προσκύνουσιν

A statim revixit? Quod si Deus per ossa res miran-
das exsequitur, hoc ipse dubio procul, tum per
imagines, tum per multa alia præstare poterit;
quemadmodum Elisæo contigit⁵, qui baculum suum
servo tradens, ire præcepit ut ejus opera in vitam
Sunamitidis filium revocaret. Jam vero Moyses
virga Pharaonem castigavit; mare item divisit,
aquæ dulcedinem conciliavit, petram fregit, et
aquas eduxit⁶. Quin etiam Salomon ait: *Bene-*
*dictum est lignum per quod fit salus*⁷. Elisæus
per lignum in Jordanem projectum, ferrum extra-
xit⁸. **326** Item lignum vitæ commendatur⁹;
lignum Sabec, id est *dimissionis*. Moyses quoque
ligno serpentem exaltavit, et vitam populo dedit¹⁰:
ligno in tabernaculo germinante sacerdotium Aa-
roni firmavit¹¹. At forsitan inquies, o Judæe, omnia
illa quæ in tabernaculo testimonii erant a Deo
Moysi fuisse mandata. Et ego tibi repono, Salomo-
nem multa variaque sculptilia et conflatilia in tem-
plo fabricasse, quæ nec Deus ipsi facere præcepe-
rat¹²; nec in tabernaculo testimonii fuerant, nec
in templo illo quod Ezechieli Deus ostendit¹³:
neque ob hanc rem condemnatus Salomon fuit;
quippe qui in Dei gloriam ejusmodi formas fabricas-
set, velut et nos quoque facimus. Tu quoque multas
habebas, variique generis imagines et signa, quæ
Dei memoriam perfricarent tibi, priusquam illis
propter ingrati animi vitium spoliareris: nimirum
virgam Moysis, tabulas a Deo insculptas, ardentem
roridumque pariter rubum, petram aridam aquis
manantem, arcam in qua manna gestabatur, al-
tare ignis divini conceptaculum, laminam Dei no-
mine insculptam, Ephod in manifestationem nu-
minis, obumbratum item a Deo tabernaculum.
Quin etiam universa hæc die noctuque adumbra-
bas dicens: *Gloria tibi sit, qui solus omnipotens es Deus, qui per hæc omnia res admirabiles feceris in*

bas dicens: *Gloria tibi sit, qui solus omnipotens es Deus, qui per hæc omnia res admirabiles feceris in*
*Israel*¹⁴: si vero per omnia hæc, quæ lege præcipiente quondam servabas, procidens Deum ado-
rabas, vides Deo per imagines adorationem exhiberi.

Et post pauca. « Si quis enim affectu sincero
amicum vel ipsummet imperatorem diligit, atque
illum in primis, qui de se bene meritus est, hic
plane, sive filium ejus, sive sceptrum vel virgam,
sive coronam, sive domum, sive servum conspe-
xerit, amplexatur et osculatur; hacque ratione
beneficum erga se veneratur imperatorem. Quanto
igitur potiori jure Deum ipsum colueris? Utinam
et tu quoque (hoc enim repetam) Mosaicæ prophe-
ticasque fecisses imagines, singulisque diebus

⁵ IV Reg. iv, 29. ⁶ Exod. vii, 17. ⁷ Sap. xiv, 7. ⁸ IV Reg. vi, 4-7. ⁹ Gen. 2, 9. ¹⁰ Num. xxi, 9.
¹¹ Num. xvii, 8. ¹² II Paral. iii, 1 seqq. ¹³ Ezech. xl, 47. ¹⁴ II Paral. vi, 4; Psal. lxxi, 18.

NOTÆ.

(7) Lignum Sabec desumpsit Leontius. ex
cap. xii Gén., v, 23, ubi legimus, *inter vepres*, in
Hebræo habetur *קוצים* in *opacitate*, arboris scilicet
aut spinarum. Septuaginta vero nomen ipsum
Hebræum posuerunt, ἐν φυτῷ Σαβέκ, in planta Sa-
bec, quam singulare quoddam arboris genus esse
arbitrati sunt Græci. Ac quia *שבש* *Shabac* Syria-

cum idem est ac *dimisit, dereliquit*; arbitrati sunt
τὸν *demissionem, emissionem* significare cum ta-
men litteris aliis scribatur, scilicet per *ב*, et *ך*
in fine.

(8) *Πυρένδροσον βάτον*, quod rubum ardentem
significat, nec tamen comburentem, quasi rore
quodam perlusum.

Deum ipsorum Dominum adorasses. Cum itaque Christianos videris crucem adorantes, id pro certo teneas, adorationem istam Christo ab eis offerri crucifixo, non ligno. Nam si ligni materiam cole- rent, lucos prorsus et arbores adorare deberent, ut tu ipse quondam, Israel, ea adorabas; dum arbo- rem et lapidem hisce verbis compellares: *Deus meus es tu, et tu me genuisti* ¹⁵. Nos vero nec cru- cem, nec sanctorum imagines ejusmodi verbis allo- quimur. Non enim dii nostri sunt, sed aperta po- tius volumina, quæ in ecclesiis explicantur et adorantur, ut earum aspectu memores Dei simus, ipsumque veneremur. Qui enim martyrem honore persequitur, honorem quoque Deo exhibet, cui mar- tyr testimonium reddidit. Qui Christi apostolum adorat, Christum insimul, a quo ille missus est, B adorat: et qui coram Christi matre venerabundus offerat Filio. Nullus quippe Deus est præter unum,

Comment. Annon beati Epiphaniï dictorum **327** fidelis interpretes fuerit Leontius, qui sua quoque doctrina Cyprum insulam exornavit? An illos po- tius auscultabimus, qui cordis sui sensa loquuntur? Sed audias velim, quid etiam Severianus Gabalo- rum episcopus docuerit.

Severiani Gabalorum, ex sermone in dedicationem crucis.

« Quonam pacto imago maledicti progenitori- bus nostris vitam conciliavit? » *Et paucis inter- jectis*: Quomodo igitur imago maledicti populo la- boranti saluti fuit? Nonne verisimilius dixisset: Si quis vestrum morsus fuerit, cœlum suspiciat, aut tabernaculum Dei, et salutem adipiscetur. Verum his ille posthabitis, erucis tantum statuit imagi- nem. Cur porro hæc egerit Moyses, qui paulo ante dixerat: *Non facias tibi sculptile, neque conflatile, neque similitudinem earum rerum, quæ sunt in cælo sursum, aut in terra deorsum, aut in aquis, locisque subterraneis* ¹⁶? Sed quid ad ingratum populum hæc loquor? Edissere, quæsdò, fidelissime Dei mini- ster; quod aliis vetas, cur ipse facias? Quod ever- tis, illud statuis? qui præcipis, *Non facies tibi sculptile*; qui conflatilem vitulum comminuisti, serpentem ex ære tu ipse conficis? Quin illum non clam, sed palam omnibus conspiciendum præbes? At illa, inquit, mandavi, quo materiam impietatis excinderem, et ab omni defectione et idololatria populum avocarem. Nunc autem ad aliorum utili- tatem serpentem conflat, ad præsignandam videlicet D veritatem. Et quemadmodum tabernaculum com- pegi, et ea quæ in ipso sunt; Cherubim quoque invisibilium rerum similitudinem referentia, ut sancta adumbrarent, expandi, in signum figuram-

A προσάγουσι, καὶ οὐ τῷ ξύλῳ. Ἐπεὶ εἰ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου ἔσεβον, πάντως ἂν καὶ τὰ ἄλση, καὶ τὰ δένδρα προσκυνεῖν εἶχον, ὡσπερ σὺ ὁ Ἰσραὴλ προσεκύνησας τούτοις ποτὲ, λέγων τῷ δένδρῳ καὶ τῷ λίθῳ, ἔτι Σὺ μου εἶ Θεός, καὶ σὺ με ἐγέννησας. Ἡμεῖς δὲ, οὐχ οὕτως λέγομεν τῷ σταυρῷ, οὐδὲ ταῖς μορφαῖς τῶν ἁγίων. Οὐ γὰρ θεοὶ ἡμῶν εἰσιν, ἀλλὰ βίβλοι ἀνευγμέ- ναι πρὸς ἀνάμνησιν Θεοῦ καὶ τιμὴν αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προφανῶς κείμεναι καὶ προσκυνούμεναι. Ὁ γὰρ τιμῶν τὸν μάρτυρα, Θεὸν τιμᾷ, ὃ ὁ μάρτυς ἐμαρτύρησεν· ὁ προσκυνῶν τὸν ἀπόστολον τοῦ Χρι- στοῦ, τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν προσκυνεῖ. Καὶ ὁ προσπίπτων τῇ Μητρὶ τοῦ Χριστοῦ, πρόδηλον ὅτι τῷ Υἱῷ αὐτῆς τὴν τιμὴν προσφέρει. Οὐδεὶς γὰρ Θεός, εἰ μὴ εἷς, ὁ ἐν Τριάδι γνωριζόμενός τε καὶ λα- τρευόμενος. »

procidit, nemini dubium est, quin et id honoris qui in Trinitate cognoscitur et colitur. »

Σχόλιον. Οὗτος πιστὸς ἐξηγητὴς τῶν τοῦ μακαρίου Ἐπιφανίου λόγων, ὁ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις τὴν Κυπρίων κατακοσμήσας νῆσον, ἢ οἱ ἀπὸ καρδίας λαλοῦντες; Ἄκουε δὲ καὶ Σευηριανοῦ τῶν Γαβάλων ἐπισκόπου, οἷά φησιν.

Σευηριανοῦ ἐπισκόπου Γαβάλων, ἀπὸ λόγου, τοῦ εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ Σωτῆρος ^m.

« Πῶς ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπικαταράτου, ζῶν ἤνεγκε τοῖς ἡμετέροις προγόνοις; » *Καὶ μετ' ὀλίγα*: « Πῶς οὖν ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπικαταράτου ἤνεγκε λαῷ ἐν συμ- φορᾷ χειμαζομένῳ σωτηρίαν; Ἄρα οὐκ ἦν ἀξιοπι- στότερον εἰπεῖν· Ἐάν τις ὑμῶν δηχθῆ, βλέψει εἰς τὸν οὐρανὸν, ἄνω πρὸς τὸν Θεόν, καὶ σωθήσεται, ἢ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ; Ἄλλὰ ταῦτα παριδὼν, μόνον τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα ἐπηξεν. Διατί οὖν ταῦτα ἐποίησε Μωϋσῆς, ὁ εἰπὼν τῷ λαῷ, Οὐ ποιη- σεις ἑαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι, ὑποκάτω τῆς γῆς; Ἄλλὰ τί ταῦτα πρὸς ἀγνώμονα φθέγγομαι; Εἰπέ, ὦ πιστότατε Θεοῦ θεράπον, ὃ ἀπαγορεύεις, ποιεῖς; ὃ ἀνατρέπεις, κατασκευάζεις; Ὁ λέγων, Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, τὸν χωνευθέντα βούν κατελά- σας, σὺ ὄφιν χαλκουργεῖς; Καὶ τοῦτο οὐ λάθρα, ἀλλὰ ἀναφανδὸν καὶ πᾶσι γνωστόν; Ἄλλ' ἐκεῖνα, φησὶν, ἐνομοθέτησα, ἵνα ἐκκόψω τὰς ὕλας τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν λαὸν ἀπαγάγω πάσης τῆς ἀποστασίας καὶ εἰδωλολατρείας· νυνὶ δὲ, χωνεύω τὸν ὄφιν χρησίμως εἰς προτύπωσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ καθάπερ σκηνὴν ἐπηξα, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα, καὶ Χερουβὶμ, ὁμοίω- μα τῶν ἀοράτων, διεπέτασα εἰς τὰ ἅγια, ὡς τύπον καὶ σκιάν τῶν μελλόντων, οὕτω καὶ ὄφιν ἐστήλωσα εἰς σωτηρίαν τῷ λαῷ, ἵνα διὰ τῆς πείρας τούτων

¹⁵ Jerem. II, 27. ¹⁶ Exod. XX, 4.

VARIÆ LECTIONES.

^m εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ Σωτῆρος, quod alii in dedicationem Ecclesie Salvatoris, interpretati sunt. At pro σωτῆρος, Billius ex orat. 2 et 3 σταυροῦ, crucis. Malim anniversarium potius, quam dedicationem.

προϋμνασθῶσι τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν. Καὶ ὅτι ἀψευδέστατος ὁ λόγος, ἀγαπητὲ, ἄκουε τοῦ Κυρίου τοῦτον βεβαιουῦντος, καὶ λέγοντος· *Καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.* »
to, ita exaltari oportet Filium hominis : ut omnis

eternam 17. »
 Σχόλιον. Σύνες, ὡς διὰ τὸ ἀπαγαγεῖν ἔφη τὸν λαὸν τῆς εἰδωλολατρίας, εὐδολισθὸν καὶ ἔτοιμον ὄντα πρὸς τοῦτο, μὴ ποιεῖν πᾶν ὁμοίωμα ἐνομοθέτησε· καὶ ὅτι εἰκὼν ἦν τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ὁ ὑψωθείς ὄφιν.

Ἐπισημασθῶσι τὸν ὄφιν ἐν τῇ εἰκόνι, ἀλλὰ ἀρχαῖον, καὶ τοῖς ἀγίοις καὶ ἐκκρίτοις Πατέρας ἐγνωσμένον τε καὶ εἰθισμένον, ἄκουε· Γέγραπται ἐν τῷ βίῳ Βασιλείου τοῦ μάκαρος, τῷ δι' Ἑλλαδίου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ, καὶ διαδόχου τῆς αὐτοῦ ἱεραρχίας, ὡς παρεστήκει ὁ ὄφιν τῆς Δεσποίνης εἰκόνι, ἐν ἧ καὶ ὁ χαρακτήρ ἐγγράφητο Μερκουρίου τοῦ αἰδίου μάρτυρος. Παρεστήκει δὲ ἐξαιτῶν Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀθεωτάτου καὶ ἀποστάτου τυράννου ἀναίρεσιν· ἐξ ἧς εἰκόνας ἐμυήθη ταύτην τὴν ἀποκάλυψιν. Ἐώρα γάρ, πρὸς μὲν βραχὺ ἀφανῆ τὸν μάρτυρα, μετ' οὐ πολὺ δὲ, τὸ δόρυ ἡμαγμένον κατέχοντα.

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, οὕτως αὐτολεξεὶ γέγραπται.

« Ἡγάπα δὲ ὁ μακάριος (9) Ἰωάννης τὰς Ἐπιστολάς τοῦ σοφωτάτου Παύλου ἄγαν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἦν δὲ καὶ τὸ ἐκτύπωμα τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου ἔχων ἐν εἰκόνι, ἐνθα ἀνεπαύετο διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, βραχὺ τι. Ἦν γὰρ πολυάγρυπνος τὴν φύσιν. Καὶ ἡνίκα διήρχετο τὰς Ἐπιστολάς αὐτοῦ, ἐνητένιζεν αὐτῇ, καὶ ὡς ἐπὶ ζῶντος αὐτοῦ οὕτω προσεῖχεν αὐτῷ, μακαρίζων αὐτὸν, καὶ ὄλον αὐτοῦ τὸν λογισμὸν πρὸς αὐτὸν εἶχε φανταζόμενος, καὶ διὰ τῆς θεωρίας αὐτῷ ὁμιλῶν. » Καὶ μεθ' ἕτερα. « Ὡς ἐπαύσατο ὁ Πρόκλος λαλῶν, ἀτενίσας τῇ εἰκόνι τοῦ Ἀποστόλου, καὶ θεασάμενος τὸν χαρακτήρα ὁμοῖον τοῦ ὁφθέντος αὐτῷ, βαλὼν μετάνοιαν (10) τῷ Ἰωάννῃ, εἶπε δακτυλοδεικτῶν τὴν εἰκόνα· Συγχώρησόν μοι, Πάτερ, ὃν εἶδον λαλοῦντά σοι, ὁμοίός ἐστι τούτῳ· ὡς δὲ ὑπολαμβάνω, καὶ αὐτός ἐστιν. »

Ἐν τῷ τῆς ὁσίας Εὐπραξίας βίῳ, τὸν Δεσποτικὸν δεδεῖχθαι αὐτῇ χαρακτήρα ἀναγέγραπται, ὑπὸ τῆς προσετηκυίας τῆς ποιμνῆς.

17 Joan. iii, 14.

VARLÆ LECTIONES.

» ὡς παρεστήκει. Simile visum legitur in Vita ejusdem Basilii, quæ Amphilochii nomen præfert : ubi tamen nulla imaginis facta mentio. De hac historia videtis Bollandi continuatores ad 14 Jun. p. 847.

NOTE.

(9) Ἡγάπα δὲ ὁ μακάριος. Hæc narrant Georgius Alexandr. et Anonymus nescio quis vitæ Chrysostomi auctor, t. VIII edit. Savill.

(10) Βαλὼν μετάνοιαν. Reddidit Tilmanus :

A que futurorum : sic et serpentem ad populi salutem erexi, ut ejusmodi signorum experientia aptiores fierent ad crucis imaginem, crucifixumque Salvatorem et Redemptorem excipiendum. Quod autem ut verissimum esse percipias, dilectissime, Christum id asserentem, atque in hæc verba loquentem audi : *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam*

Comment. Advertis quid dixerit, ne fieret ulla similitudo idcirco præceptum fuisse, uti populus ab idolorum cultu, in quem propensissimus erat, avocaretur, exaltatumque serpentem. Dominicæ passionis imaginem exstitisse ?

B Quod autem nova non sit imaginum inventio, sed antiqua, et sanctis eximiisque Patribus nota et usitata, auscultes velim. Scriptum est in Vita beati Basilii ab Helladio ejus discipulo, atque in sede episcopali successore scripta : virum sanctum quondam astitisse coram Dominæ nostræ imagine, in qua etiam Mercurii martyris laudatissimi figura depicta erat. Astabat porro supplicans, ut Julianus apostata impius e medio tolleretur. Atque ex ea imagine, quid eventurum esset, didicit. Vidit quippe martyrem exiguum ad tempus ab oculis suis evanescentem, ac nec multo post cruentam hastam tenentem.

328 Ex Vita sancti Joannis Chrysostomi, ubi hæc ad verbum scripta sunt.

C « Beatus Joannes Epistolas sapientissimi Pauli summo studio legebat. » Et aliquanto post : « Habebat porro ejusdem apostoli Pauli in imagine descriptam effigiem eo in loco, ubi propter corporis imbecillitatem tantisper quiescebat. Nam supra quam natura patitur vigilias producebat. In hanc ille imaginem, cum Epistolas Pauli legeret, oculos intendens, ita defigebat, ut beatum eum prædicans, sibi que representans, cogitationem omnem ad ipsum dirigeret, ac per contemplationem cum ipso conversaretur. » Nonnullis interjectis : « Cum autem Proclus loquendi finem fecisset, oculis in Pauli imaginem defixis, similemque, illius quem viderat, figuram conspicatus, exhibita Joanni salutatione, imaginem digito monstrans, ait : Ignosce mihi, Pater ; ille quem tecum loquentem vidi, huic prorsus similis est, atque, ut reor, ille ipse est. »

In Vita sanctæ Eupraxiæ scriptum est, illam quæ gregi præerat, Domini nostri imaginem ipsi ostendisse.

Pœnitentia ductus. Zinus : desiderium injiciens. Neuter locutionem Græcis familiarem agnovit, quæ nihil aliud significatur, quam reverentiam exhibere, inclinato corpore salutare.

In Vita sanctæ Mariæ Ægyptiacæ legitur, eam ad A imaginem Dominæ nostræ supplicasse, et efflagitasse, ut pro ipsa sponderet, atque hoc pacto ut templum ingrederetur, obtinuisse.

Ex Prato (cap. 45) S. P. N. Sophronii Hierosolymorum archiepiscopi ¹⁸.

« Narrabat Theodorus Æliotes, in monte Olivarum quemdam inclusum mansisse, in spirituali militia exercitatum senem, quem libibinis dæmon impetebat. Is cum die quadam vehementius illum urgeret, conqueritur senex; atque hunc in modum dæmonem alloquitur: Quousque tandem me vexare non desines? Discede jam a me: ad hanc ætatem consenuisti mecum. Cui dæmon sese conspicuum præbens: Jura, inquit, mihi te nemini id revelaturum, quod tibi dicturus sum. Juravit senex, per eum qui in altissimis habitat: Nemini prorsus aperiam, inquit, quod mihi dixeris. Statim dæmon: Ne ultra imaginem hanc adores, nec te jam in posterum impugnabo. Imago autem illa Dominæ nostræ sanctæ Mariæ Dei Genitricis, Dominum nostrum Jesum Christum gestantis effigiem referebat. Inclusus porro dæmoni inlit: Sine, dispiciam quid facto opus sit. Postridie igitur abbatem Theodorum Æliotem, qui in laura Pharon tunc temporis habitabat, accersit: cumque ille adesset, ei rem omnem aperuit. At ille seni incluso ait: Plane tu, abba, delusus es, qui te dæmoni obstrinxeris juramento. Quod tamen rem aperueris mihi, consulto egisti. Verum satius foret tibi, si C nullum in urbe prostibulum omitteres, ad quod non ingredereris, quam ut Dominum Deum nostrum, matremque ejus **329** adoraturum teneges. His illum pluribusque aliis sermonibus confirmans, ad propria rediit. Tum dæmon rursus incluso sese conspiciendum præbet: Ecquid est, inquit, seelestissime senex? Nonne jurasti mihi te id revelaturum nemini? Cur ergo omnia narrasti illi qui ad te venit? Jam tibi, pessime monache, denuntio quidem te inclusus: Me, inquit, jurasse fateor, et contra quam juravi fecisse non ignoro: tibi tamen non auscultavero. »

Comment. Hinc vides imagini exhibitam adorationem, ad id cujus est imago, referri, et quale quantumque sit malum ab illius adoratione cessare. Cernis qua ratione eo potius quam libidinis crimine obstrictum hominem voluerit.

Cum itaque multi antehac sacerdotes, regesque

¹⁸ Vid. act. 4 et 5 septimæ synodi.

(11) Ἐκ τοῦ Λειμωνarioῦ. Pratum spirituale scripsit Joannes Moschus, illudque nuncupavit Sophronio Sophistæ discipulo suo, itinerumque, imo et operis socio, qui posthac Hierosolymorum antistes fuit. Nec eam solum ob causam a multis Sophronio ipsi attributum est; sed insuper, quia Sophronius hoc opus publicum fecit, ut in prologo Græco qui toti operi præfixus est, significatur. In editione Aloysii Lippomani, Joannes dicitur cognomento Eviratus; insulse prorsus, illudque mendum

Ἐν τῷ τῆς ὁσίας Μαρίας βίῳ τῆς Αἰγυπτίας γέγραπται, τῇ εἰκόνι τῆς Δεσποίνης αὐτὴν εὐξασθαι, καὶ ταύτην πρὸς ἐγγύην ἐξαιτήσασθαι, καὶ οὕτω τυχεῖν τῆς εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου.

Ἐκ τοῦ Λειμωνarioῦ (11) τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Σωφρονίου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων.

« Ἐλεγεν ὁ ἀββᾶς Θεόδωρος ὁ Αἰλιώτης, ὅτι ἦν τις ἐγκλειστος ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ἀγωνιστῆς πάνυ· ἐπολέμει δὲ αὐτῷ ὁ δαίμων τῆς πορνείας. Ἐν μιᾷ οὖν, ὡς ἐπέκειτο αὐτῷ σφοδρῶς, ἤρξατο ὁ γέρον ἀποδύρεσθαι, καὶ λέγει τῷ δαίμονι· Ἔως πότε οὐκ ἐνδίδως μοι; ἀπόστα λοιπὸν ἀπ' ἐμοῦ. Συνεγήρασάς μοι. Φαίνεται αὐτῷ ὁ δαίμων ὀφθαλμοφανῶς, λέγων· Ὁμοσόν μοι ὅτι οὐδενὶ λέγεις ὃ μέλλω λέγειν σοι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμῶ. Καὶ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ γέρον, ὅτι μὲν τὸν ἐνοικοῦντα ἐν τοῖς ὄψισταις. Οὐκ εἶπω τι, ὅπερ λέγεις μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ δαίμων· Μὴ προσκυνήσῃς ταύτη τῇ εἰκόνι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμῶ. Εἶχε δὲ ἡ εἰκὼν ἐκτύπωμα τῆς Δεσποίνης ἡμῶν τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς Θεοτόκου, βασταζούσης τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Λέγει ὁ ἐγκλειστος τῷ δαίμονι· Ἄφες, σκέψομαι. Τῇ οὖν ἐπαύριον δηλοῖ τῷ ἀββᾷ Θεόδωρῳ τῷ Αἰλιώτῃ, οἰκοῦντι τότε ἐν τῇ λαύρῃ Φαρῶν, καὶ ἦλθε, καὶ διηγεῖται αὐτοῦ ἅπαντα. Ὁ δὲ γέρον λέγει τῷ ἐγκλειστῷ ὄντως ἀββᾶ· Ἐνεπαίχθης, ὅτι ὤμοσας τῷ δαίμονι· πλὴν καλῶς ἐποίησας ἐξελπὼν· συμφέρει δέ σοι, μὴ εἶσαι εἰς τὴν πόλιν ταύτην πόρνην εἰς ὃ μὴ εἰσέρχῃ, ἢ ἵνα ἀρνήσῃ τὸ προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ Θεῷ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ Μητρὸς. Στηρίξας οὖν αὐτὸν, καὶ ἐνδυναμώσας πλείοσι λόγοις, ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ τόπον. Φαίνεται οὖν πάλιν ὁ δαίμων τῷ ἐγκλειστῷ, καὶ λέγει αὐτῷ· Τί ἐνι, κακόγηρε; οὐκ ὤμοσάς μοι, ὅτι οὐδενὶ λέγεις; καὶ πῶς πάντα ἐξεῖπες τῷ ἐλθόντι πρὸς σέ. Λέγω σοι, κακόγηρε, ὡς ἐπίτορκος ἔχεις κριθῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἐγκλειστος, λέγων· Ὅτι μὲν ὤμοσα, ὤμοσα· καὶ ὅτι ἐπιώρησα, οἶδα· σοῦ δὲ οὐκ ἀκούω. »

Σχόλιον. Ὅρας, ὅτι τὴν τῆς εἰκόνης προσκύνησιν τοῦ εἰκονιζομένου εἶπε; καὶ πόσον κακὸν τὸ ταύτη μὴ προσκυνεῖν; καὶ πῶς αὐτὸ τῆς πορνείας προετίμησεν ὁ δαίμων;

Πολλῶν τοίνυν ἀνέκαθεν ἱερέων τε καὶ βασιλείων

NOTÆ.

corrigi debet ex titulo quem edidit Cotellerius, t. II Monum. Eccles. Græc. p. 341: Τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Εὐκρατᾶ βιβλίος, ἡ ἐπιγεγραμμένη Λειμῶν, διὰ τὸ πολυανθῆ βίων διήγησιν τῆς οὐρανοπόρου ῥοδονιδῆς φέρειν. Beati Joannis Eucratae liber, qui inscribitur Pratum, quod floridam ferat vitarum narrationem caelestis roseti. Ex hac inscriptione Græca Latinam sic emendari debere censeo: Joannis cognomento Eucratae, aut saltem Eucrati.

Χριστιανοῖς ὑεωρημένων, σοφίᾳ τε καὶ θεοσεβείᾳ, καὶ λόγῳ καὶ βίῳ διαπρεψάντων, καὶ συνόδων κλειστων γεγενημένων ἁγίων καὶ θεοπνεύστων Πατέρων, τί μηδαίς ταῦτα δρᾶν ἐπεχείρησεν; οὐκ ἀνεξόμεθα νέαν πίστιν διδάσκεισθαι. « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται ὁ νόμος, » προφητικῶς ἔφη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, « καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Οὐκ ἀνεξόμεθα ἄλλοτε ἄλλα φρονεῖν, καὶ καιροῖς μεταβάλλεσθαι, καὶ τὴν πίστιν τοῖς ἔξωθεν γέλωτα καὶ παίγνιον γίνεσθαι. Οὐκ ἀνεξόμεθα βασιλικῶ ὑποκίπτειν θεοπίσματι τὴν ἐκ Πατέρων πειρωμένῳ ἀνατρέπειν συνήθειαν. Οὐ γὰρ εὐσεβῶν βασιλέων ἀνατρέπειν ἐκκλησιαστικούς θεσμούς. Οὐ πατρικὰ ταῦτα· ληστρικὰ γὰρ τὰ βία καὶ οὐ πειθοῖ γινόμενα· καὶ μάρτυς ἡ ἐν Ἐφέσῳ τὸ δεύτερον γεγενημένη σύνοδος, μέχρι διῦρο Ἀηστρικὴν δεδεγμένη τὴν ἐπωνυμίαν, βασιλικῇ χειρὶ ἐκβιασθεῖσα, ὅτε Φλαβιανὸς ὁ μακάριος ἀπεκτένυτο. Συνόδων ταῦτα, οὐ βασιλέων, ὡς ὁ Κύριος ἔφησεν· « Ὅπου συναχθῶσι δύο ἢ τρεῖς ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Οὐ βασιλεῦσι τοῦ θεσμεύειν καὶ λύειν τὴν ἐξουσίαν δέδωκεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἀποστόλοις, καὶ τοῖς τούτων διαδόχοις, καὶ ποιμέσι, καὶ διδασκάλοις. « Ἐάν ἄγγελος, φησὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, εὐαγγελισθῆται ὑμᾶς παρ' ὁ παρελάβετε· » καὶ τὸ ἐξῆς σιωπησόμεθα, φειδοῖ, τὴν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενοι. Ἄν δὲ ἴδωμεν τὴν διαστροφὴν ἀνεπίστροφον, ὅπερ μὴ δῶ ὁ Κύριος, τότε ἐπάξομεν καὶ τὸ λειπόμενον· ἀλλὰ ἀπηύχθω τοῦτο.

Inquit Paulus apostolus, aut angelus evangelizet præter id quod accepistis²²: » quod sequitur modo facehimus²³, parcentes illis, quorum conversionem speramus. Sin autem, quod avertat Deus, in opinione perversa obstinatos viderimus, tum reliqua pronuntiabimus. Verum hoc ne contingat optamus.

Εἰ τις εἰσελθοὶ εἰς οἶκον, ἐν ᾧ ζωγράφος ἐν τοίχοις ἱστορίαν Μωϋσέως καὶ Φαραῶν ἔγραψε χρώμασιν, εἶτα ἐρωτήσῃ τυχὸν περὶ τῶν, ὡς ἐπὶ ξηρᾶν, διοδουσάντων τὴν θάλασσαν, Τίνες οὗτοί εἰσιν; Τί ἐρεῖς ἐρωτώμενος; οὐχ, Υἱοὶ Ἰσραὴλ; Τίς ὁ ῥάβδῳ παίων τὴν θάλασσαν; Οὐχὶ Μωϋσῆς; Οὕτως εἰ τις τὸν Χριστὸν εἰκονίσει σταυρούμενον, καὶ ἐρωτηθῆ, Τίς οὗτός ἐστιν; Χριστὸς ὁ Θεός, ἐρεῖ, ὁ δι' ἡμᾶς σαρκωθείς. Ναί, Δέσποτα, προσκυνοῦμεν πάντα τὰ σὰ, καὶ πάθῳ ἐκκαεῖ περιπτυσσόμεθα, τὴν Θεότητα, τὴν δύναμιν, τὴν ἀγαθότητα, τὴν περὶ ἡμᾶς ἔλεον, τὴν συγκατάθεσιν, τὴν σάρκωσιν· καὶ ὡς περ ἄψασθαι σιδήρου πεπυρακτωμένου δεδοίκαμεν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σιδήρου φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἠνωμένον αὐτῷ πῦρ, οὕτω τὴν σάρκα τὴν σὴν προσκυνῶ, οὐ διὰ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένην αὐτῇ Θεότητα. Προσκυνοῦμέν σου τὰ πάθη. Τίς εἶδε θάνατον προσκυνούμενον; τίς πάθη σεπτὰ; ἀλλ' ὄντως προσκυνοῦμεν τὸν τοῦ Θεοῦ μου σωματικὸν θάνατον, καὶ τὰ σωτήρια πάθη· προσκυνοῦμέν σου τὴν εἰκόνα· πάντα τὰ σοῦ προσκυνοῦμεν· τοὺς θεράποντας, τοὺς φίλους, καὶ πρὸ τούτων τὴν Μητέρα τὴν Θεοτόκον. passionem vere adoramus. Adoramus imaginem, adoramus omnia quæ tua sunt, ministros, amicos, ac præ cæteris divinam Matrem tuam.

A fuerint a Deo Christianis concessi, qui sapientiæ, religionis, doctrinæ, sanctitatis laude claruerunt; plura item concilia a sanctis divinoque Spiritu afflatis Patribus celebrata sint, quidnam causæ est, ut eorum nemo tale quid agere ausus sit? Novam doceri fidem neutiquam patiemur. « Ex Sion enim exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem²⁴, » quemadmodum per prophetam ait Spiritus sanctus. Non commitemus ut aliud alias sentiendo, pro temporum ratione mutemur, neque ut fides nostra apud illos qui ab ea alieni sunt, ludibrio fiat ac derisioni. Imperatoris edicto obtemperari non pernittemus, Patrum consuetudinem evertere conantis. Neque enim religiosorum fuerit imperatorum, ecclesiasticas convellere sanctiones. Hæc paternam pietatem non sapiunt. Nam quæ per vim et non libera suasionem patrantur, prædatoria sunt. Hoc testatur celebrata secundo Ephesi synodus, quæ ad hanc usque diem *Latrocini* nomen obtinet; quippe cui imperatoris manus vim intulit, cum beatus martyr Flavianus interfectus fuit. His de rebus aliquid statuere, non ad imperatores spectat, sed ad concilia: quemadmodum Dominus ait: « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio illorum²⁵. » Ligandi atque solvendi potestatem non regibus tradidit Christus, sed apostolis, eorumque successoribus, et pastoribus, atque doctoribus²⁶. « Licet vos,

Quod si quis domum ingressus, cujus in parietibus Moysis et Pharaonis historiam pictor descripserit, forte quærat, quinam illi sint, qui per mare, ac si per aridam terram incederent, iter fecerunt. Quid ad hæc respondebis? Nonne hi filii sunt Israel? Ecquis ille qui virga percutit mare? Nonne audiet, Moyses? Consimili modo, si quis Christum affixum cruci pinxerit, quæratque ab eo quisnam ille est? Nonne respondebit: Christus Deus nostri gratia incarnatus? Etiam, Domine, omnia quæ tua sunt, adoramus, ardentique affectu Deitatem tuam, potentiam, bonitatem, misericordiam erga nos, descensum, et incarnationem complectimur: et quemadmodum ferrum ignitum contingere veremur, non propter **330** ferri naturam, sed propter ignem, qui ferro junctus est, eadem ratione carnem tuam adoro, non ob carnis naturam, sed propter divinitatem, quæ cum illa secundum hypostasim juncta est. Passionem tuam adoramus. Quis unquam mortem vidit adorari? Quis cruciatus dignos cultu censuit? Nos tamen corporalem Dei mei mortem, salutaremque pas-

²² Isa. II, 3.²³ Matth. XVIII, 20.²⁴ ibid. 18.²⁵ Galat I, 8, 9.²⁶ Videlicet *Anathema sit*.

Obsecramus itaque Dei plebem, gentem sanctam, ut ecclesiasticis institutis pressius adherescat. Priscarum enim abrogatio traditionum sensim introducta, tanquam si ab edificio paulatim subtrahantur lapides, structuram omnem cito diruit. Faxit Deus ut firmi, stabiles et immoti maneamus, supra firmam petram fundati, quæ Christus est: quem decet gloria, honor et adoratio cum Patre et Spiritu sancto, nunc, et per infinita sæcula sæculorum. Amen.

Α Δυσωποῦμεν δὲ καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀντέχεσθαι παραδόσεων. Ἦ γὰρ κατὰ σμικρὸν τῶν παραδεδομένων ἀφαιρέσεις, ὡς ἐξ οἰκοδομῆς λίθων, ὅσῳ τὸν ἅπασαν τὴν οἰκοδομὴν καταρρήγνυσιν. Εἴη δὲ ἡμᾶς ἐδραίους, ἀκαμπεῖς, ἀκλονήτους διαμένειν, ἐπὶ πέτρᾳ ὄχυρᾷ ἐστηριγμένους, ἧτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ᾧ πρέπει δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

ORATIO II

ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.

1. Poscenti veniam ignoscite, domini mei, et a me inutili minimoque Dei famulo explicatioris veritatis verba suscipite. Non enim gloriæ captandæ studio, vel, ut aliquid esse videar (Deus testis est), sed veritatis accensus zelo, ad dicendum accessi. In hoc enim salutis meæ spem collocavi, et cum eo obviam me Christo Domino iturum spero, ardentique prorsus studio desidero; meam hanc æmulationem ipsi offerens in expiationem eorum quæ inique egi. Nam qui a Domino quinque talenta acceperat, alia quinque quæ lucratus fuerat, obtulit²⁴; et qui duo, totidem; qui vero unum acceperat, cum illud quod in terram foderat, sine emolumento protulisset, servus malus audiens, in exteriores tenebras detrusus est. Atqui id quidem, ne mihi contingeret veritus, Domini jussis obsequor, et sermonis talentum quod mihi ab ipso commissum est, apud vos prudentes mensarios depono, ut cum Dominus meus advenerit, multo illud animarum fenore auctum, meque fidelem servum inveniat, et in optatissimum suavissimumque gaudium suam introducat. Mihi itaque attentas aures præbete: expansis eordium mensis, sermonem meum excipite, verborumque meorum vim æquo sinceroque animo pensate. Quin ut alteram hanc pro imaginibus dissertationem scriberem, mihi suggesserunt quidam Ecclesiæ filii et alumni; quia intelligentiam prioris multi satis assecuti non essent. Quamobrem hoc item mihi velim condonate, obedientiæ munia obeunti.

α'. Δότε συγγνώμην αἰτοῦντι, δεσπότη μου, καὶ δέξασθε πληροφορίας λόγον, παρ' ἐμοῦ τοῦ ἀχρείου καὶ ἐλαχίστου δούλου τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Οὐ γὰρ δόξης ἕνεκεν, ἢ φανητισμοῦ πρὸς τὸ λέγειν ὄρησα· Θεὸς μάρτυς· ἀλλὰ ζήλω ἀληθείας. Αὐτὸν γὰρ μόνον ἐλπίδα σωτηρίας κέκτημαι, καὶ σὺν αὐτῷ ὑπαντῆσαι τῷ Δεσπότη Χριστῷ, ἐλπίζω καὶ εὐχομαι, τοῦτον αὐτῷ προσφέρων, τῶν ἀτόπως μοι πεπλημμελημένων γενέσθαι ἐξίλασμα· ὁ μὲν γὰρ τὰ πέντε τάλαντα παρὰ τοῦ Δεσπότη λαθὼν, ἕτερα πέντε κερδήσας, προσήγαγε· καὶ ὁ τὰ δύο, ἰσάριθμα δύο. Ὁ δὲ τὸ ἐνεὶληφώς, κατορύξας, καὶ ἄκαρπον τοῦτον προσαγαγὼν, ἠπονηρὸς δούλος ἀκούσας, εἰς τὸ ἐξώτερον κατακέκριται σκότος. Ὅπερ ἐγὼ μὴ παθεῖν ὑφορώμενος τῷ Δεσποτικῷ ὑπέικω προστάγματι, καὶ τὸ δεδομένον μοι παρ' αὐτοῦ τοῦ λόγου τάλαντον, ὑμῖν παρατίθημι τοῖς φρονίμοις τραπεζίταις· ὅπως ἐλθὼν ὁ Κύριός μου, εὗροι πολυπλασιαζόμενον, καὶ τόκον καρποφοροῦν ψυχῶν, καὶ δούλον πιστὸν εὐρὼν, εἰσαγάγη με εἰς τὴν πεποθημένην μοι γλυκυτάτην χάραν αὐτοῦ. Ἀλλὰ δότε μοι οὖς ἀκροάσεως, καὶ τὰς τραπέζας τῶν καρδιῶν ἀναπετάσαντες, δέξασθέ μου τὸν λόγον, καὶ εἰλικρινῶς διακρίνατε τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν. Δεύτερον δὲ τοῦτον τὸν λόγον περὶ εἰκόνων συνέταξα. Τινὲς γὰρ τῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας ὑπέθεντό μοι τοῦτο ποιῆσαι, διὰ τὸ μὴ πάνυ εὐδιάγνωστον τοῖς πολλοῖς τὸν πρῶτον εἶναι· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ σύγγνωτέ μοι, ὑπακοὴν ἐκπληρώσαντι.

²⁴ Matth. xxv, 20.